

ÇÜTAM-KEK

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ KÜLTÜR EVİ KONUŞMALARI

Cilt 5, Sayı 1
Haziran 2022

ÇÜTAM

Kültür Evi Konuşmaları Dergisi

Haziran 2022

Cilt 5, Sayı 1

İmtiyaz Sahibi

(Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Adına)

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör Yardımcısı

Nevin MAZMAN

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Kültür Evi Konuşmaları (ÇÜTAM-KEK) Dergisi, ÇÜTAM Kültür Evi etkinlikleri kapsamında hem akademi dünyasına hem de genel okura yönelik sunulan konferansların tam metinlerinin yılda iki sayı hâlinde yayımlandığı bir dergidir.

Yazışma Adresi: Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Binası, Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 01330 Balcalı, Sarıçam / Adana.

Telefon: 0322-3387118 / 0322-3386084 Dâhili: 2693

İnternet Sayfası: <http://turkoloji.cu.edu.tr/>

E-posta: cutam@cu.edu.tr / cutam2017@gmail.com

E-ISSN: 2651-4133

Facebook: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Twitter: Ç.Ü. Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Instagram: cutam1996

YouTube: ÇÜ Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Değerli okurlar,

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi (ÇÜTAM) Türk edebiyatı, Türk dili, lehçeleri ve ağızları, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları, Türk tarihi, Türk sanatı, halk kültürü alanlarında araştırma ve uygulama çalışmalarını planlamak, bu çalışmalarda işbirliği sağlamak ve yürütmek üzere 1996 yılında kurulmuştu. Kuruluşundan başlayarak değişik etkinlikleri olan Merkezimizin 2002 yılından 2015 yılına değin öncelikli olarak ağırlık verdiği çalışma alanı, Türkolojide ihtiyaç duyulan bir makale veritabanı oluşturmaktı. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalarla makale veritabanı yayınumuz bugün Türkiye’de ve dünyada internet başvuru kaynağı olarak önemli bir ihtiyacı karşılar hâle gelmiştir.

2015 yılından başlayarak Merkezimiz ÇÜTAM Makale Veri Tabanı yayımına devam etmekte ve 2016’dan bu yana Merkezimizin bilimsel dergisi ÇÜTAD’ı yayımlamaktadır. Bunların yanı sıra, Merkezimiz Üniversitenin bilgisini şehre taşıma görevini, bilimle kültürün birbirini tamamlaması ve bilginin paylaşılması gerekliliği anlayışı ile halka açık, haftalık konuşma etkinlikleri ile gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Merkezimize tahsis edilen ATO Kısacıkzade Konağı’nda, Çarşamba günleri yapılan ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları Adana bilim ve kültür hayatına katılmıştır. 9 Haziran 2015’te başlayan ÇÜTAM Kültür Evi konuşmaları, Haziran 2022 itibarıyla 265 konuşma olarak hafızalarda yerini almıştır. Bu konuşmalar, yaşadığımız Kovit19 küresel salgınında “uzaktan konuşmalar” şeklinde *cutam1996* Instagram hesabından sürdürülmüştür. Küresel salgın sürecinde çeşitli sebeplerle aksamış olan ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları Dergisi’nin yayımına da Haziran 2022 itibarıyla devam edilmektedir. Bu bağlamda, ÇÜTAM Kültür Evinde hem akademi dünyasına hem de genel okura yönelik yapılan bu konuşmaların yazılı metinlerinin yayımı <http://turkoloji.cu.edu.tr/> adresinden e- dergi olarak sürdürülecektir.

ÇÜTAM-KEK Dergisi’nin yayına hazırladığımız bu sayısında, yaptıkları konuşmaların yazılı metinleriyle Ümmügülsüm Candeğer, Nigar Oturakçı Orbay, Bedri Aydoğan, Bülent Arı, Gökhan Akınbingöl, Harun Arıkan ve Baran Aslan yer almaktadırlar. Merkezimize katkıda bulunan yazarlarımıza ve onları ilgiyle takip eden ÇÜTAM katılımcılarına destekleri için müteşekkirimiz.

ÇÜTAM veri tabanına ve diğer hizmetlerine <http://turkoloji.cu.edu.tr/> adresinden ulaşabilirsiniz.

Merkezimizin bilimsel ve akademik dergisi olan ÇÜTAD’a da aşağıdaki bağlantı adresinden erişebilirsiniz: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cutad>

Ayşehan Deniz ABİK

İÇİNDEKİLER

Atatürk'ün Hastalığı ve Vefatı 10-12

Ümmügülsüm Candegir

Türkiye Türkçesinde Kelebek Adları 13-38

Nigar Oturakçı Orbay

Yüzüncü Yılında Çukurova'nın Kurtuluşu 39-47

Bedri Aydoğan

Karacaoğlan'da Çukurova Coğrafyası 48-68

Bülent Arı

Türk Romanında Çanakkale Muharebeleri 69-75

Gökhan Akınbingöl

Ukrayna Rusya Savaşının Avrupa Güvenliğine 76-77

Ve Türkiye'ye Etkileri

Harun Arıkan

Jako Romanında Felsefi Temeller 78-83

Baran Aslan

ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları Listesi (Ocak 2021 - Haziran 2022)

Prof. Dr. Gürer Gülsevin, Anadolu'da Oğuzcanın Yazı Dili Oluşu, 06 Ocak 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Dr. Öğr. Üyesi Cenab Türkeri, Günümüz Türk Sporundaki Gelişmeler Üzerine Farklı Bir Bakış, 13 Ocak 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Işıl Var, Sağlıklı Beslenme ve Gıda Güvenilirliği, 20 Ocak 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Galip Güner, Tarihi Kıpçak Türkçesi Bağlamında Codex Cumanicus'un Yeri, 27 Ocak 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Gülsün Kurubacak, Eğitim mi Uzak Uzaktan mı Eğitim, 3 Şubat 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Doç. Dr. Şahru Pilten Ufuk, Türk Halk Sınıflandırmaları, 10 Şubat 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Ayşe Kara Hansen, Matematik, Dil ve Düşünce, 17 Şubat 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Nejla Günay, 1909 Adana Ermeni Olayları, 24 Şubat 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Yılmaz Kurt, Adana Yer Adları ve Aşiretler, 3 Mart 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Nesrin Karaca, Türk Edebiyatında Özne Olarak Kadınların Kısa Tarihi, 10 Mart 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Fatih Arslan, İstiklal Marşı Özel Programı – Akifçe Söylemek: İstiklal ve İstikbalin Marşı, 12 Mart 2021, Saat 11.00, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Öğr. Gör. Kazım Artut, Plastik Sanatlarda Çanakkale Savaşı, 17 Mart 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Azmi Bilgin, Klasik Edebiyatımızda Nevruz, 24 Mart 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Gülizar Atlı, Moleküler Kaygı (Oksidatif Stres) ve Antioksidan Savunma Sistemi, 31 Mart 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Abdülkadir Çüçen, Felsefi Düşünüş: Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Örneklemesi, 7 Nisan 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Pervin Çapan, Söz Sanatları Yoluyla Dilin İfade Gücünü Kullanma Örneği Olarak Tezkirelerde Muamma ve Lugazlar, 14 Nisan 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Doç. Dr. Tülay Çulha, Karaylar, Karayca, 21 Nisan 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Mehmet Kıvanç Çetin, Çağan İdil Çetin, Zümra Göl, 23 Nisan Özel Programı, 23 Nisan 2021, Saat 11.00, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. H. Mahir Fisunoğlu, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2030, 28 Nisan 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Refiye Şenesen, Türk Kültüründe Hıdırellez Kutlamaları, 5 Mayıs 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Doç. Dr. Oğuzhan Kırdök, Değişen Dünyada Kariyer Planlama, 12 Mayıs 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Doç. Dr. Halil Özcan, Adana'dan Samsun'a Direniş Ruhu ve 19 Mayıs, 19 Mayıs 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Ceval Kaya, Eski Uygurcanın Türk Dili İçindeki Yeri, 26 Mayıs 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Dr. Cem Kurtçu, Bir Kamu Hizmeti Olarak Yemeğin Televizyondaki Yeri, 2 Haziran 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Orhan Tufan Eroldoğan, Su ve Gıda Güvenliği, 9 Haziran 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Sadettin Özçelik, Dede Korkut, 16 Haziran 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Osman Mert, Orhun Yazıtları, 23 Haziran 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Osman Mert, Orhun Yazıtları II, 14 Temmuz 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın)

Prof. Dr. Süer Eker, Behistun'dan Divânu Lugâti't-Türk'e İpek Yolunun Gizemli Halkı Soğdlar, 30 Haziran 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Caner Kerimoğlu, Dilin Kökeni: Biyoloji mi Kültür mü?, 7 Temmuz 2021, Saat 15.30, Uzaktan Konuşma (Canlı Yayın).

Prof. Dr. Oya Berkay Karaca, Adana Mutfağı Özelinde Gastronomiye Kısa Bir Bakış, 3 Kasım 2021, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Ümmügülsüm Candeğer, Atatürk'ün Hastalığı ve Vefatı, 10 Kasım 2021, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Havva Halaçeli Metlioğlu, Modada Sürdürülebilirlik, 17 Kasım 2021, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Ömer Uluçay, İlhan Kemal Şiiri: Şiir ve Yankı, (Şiirleri Yorumlayanlar: Nazan Balcı, Halit Gökmen. Akordiyon: Sencan Laçınbala), 19 Kasım 2021, Saat 16.00, Söyleşi.

Doç. Dr. Mustafa Günay, Felsefe Açısından İnsan, Eğitim ve Cumhuriyet, 24 Kasım 2021, Kasım 2021, Saat 15.30, Konuşma.

Özgün Sözüer, Akdeniz Havzasında (Ekosisteminde) Keçi Orman İlişkisi, 1 Aralık 2021, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Şule Sultan Menziletoğlu Yıldız, Kan Bağışının Önemi, 8 Aralık 2021, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Şirvan Kalsın, Türk Dil ve Kültür Tarihinde Siyasetnameler, 15 Aralık 2021, Saat 15.30, Konuşma.

238. Doç. Dr. Nigar Oturakçı Orbay, Türkiye Türkçesinde Kelebek Adları, 22 Aralık 2021, Saat 15.30, Konuşma.

Murat Ulaş, Adana'nın Hafızası Seyhan'da Restorasyon Çalışmaları, 29 Aralık 2021, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Öğr. Üyesi Bedri Aydoğan, Yüzüncü Yılında Çukurova'nın Kurtuluşu, 5 Ocak 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Deniz Aynur Güler, Bilimsel Araştırmadan Yarışma Programına, 12 Ocak 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Öğr. Üyesi Mine Ceranoğlu, Fotoğraflarda Osmanlı Çocukları ve Kıyafetleri, 19 Ocak 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Hasan Kayıklık, Psikolojik Bağlamda Din ve Hayat, 26 Ocak 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Filiz Yıldız – Doç. Dr. Onur Dursun, Dünyayı Basın Fotoğraflarından Okumak, 2 Şubat 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Bülent Arı, Karacaoğlan'da Çukurova Coğrafyası, 9 Şubat 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Filiz Yıldız – Doç. Dr. Onur Dursun, Dünyayı Basın Fotoğraflarından Okumak, 2 Şubat 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Bülent Arı, Karacaoğlan'da Çukurova Coğrafyası, 9 Şubat 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Emine Çomu, Adana'nın Kurtuluşunun Yeni Adana Gazetesi'ne Yansımaları, 16 Şubat 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Eda Kumcu, Hayat Boyu Akılcı İlaç Kullanımına Bakış, 23 Şubat 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Eser Ördem, Eleştirel Pedagoji ve Türkiye'de İkinci Dil Eğitimi, 2 Mart 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Erdinç Ballı, İş Hayatında Liderliğin Karanlık Yüzü, 9 Mart 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Akınbingöl, Türk Romanında Çanakkale Muharebeleri, 16 Mart 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Esat Arslan, Çanakkale Cephesinde Adana Bayırı, 18 Mart 2022, Saat 11.00, Konuşma.

Doç. Dr. Sacit Uğuz, Mersin-Tarsus-Adana Demiryolunun Hikâyesi, 23 Mart 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Öğr. Üyesi Berivan Can Emmez, Batman Ezidileri Arasında Bir Etnoğrafik Araştırma Deneyimi: Ezidi Sözlü Kültüründe Aşk ve Yas, 30 Mart 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Emel Yıldız, Nanotekstil ve Akıllı Giysiler, 6 Nisan 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. İrem Kavasoğlu, Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Politikalarında Kadın Sporcular, 13 Nisan 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Behice Durgun, Yaşlanma Süreci: Sağlıklı ve Mutlu Yaşlılık, 20 Nisan 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Zeynep Elbasan Bozdoğan, Amerika Birleşik Devletlerinde Türkçe ve Türkiye Çalışmaları, 27 Nisan 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Sevin Arslan, Makedonya'daki Türkler, 11 Mayıs 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Harun Arıkan, Rusya-Ukrayna Savaşının Avrupa Güvenliğine ve Türkiye'ye Etkileri, 18 Mayıs 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Baran Aslan – Saba Kırer, Arada Bir: Bir Yazar Bir Şair, Jako Romanında Felsefi Temeller, 20 Mayıs 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Mustafa Ümit Ünal, Tatlı Yiyelim Tatlı Konuşalım, 25 Mayıs 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Fatih Gülşen, Medeniyetler Başkenti Anazarbos, 01 Haziran 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Ali Altıkulaç, Hindistan'da Esaret: 1. Dünya Savaşı ve Sonrasında Hindistan'daki Türk Esirler, 08 Haziran 2022, Saat 15.30, Konuşma.

ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER***ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI VE VEFATI ***

Bugün 10 Kasım 2021, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı, Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 83 yıl önce saat 09.05'te aramızdan ayrılışının yıldönümünde, Türk Milleti olarak onu minnetle, rahmetle, özlemle, sevgi ve saygıyla anıyoruz.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu yıllar Osmanlı Devleti'nin çöküşe doğru ilerlediği yıllardır. 1881'de Selanik'te doğmuştur. Selanik şehrinin önemli özelliği şehrin Osmanlı'nın Batıya açılan kapısı olma özelliğidir. Şehir Avrupa şehirleri ile demiryolu vasıtasıyla bağlıdır ve aynı zamanda bir liman şehridir. Dolayısıyla ekonomik durumun iyi olmasından Selanik şehri gelişmiş ve kültürel olarak da zengin bir şehirdir. Aynı zamanda eğitim alanında da yeniliklerin hemen hemen ilk uygulamaya konduğu şehirlerdendir.

Mustafa Kemal'in eğitimi hem modern hem de geleneksel eğitimin birleşimi şeklindedir. Önce mahalle mektebine ardından da Şemsi Efendi mektebine devam etmiştir. Daha sonrasında Selanik Askeri Rüştiye'sine, ardından Manastır Askeri İdadisi ve sonrasında da İstanbul Harp Okulu'na devam etmiştir.

Daha okul yıllarında ciddi sağlık sorunları yaşamıştır. Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenci olduğu dönemde ciddi bir sıtma hastalığı geçirmiştir. 1911'de Trablusgarp'a giderken yolda at vurmasından İskenderiye'de tedavi görmüştür. Derne muharebeleri sırasında gözünden yaralanmış ve Viyana'da tedavi görmüştür. I. Dünya Savaşı yıllarında da böbreklerinden rahatsızlanmış ve 30 Haziran 1918-28 Temmuz 1918'de Avusturya'da Karlsbad Kaplıcalarında tedavi olmuştur. Hastalığı her ne kadar düzelmişse de 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı zaman beş-altı saatte bir kaplıca tedavisi almasını gerektirecek kadar rahatsızlanmış ve buradan Havza'ya

*Doç. Dr. - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
ummugulsuncandeger@osmaniye.edu.tr

* 10 Kasım 2021 tarihli konuşmanın özet metnidir.

kaplıcaların olduğu yere gitmek durumunda kalmıştır. Milli Mücadele döneminde Sakarya Meydan Muharebesi esnasında göğsünden yaralanmış ve sonrasında kendisine “Gazi” unvanı verilmiştir. Kasım 1924’te kalp krizi teşhisi konan bir göğüs ağrısı yaşamış ve 22-23 Mayıs 1927’de de bir enfarktüs krizi geçirmiştir.

Onun ölümüne neden olan karaciğer hastalığı ise 1936 yılı başlarında ilk belirtilerini vermiştir. Ancak hastalığın teşhisi çok sonra konabilmiştir. 1937 yılının sonlarına doğru sağlığı iyice bozulmaya başlamış halsizlik, isteksizlik, çeşitli yerlerinde kaşıntılar ve sık sık burun kanamaları ortaya çıkmıştır. Hastalığın teşhisi ancak 1938 başında konmuş, ağırlık devresi Mart ayında başlayarak son nefesine kadar sürmüştür. Hastalığın ilk teşhisi 20 Ocak 1938’de Yalova’da termal otelde görevli Prof. Dr. Nihat Reşat Belger tarafından “Siroz” olarak konmuştur. Bu dönemde Hatay Meselesi gündemde olduğu için hastalığı kamuoyundan gizlenmiştir. 28 Mart 1938’de yurtdışından getirilen Fransız hekim Prof. Dr. Fissenger hastalığın siroz olduğunu açıklamış ancak kamuoyuna 30 Mart’ta verilen beyanat ile grip hastası olduğu ve bir buçuk ay dinleneceği bilgisi verilmiştir. Bundan sonrasında ise 19 Mayıs Bayramına katılan Mustafa Kemal Hatay Meselesi ile ilgili olarak Fransızlara göz dağı vermek amacıyla 20-24 Mayıs tarihlerinde de Adana-Mersin seyahatine çıkmıştır. Uzun süren tatbikat ve askeri teftiş sağlığının daha da bozulmasına neden olmuştur.

26 Mayıs’ta bitkin bir şekilde döndüğü Ankara’da kalmayarak buradan İstanbul’a hareket etmiş 27 Mayıs’ta Dolmabahçe Sarayına yerleşmiştir. Karnında su toplanmasından dolayı doktorlar deniz havasının ona iyi geleceğini önerdiği için Savarona Yatı’nda istirahat etmek için 1 Haziran’da oraya taşınmıştır. 24 Temmuz’a kadar Savarona Yatı’nda kalmış olmasına rağmen burada devlet işleri ile ilgilenmeye devam etmiştir. Bakanlar Kurulu’na başkanlık etmiş, Romanya Kralını kabul etmiştir. Buradan 24 Temmuz’da Dolmabahçe Sarayı’na tekrar taşınmıştır. Yapılan konsültasyonlar sonucunda karnında biriken suyun alınması kararının alınması ve bunun riskli olduğunu öğrenince hastalığının ciddiyetinin farkına varmış ve 15 Eylül 1938’de vasiyetini yazmıştır.

Siroz hastalığı ile ilgili olarak daha sonrasında araştırmalar yapan Prof. Dr. Gülendame Saygı hastalığın “Şistozoma” adı verilen parazitler nedeniyle oluştuğunu ve bu parazitleri Mısır’da olduğu dönemde kullandığı sudan aldığını açıklamıştır. Yine benzer bir şekilde, Prof. Dr. Fissenger kendisine gelen Ortadoğu’lu hastalarının hiçbir şekilde alkol ile temasları olmadığı halde siroza yakalandıklarını bunun sebebinin dengesiz beslenme tarzı ve devamlı kabızlık gibi sebepler olduğunu ifade etmiştir.

Hastalığının etkisi ile ilk kez 17 Ekim 1938’de komaya girmiş, 18 Ekim’de devam etmiş ve 19 Ekim’de komadan çıkmıştır. 8 Kasım 1938’de ikinci ve son kez ağır komaya girmiş ve 9 Kasım’da devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği, saat 10.00, 20.00 ve 24.00’te yayımladığı tebliğlerde durumun kötüye gittiğini beyan etmiştir. Atatürk; 10 Kasım 1938 saat 9.05’te sert bir asker bakışı ile başucundaki hekime doğru dönmüş, gözlerini açmış, o güzel mavi gözleri son olarak başında bekleyen Hasan Rıza Soyak, Kılıç Ali ile Salih Bozok, İsmail Hakkı Tekçe ve yaverine yönelmiş, son nefesini vermiştir. Dolmabahçe Sarayı’nda dünyayı etkileyen, büyüleyen gözler artık sonsuza kadar kapanmıştır.

Dr. Mim Kemal Öke açık gözlerini kapatmış, Dr. Kamil Berk, Gazi Mustafa Kemal (G.M.K) markalı beyaz ipek mendille çenesini bağlamıştır. Hastalığının tedavisi için görevlendirilen ve vefatında yanında bulunan Türk doktorlarından oluşan ekip; “Reisicumhur Atatürk’ün umumî hâllerindeki vehamet dün gece saat 24’te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün, 10 Kasım 1938 Perşembe sabahı saat dokuzu beş geçte büyük şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir” raporu ile vefatı ilan etmiştir. 10 Kasım’da “Türk vatanı büyük yapıcısını, Türk Milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evladını kaybetti” hükümet bildirisi ile Türk milleti, kendisine yirmi yıla yakın rehberlik etmiş büyük liderinin vefatını öğrenmiştir.

NİGAR OTURAKÇI ORBAY***TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KELEBEK ADLARI *****1. GİRİŞ**

Pek çok kültürde ve yaşamın pek çok alanında yeniden doğuşun, yenilenmenin, dönüşümün, dişil enerjinin, ilkbahar / yaz mevsiminin simgesi olarak görülen, güzellik, estetik, zarafet vb. kavramlar ile özdeş olduğuna inanılan “kelebek”in bilim dünyasına göre binlerce türü vardır. Bilimsel olarak bu türlerin adlandırmaları söz konusu olduğunda ne tür adlandırmalar yapılmakta, adlandırmalarda nasıl bir bakış açısı, ne tür bir yol izlenmektedir? Beklenildiği gibi, bilim insanları, kelebeğin fiziksel özelliklerinin, anatomik yapısının, davranış biçimlerinin öne çıktığı adlar üretmişler; bunun yanında kelebeğin yaşam mücadelesi ve mucizevi bulunan yaşam döngüsünün büyümesine kapılarak birtakım “romantik” adlar da kullanmışlardır. Ayrıca bir kısım kelebek türüne verilen adların kültürlerle, geleneklere, inanışlara, mitolojilere gönderme yaptığı açıktır. Türkiye Türkçesinde kelebek türlerine verilen adların adbilimsel değerinde incelemesine başlamadan önce sizlerle birlikte dünya kültürlerinde kelebeğin yerine, kelebeğe yüklenen anlamlara, kelebek sembolizmine, edebiyattan güzel sanatlara kelebek imgesine bakılan bir yolculuğa çıkacağız; ardından adbilimsel değerlendirmeler yapacağız.

* Doç. Dr. - Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
oturakci.nigar@gmail.com

*Konuşma Tarihi: 22 Aralık 2021

2. BULGULAR

2.1. Dünya Kültürlerinde Kelebek

Birçok eski uygarlıkta, kelebeğin insan ruhunun sembolü olduğuna inanılırdı. Yetişkin bir kelebeğin kozasından çıktığında yeni bir insan ruhunun doğduğu düşünülür ya da kelebek, ölenin ruhu olarak kabul edilirdi. İnsan ruhunun kelebek şeklini aldığına dair bu inanç nedeniyle, kelebeğe çoğu zaman büyük bir saygıyla, bazen de korkuyla yaklaşıldı. <https://www.butterflyinsight.com/butterfly-mythology.html>

“Hem Çin hem de Japon kültürlerinde kelebek, mutluluğun, neşenin özünü, gençliği ve dinamizmi temsil eder.

İrlanda folkloru da kelebeği bir insan ruhuyla ilişkilendirir. Folklorlara göre beyaz kelebeğin anlamı, ölen çocukların ruhlarını içerir.

Doğu öğretilerinde ve simyada, gerçek arınmanın ve ruhsal yolculuğa başlamanın sembolüdür.

Ural-Altay ve Orta Asya’nın Türk geleneklerinde kelebekler ve kuşlar, bedenlerini terk eden ve reenkarne olmak üzere bekleyen ruhları temsil eder.

Eski Romalılar ve Yunanlılar da kelebeğe metafizik açıdan atıfta bulunur. Kelebeğe “ruh” anlamına gelen Yunanca bir kelime olan “psyche” adı verilmiştir. Antik Yunan’da ruhu, yeniden doğuşu ve ölümsüzlüğü simgeler. Ölülerin ruhları bir kelebek ya da uçan bir kuş olarak tasvir edilir.

Batı masallarında periler genellikle kelebek kanatlarıyla temsil edilir.

Kongo’daki Baluba ve Lulua’ların geleneklerinde kelebeğin evreleri insanın reenkarnasyon sürecine benzetilir. Kelebeğin kozasından çıkışı, fiziksel bedeni terk edişini temsil eder.

Bir Kızılderili kabilesi olan Tohono O’odham kabilesi, kelebeklerin dualarını ve dileklerini Yüce Ruh’a sunduğuna inanır. Folklorları, bir kelebeğe verdikleri herhangi bir dileğin, onu özgür bırakmanın karşılığında her zaman gerçekleşeceği inancını vurgular.

Kızılderililerde bazı kabileler kelebeği bir sevinç sembolü olarak görür. Kelebek renklerinin ayrı bir anlamı olduğuna inanılır. Örneğin, sarı kelebeğin anlamı umuttur. Siyah kelebek sembolizmi hastalığı gösterir, beyaz renkli olanlar ise iyi şans demektir.

Kelebek, Naga Maya tabletlerinde evrenin kaos hâline varlık hâline dönüşümünü ve kozmik oluşumların meydana getirilişini simgeler.

Aztek mitolojisinde, İtzpāpālōtl (Obsidian Butterfly), bebek kurbanların cennetine ve insanların yaratıldığı yer olarak tanımlanan Tamoanchan’ın cennetine hükmeden kelebek kanatlı savaşçı bir tanrıçadır.

Katolik sembolizmi perspektifinden, Kuzey Avrupa’da 15. ve 16. yüzyıl başlarında kelebekler ölümden sonraki hayata ya da İsa Mesih’in dirilişine olan inancı desteklemek için pozitif bir işaret ya da simge olarak kullanılmıştır. Özellikle beyaz

kelebek, Mesih'in dirilişinin açık bir sembolü olarak kabul edilmiştir. Ancak bazı sanatçılar eserlerinde aglais urticae ve vanessa atalanta türü kelekleri günahlarla ya da iblisle ilişkilendirmiştir. Temsil edilen iki türün besin bitkisi olan ısırgan otunun şehvet ve cehennemin alevleriyle ilişkilendirilmesi, bu keleklerin günahlarla ya da iblislerle ilişkilendirilmesinin sebep olmuştur.”
<https://onurguven.org/2021/01/12/astrosembolizmde-kelebek/>

Kelt inancında da kelebeğin anlamı yeniden doğuş ve ruhtur. Bu inanç sisteminde keleklerin dünya yaşamını tamamlamış ruhlar olduğuna inanılır ve atalarının ruhlarına saygı ifadesi olarak yakaya kelek biçimli rozetler takılır. Ölen insanın ruhunun, terk ettiği beden üzerinde bir süre kelek olarak uçtuğuna inanıldığı için de odada gerçekten kelek görülmesi, o ruhun cennete gideceği işareti olarak kabul edilir. Kelebeğin yenilenme ve dönüşüm anlamı taşıması nedeniyle, tüm ateşlerin ve fenerlerin söndürölüp, yeniden yakıldığı Samhain ve Halloween gibi törenlerde yeni ateşi yakmakta kullanılan meşaleye “kelek” denir (Arıt, 2020, 131).

2.2. Kelek Sembolizmi

Kelek, tırtıldan kelebeğe geçiş süreci nedeniyle genellikle yeniden doğuş veya diriliş sembolü olarak kabul edilir. Kelek sembolizminin bir yönü metamorfoza dayanmaktadır. Krizalit, canlı bir varlığın potansiyelini içeren yumurtadır ve içinden çıkan kelek, bir tür mezardan çıkma olan dirilişin bir sembolüdür. Başka bir deyişle, bu böceğin yaşam evreleri, yani tırtıl, krizalit ve kelek, sırasıyla yaşam, ölüm ve diriliş ifade eder. Bu nedenle de Hristiyan başkalaşımını temsil eder. Dolayısıyla, kelek, ardışık dönüşümlerin bu doğal fenomeni ile ilişkilidir ve kendini sürekli yenileyen bir yaşamın sembolü, ölümden sonra yeniden doğuşun işaretidir.
<https://onurguven.org/2021/01/12/astrosembolizmde-kelebek/> Hayatın hiçbir evresinin sonsuza kadar aynı kalmayacağı, değişime bu farkındalıkla çaba gösterilmesi, kelek sembolizminin ana fikridir (Arıt, 2020, 133).

Keleklerin farklı renklerinin, manevi boyutta özel anlamları vardır.

Siyah Kelek: Siyah kelekler hem olumsuz hem olumlu bir alâmet olarak tanımlanır. Bazı kültürlerde siyah kelek görmek ölüm demektir. Kimin öleceği genellikle kelebeğin uçuşuna tanıklık eden kişiye bırakılır. Bir işin veya ilişkinin ölümü olarak da yorumlayanlar vardır. Yeniden doğuş mesajı da genellikle siyah bir kelek ile ilişkilendirilir.

Beyaz Kelek: Beyaz bir kelek genellikle iyi şans ve refahın sembolüdür. Bazı kültürler beyaz bir kelebeği saflık ve sevdiklerinin veya bir meleğin ruhu olarak görür.

Kahverengi Kelek: Kahverengi bir kelebeğin genellikle ölen kişinin gerçek ruhu olduğu söylenir. Bazı kültürlerde, ölüm gibi talihsizlikleri uyarmak için gelen bir ata ruhu olduğu belirtilir.

Yeşil Kelek: Yeşil kelek, sevgi ve refahın sembolüdür. Sevilen birinin ölümünden kısa bir süre sonra yeşil bir kelek görmek, sadece sevginin değil, ölen kişinin öte alemde mutlu ve huzurlu olduğunun da bir mesajıdır.

Turuncu Kelebek: Turuncu kelebeğin, ölümden sonra hayat olduğu ve ölümün kelebeğinki gibi bir dönüşümden başka bir şey olmadığı mesajını taşıdığına inanılır.

Sarı Kelebek: Öbür dünyada yeniden birleşme umudunun mesajını iletir. Yeniden doğuşla, yeni bir yaşam vaadi sarı kelebek tarafından sembolize edilir.

Mor Kelebek: Mor kelekler çok yaygın değildir ve bu nadirlik, mesajlarını son derece güçlü kılar. Ölen kimsenin ruhsal alemde huzur içinde ve mutlu olduğunu bildirirler.

Kırmızı Kelebek: Kırmızı kelebeğin sevilen birinin ölümünden kısa bir süre sonra gelmesi, genellikle hayatta çok güçlü ve tutkulu birinin habercisidir. Mesaj mutluluğa, aşka ve hayatın ölümden sonra devam ettiği gerçeğine vurgudur.

Mavi Kelebek: Mavi kelebek, yaşamın ve kabullenmenin sembolüdür. Fizikselden ruhsal olana dönüşümü aktarır.
<https://onurguven.org/2021/01/12/astrosembolizmde-kelebek/>

Bu hususta mavi kelekler ile ilgili bir dipnot bilgisi vermekte yarar var: Mavi kelekler, Srebrenitsa Katliamı'nın sembolüdür (1995). O dönemde, Bosna Hersek'te bulunan toplu mezarların üzerinde mavi keleklerin uçuğu fark edilir. Bir, iki derken bunun tesadüf olmadığı anlaşılır. Toplu mezarların olduğu yerlerde toprağın yapısının değiştiği, mezarların üzerinde farklı bitkilerin oluştuğu ve bu bitkilerin kokularının da mavi kelekleri çektiği anlaşılır. Sevdiklerinin kemiklerini bulmak, sadece onlardan bir ize rastlamak isteyen binlerce kişi, günlerce mavi kelekleri izler, onların peşinden gider. Birçok kişi için büyük bir acıyı özetleyen bu hikâye, Bosnalılar içinse bir umudu simgelemiştir.
<https://turgutlutivi.com/srebrenitsa-katliami-mavi-keleklerin-hikayesi/>

Kelebek renklerinin taşıdığı anlamlar, Ömer Seyfettin'in Bahar ve Kelekler öyküsünde de karşımıza çıkmaktadır. Öyküde gençlik yıllarında kelebek falına bakarak yaşam(ı) hakkında öngörülerde bulunan babaanne karakteri beyaz kelebeğin saadete ve talihe; pembe kelebeğin sıhhat ve afiyete; sarı kelebeğin keder ve hastalığa; siyah kelebeğin felaket, matem ve ölüme delalet ettiğini belirtir. Baharda ilk görülen kelebek bir senelik talihi sembolize eder. İlk defa küme hâlinde görülen kelekler de birer anlam taşır. Beyaz kelebek kümeleri zenginliğe, pembe kelebek kümeleri bolluğa, sarı kelebek kümeleri kıtlığa, kırmızı kelebek kümeleri muharebeye, siyah kelebek kümeleri güç kaybına, zaafa işaret olur (Ömer Seyfettin, 2018).

2.3. Şamanizmde Erk Hayvanı Olarak Kelebek

Maya Şaman inancında evrendeki her şey aynı tanrının yaratımları olduğundan, aynı ağa ve aynı öneme sahip olduğundan, insan kendi dışındaki varlıkları küçümsemez, onlara saygı duyar. Her canlının bilgelik kaynağı olduğuna, bu bilgelikleri sunmak için dünyada bulunduğuna, hayvanların da insanlara örnek olmak ve bazı dersleri öğretmek amacıyla yaratıldığına inanılır. İnsanı koruyup gözetmeye gönüllü olan rehber hayvan ruhunun Maya dilindeki adı olan nagual, sevgi ve saygı çağrıştıran bir sözcüktür. "Nagual"ler, rehberlik alınacak ve sezgilerin güçlenmesinde hocalık edecek hayvansal enerjilerin ifadesidir; şifalandırıcı güçleri ve ilham verici bilgelikleriyle insanlara ışık tuttıkları kabul edilir (Arit, 2020, 41-42).

Erk hayvanı olarak kelebek, “büyük değişimler, beklenmedik sonuçlar, neşe, zarafet sembolü olarak karşımıza çıkar. Kelebek, şaman yolculuklarına hayat boyu rehberlik edecek nagual olarak girmez. Dönemsel bir mesaj taşıyıcıdır. Kişisel gelişimin önemli bir aşamasında geçici süreli rehberlik için gelir.

Bazı şaman toplumlarında ise şamanın bir insanın rüyasına girmek için seçtiği şeklin kelebek olduğu kabul edilir. Tüm kadim halklar arasında kelebek öldürmek yasak hatta tabudur. Çünkü bir canlı ruhun öldürüldüğüne inanılır.

İnsanların ruhsal dönüşüm süreci kelebeğine benzer. Çoğu kişi tekamüle niyet eder ama süratli olsun ister. Bunu gerçekleştirecek süreçte kendisine düşen emeği düşünmek istemez. Hatta pek çok kişi ise kendisini güvende hissetmek için değişiklik yapmamaya eğilimlidir. Oysa bulunulan noktadan ilerlemenin tek yolu değişim, dönüşümdür. Tırtıl kendisini sancılı bir değişime teslim etmeseydi nihai güzelliğine, kelebek formuna asla kavuşamazdı ve uçamazdı. Değişimler bazen çok süratle deneyimlenebilir, bazen de uzun zaman alır ve bir şey olmuyormuş gibi hissedilebilir. Koza örneğindeki gibi gözlerden uzak, fark edilmeden de değişebileceğinin, her şeyin bir vakti zamanı olduğunun bilinci için rehberlik gerektiğinde kelebek gelecektir (Arit, 2016, 131-132).

2.4. Kelebek İmgesinin Sanatta Kullanılması

Kelebek, geçmişten günümüze, antik Yunan mitolojisinde ve eski Mısır sanatlarında çeşitli şekillerde ve formlarda hem resim hem heykel olarak kullanılmıştır, bunun yanı sıra günümüz modern resim çalışmalarında da konu olmaya devam etmektedir. Sanatçılar, kelebeğin kara hayvanı iken uçan bir hayvana dönüşmesi eylemini zenginleştirerek imgeler dünyasının merkezine koymuşlardır. Kelebek sadece sanat eserlerine konu olmamış, aynı zamanda kelebeğin kendisi de materyal olarak kullanılarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kelebeğin özgürlük konusunda olumlu duygular yaratması sebebi ile sanatın farklı alanlarında dönemler boyunca oldukça fazla kullanılmıştır (Öztanık, 2019, 19).

Eski Mısır sanatlarında ve tasarımlarında kelebekler ile ilgili çok fazla çalışma bulunmaktadır. Özellikle de mücevherat, takı, resim ve boya kabartmalarında kelebeğe rastlanmaktadır. Mısır sanatındaki en eski örneklerden birisi, Dördüncü Hanedandan Kraliçe Hetepheres’in mücevher bilezikleridir (Öztanık, 2019, 20).

Yunan mitolojisinde Aşk Tanrısı Eros’un (Roma mitolojisinde Cupid) karısı olan Psyche, ruhun tanrıçası olarak bilinmektedir. Psyche ile Eros’un aşkını konu alan pek çok tablo, mozaik, heykel sanat dünyasını zenginleştirmektedir.

Resim sanatında kelebek yaşamın kısıtlılığı ve kırılganlığını gösteren tefekkürü akla getiren vanitas imgesi olarak da değerlendirilmiştir. <https://onurguven.org/2021/01/12/astrosembolizmde-kelebek/> Vanitas kısaca “hiçlik, boşluk, kibir” anlamlarına gelir. “Memento mori” düşüncesinin diğer bir ifadesi diyebiliriz. 17. yüzyıl başlarında ortaya çıkan bir natürmort (ölüdoğa) türü olan vanitas, dünyevi her şeyin geçici olduğunu, ölümün kaçınılmazlığını anlatır. <https://kifisanat.com/resim-sanatinin-unutulmus-bir-temasi-vanitas/>

Ünlü sürrealist Katalan ressam Salvador Dalí’nin tablolarında kelebek sıkça kullandığı bir imaj oluşturmıştır. Alice Harikalar Diyarında adlı eser, Dalí tarafından farklı tablolarda yorumlanırken kelebek imgesi sıklıkla karşımıza çıkar (Öztanık,

2019, 54). Dali tablolarında kelebek figürlerini hayatın uç noktalarını resmetmek istediği şeylerin özgürlüğünü ifade etmesini istediği için yapmıştır. Kelebek figürü onun için bir tutkudur. Bu tutkusunu da neyi anlatmak istiyorsa kelebek figürüyle simgelemiştir (Özde Aydın, 2020). <http://www.gulcindokur.com/blog/salvador-dali-kelebekler-283>

Dali, “Butterfly Landscape, The Great Masturbator in a Surrealist Landscape with DNA” adlı tablosunda Freudyen simgelerle dolu araziye, DNA’yı üç boyutlu biçimde yerleştirmiştir. Dali, 1950’lerin başında dikkatini fizikçi Werner Heisenberg’in taneciklerine verir. 1953’te, DNA yapısının açıklanıp çizildiği çift sarmal yapıyı gördüğünde: “İşte, Tanrı’nın var olduğunun en önemli kanıtı. DNA, Yakub’un genetik meleklerden oluşturduğu bir merdiven ve insanla Tanrı arasındaki tek bağlantı.” der. Bu tarihten başlayarak tam 23 yıl boyunca, DNA molekülünün yapısı, hem gündelik yaşamının, hem de sanatının ayrılmaz bir parçası olur. <https://www.volkandurmaz.com/sinemayazilari/salvadordali/>

Van Gogh, çalışmalarında, bir tırtılın bir kelebeğe veya bir güveye dönüşmesini ilham almıştır ve insanların dönüşüm kabiliyetini sembolize etmek için kelebekler ve bir güve üzerine bir dizi tablo yapmıştır. Kelebek Van Gogh’un en sevdiği metaforlardan biridir. Dönüşümün sonsuz bir döngü olması ve getireceği olanaklar onu umutlandırmış, bu canlının geçirdiği metamorfoz ilgisini çekmiştir. Tırtıl çoğu insan için göze hoş gelmeyen bir canlı iken metamorfoz geçirdikten sonra görkemli bir canlı olan rengarenk bir kelebeğe dönüşmesi Van Gogh’u heyecanlandırmış, ona yeni yaratılar için ilham olmuştur (Öztanık, 2019, 54).

2.5. Kelebek ile Yunan Mitolojisi İlişkisi: Eros ile Psyche’nin Aşkı

Klasik Yunan mitolojisine göre kelebek, ruhun sembolüdür. Eski Yunancada “kelebek”, “ruh” anlamına gelen “psyche” sözcüğü ile karşılanmıştır. Dolayısıyla sözcüğün bu anlamı kazanmasında Yunan mitolojisi etkilidir.

“Psyche”, Yunan mitolojisinde ruh tanrıçasına dönüştürülen ölümlü bir kadının adıdır. Venüs adıyla da bilinen, ölümsüzlerin en güzeli, aşk ve güzellik tanrıçası Aphrodite’in oğlu aşk tanrısı Eros ile ölümlü Psyche arasında büyük bir aşk yaşanmış ve bu aşk sonucunda Psyche ölümsüz ruh tanrıçası olmuştur.

Psyche, Milet kralının üç kızından biridir, içlerinde en güzeldir, onu görenler Aphrodite’i görmüş gibi olurlar ve ona taparlar. Fani bir kıza gösterilen bu aşırı sevgiyi kıskanan Aphrodite öç almak ister ve Psyche’yi dünyanın en çirkin erkeğine âşık etmesi için oğlu Eros’u görevlendirir. Aphrodite’in planı Eros’un Psyche’i görmesi üzerine yürümez, çünkü Eros Psyche’ye âşık olur. Onu sihirli bir saraya götürerek orada herkesten ve annesi Aphrodite’in gazabından uzaklaştırır. Eros bu saraya kanatlarıyla kendisini kimselere göstermeden girer, sevdiğiyle buluşur ve aydınlık olmadan saraydan ayrılır. Psyche, hep geceleri gelen Eros’un güzel yüzünü aydınlıkta bir türlü göremediğinden şikayetlenir. Eros, Psyche’nin kim olduğunu öğrenmesini istemediği için yüzünü gizleme gereği duymak ister ve bu hususta Psyche’den söz alır. Bir gün merakına yenik düşen Psyche, Eros’un uyuduğu bir anı fırsat bilerek elinde bir gaz lambasıyla Eros’a yanaşır, gördüğü yüze hayran kalır ve aşkı bir kat daha artar. Psyche bu aşkla Eros’un alnına bir öpücük konduracakken lambadan damlayan yağ, Eros’un omzuna dökülür, bir anda uyanan Eros, Psyche’nin ihaneti karşısında çok öfkelenir ve saraydan uçup gider. Terk edilen Psyche,

Aphrodite'in kendisine armağan olarak verdiği "hüzün" ve "can sıkıntısı" ile ömrünü geçirir. Bu sırada nihayet Eros'un yanan omzu iyileşir ve sevgilisinin talihini değiştirmek için Olympos'a gider, Zeus'tan Psyche'nin kurtulmasını ve kendisine eş olarak verilmesini ister. Zeus bu talebi kabul ederek ebedî bağ ile Eros ile Psyche'nin birbirlerine bağlanmalarını sağlar, Psyche'ye ölümsüzlük suyu ambrosiayı içirerek ruh tanrıçasına dönüştürür (Can, 1994, 102-106).

Sanat eserlerinde, hikâyede anlatılan çeşitli sahnelerde, Psyche, "kelebek kanatları" ile temsil edilir.

Psyche'nin Eros'a yani aşka giden yolda verdiği mücadele bir tırtılın "kelebek" olma adına verdiği mücadeledir aynı zamanda. Kelebeğin kozasını açarken, gösterdiği çabanın onu güçlendirmesi gibi Psyche de aşkın ihanet ve sadakat kutuplarında olgunlaşır. <http://www.sunguray.com/ask-ve-ruh-eros-ve-psyche/> Bir başka ifadeyle Psyche, ruhun olgunlaşma sürecindeki mücadelelerini ve sonunda huzura ulaşmasını simgeler.

2.6. Edebiyatta Kelebek

Klasik Türk Edebiyatı'nda "geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebek" anlamında kullanılan pervâne (F) âşığı temsil eder. Pervâne muma bir başka ifadeyle şeme âşık olarak kabul edilir. Eskiden şairler geceleyin mum ışığında şiir yazarken hemen yakınlarında bulunan bu kelekleri şiirlerine konu edinmişlerdir. Pervâne, mum ışığının çevresinde döner döner ve öyle bir an gelir ki kendisini mumun alevine bırakır. Şair, sevgilisini mum ışığına, kendisini de pervâneye benzeterek onun uğruna can vermeye hazır olduğunu söyler. Pervâne sessizce ve gürültü etmeden can veren sadık bir âşıktır. Vahdet yolundaki dervişin yok oluşu da buna benzer. Öyle ki şem u pervanenin bu öyküsü mesnevi konusu olmuştur. (Pala, 1999, 324).

Aşk odı evvel düşer ma'şûka andan âşık

Şemi gör kim yanmayınca yakmadı pervâneyi (Fuzûlî)

Klasik Türk Edebiyatı'nda ışığın çevresinde uçan, şairlere esin kaynağı olan "pervâne"nin entomolojiye göre sinek (diptera) veya elbise güvesi (tineola bisselliella) gibi uçan böceklerden olduğunu belirtmek gerekir. Bu tür böceklerin yapay ışık kaynakları ile karşılaştıklarında yapay kaynakları doğal kaynaklar ile karıştırmaları sonucu yapay kaynaklara yönelmeleri biçiminde açıklanan bu durum, pozitif fototaksi olarak adlandırılır ve Yunancada "ışık" anlamına gelen photo ve "düzenleme" anlamına gelen tax / taxo sözcüklerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Yapay ışık kaynakları ışığı her yönde saçtığı için, doğal ışık kaynaklarında ışığı sabit bir açı ile alan böcekler, yapay ışık kaynaklarında sabit bir açı tutturamazlar ve ışık kaynaklarının etrafında dönmeye başlarlar. <https://evrimagaci.org/fototaksi-bazi-bocekler-neden-isiga-yoneliir-7807>

Işığın çevresinde uçan böceğin bir gündüz keleşi olmamasına rağmen, kelebek olarak addedilip ışığa doğru uçuş eğilimi, Klasik Türk Edebiyatında, sanatçının zihninde estetize edilmiş, birer imgeye dönüşmüş, aşkı uğruna kendisini ateşlere atan âşık imajının yaratılmasına vesile olmuştur.

Kelebek, Divan Edebiyatı gibi kadim bir edebiyatta temel motiflerden birine dönüşmesinin yanında Yeni Türk Edebiyatı dairesinde sanatçılara ilham olmaya

devam etmiştir. Ancak bu kullanım Divan Edebiyatı çizgisinden başka bir noktada gelişim göstermiştir. Divan Edebiyatı'nda sevdiği için kendisini feda eden âşık üzerine temellenmiş bir imaj varken Divan Edebiyatı sonrasında kelebeğin rolü değişmiş, kelebek artık âşık değil maşuk -bir başka ifade ile- âşık olunan, sevgili olmuştur. Kelebek bütün zarafeti, güzelliği, inceliği, tazeliği, kırılganlığı, dinamizmi ile âşık olunan bir sevgili olarak resmedilen bir imaj yüklenmiştir.

Kelebek güzelliğin sembolü olmakla birlikte kısa ömrü sebebiyle zayıflığın ve kök salamamanın bir sembolü olarak da edebiyatta yer bulur. Örneğin Ömer Seyfettin'in Bahar ve Kelebekler adlı öyküsü, bu bakışın yer bulduğu eserlerdendir. Geçmiş ve şimdinin iç içe anlatıldığı bu öyküde, bir büyükanne ile onun torununun torunu bir genç kızın çakışan portrelerinden geçmiş ve şimdiye ilişkin toplumsal kayıtlar verilir. Öykünün kelebeklerle olan bağını ise öyküyü özetleyerek şöyle verebiliriz: Genç kız kitap okumaktadır, büyükanne genç kıza ne okuduğu sorar. O da sevinçten, saadetten mahrum Türk kadınlarını anlatan Fransızca bir roman okuduğunu söyler. (Pierre Loti'nin Desenchante adlı eseri). Büyükanne Türk kadınlarının böyle nitelenmesine ve genç kızın şahsında yeni neslin uyuşukluğuna, karamsarlığına kendi genç kızlığındaki kelebek falı örneğine yaslanarak itiraz eder. Genç kız, kendisi ve onun gibi olan Türk kızlarının talihini öğrenmek amacıyla bu kelebek falına başvurur. Sonuç ise olumsuzdur. Keder ve hastalığa işaret eden sarı (siyah) kelebeği görür (Lekesiz, 1997, 125-126). Eserde bahar, bir yanıyla canlılığın, çiçeklenmenin ve doğuşun adı olmakla birlikte kısa sürmesi dolayısıyla da geçiciliği sembolize ederken, kelebek de naifliğin ve güzelliğin adı olmakla birlikte kısa ömürlülüğü dolayısıyla zayıflığın ve kök salamayışın sembolü olarak örtük anlamda vurgulanmak istenir (Durmuş, 2018, 900).

Edebiyatta kelebek, kişisel dönüşümün, değişimin ifadesi olmasının yanında toplumsal dönüşüm için de kullanılır. Ziya Gökalp'in İpek Kozası adlı şiiri, “yeniden doğma” temini alegorik bir şekilde ortaya koyan ve “fikir”den “hayâl”e gidildiği intibahı uyandıran bir eserdir. 1922 yılında yayımlanan bu şiirin yazıldığı devrin sosyal şartları ile sıkı bir ilişkisi vardır. Bu yıllar, Türkiye'nin “kabuk değiştirdiği” yıllardır; bir başka ifadeyle Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllardır. Dolayısıyla bir “ölme” ve “yeniden doğma” söz konusudur. Yıkılan İmparatorluğun içinden yeni bir devlet doğar: Türkiye Cumhuriyeti. İşte Ziya Gökalp, bu hâdiseyi, tırtılın içinden kelebeğin çıkmasına benzetir. Tırtıl her gün küçülür ve erirken kelebek büyür ve kuvvetlenir (Kaplan, 1999, 517-518).

Tırtıl, tekâmülün sonuna varmış,

Durmuş tefeyyüzde, dönmüş geriye . .

Bu yüzden çarhını ölümler sarmış,

Gerektir her uzvu şimdi eriye . .

Değişecek şekli: Tırtıl ölmeden

Çıkacak içinden yeni bir beden . .

Bu yeni mahlûkun adı kelebek,

Tekâmülde dâim yürür ileri.

Şairler der ona kanatlı çiçek,
O da çi çek gibi baharın ş'i'ri
Tırtıl irticaa düşmüş bir hayat,
Kelebek hürükte arıyor necat. .

Ziya Gökalp sözü saltanatın kaldırılarak yerine halk hükümeti kurulması fikrine getirir:

Taht ve taç da bizde tırtıla benzer
O da bin yılda değişir gömlek . .
O çökerse sanma oluruz heder
Ondan doğar millet adlı kelebek
Fikirle mefkûre kanatlarıdır:
Uçunca hürriyet adını alır

Ziya Gökalp bu şiirinde geçmişi kötülemez ancak değişim ve gelişim fikrinden yana bir tutum sergiler:

Saray da bir zaman işe yaradı;
Fakat millî devlet asra uygundur
Öteki sönünce, bu nur parladı :
Halkçılık önünde tahtçılık dündür . .
Hiç kabul eder mi bu günkü vicdan,
Milyonları esir etsin bir sultan?

Saltanatın yıkılmasına üzülenleri de şöyle teselli eder:

Tahtçılığa bakıp ey bedbin olan!
Halkçılığa bak ki nikbin olasın . .
Her yurt oldu şimdi bir millî vatan
Lâyık mı bu millet geride kalsın,
Tırtıl bir devredir gelmiş, geçecek:

Milletlerin sonu ancak kelebek! (Kaplan, 1999, 518-519).

Kelebek, bazen umut bazen de umursamaz bir tavırla yaşamının ifadesi için kullanılır.

Göründün yine bu yaz gecesinde
Yer gök, sularında güldüğün havuz.
Kelebek gibi uçmada ruhumuz
Barış dolu bu yıldız bahçesinde.
Ah, umutsuzlukta buluştuğumuz
Bu gece ve bu orman aşka mahsus
Ve biz sanki, dünyalar öncesinde
Gibi... dumanlarda, uçkun, vücutsuz... (Ahmet Muhip Dıranas-Yaz Gecesi)

Şu çiçekten bu havâî kelebek
Ne arar, onda ne var istenecek
Söyle, ey gizli muhâtab söyle:
O çiçekten ne umar bir kelebek,
Kelebekten ne anlar o çiçek? (Abdülhak Hamit Tarhan)

Türk Halk şiirinde kelebek, Divan Edebiyatı'nda olduğu gibi şem u pervâne birlikteliği ile görülmektedir.

Yan ey gönül yan yan ey gönül yan
Yanmadan oldu derdine derman
Pervâne gibi pervâne gibi
Şem'ine aşkın yandı bu gönlüm (Hacı Bayram Veli)

Yüküm gamdır gam alır satarım,
Pervaneler gibi yanar tüterim,
Kıyamette yakasını tutarım,
Vermesin hoyrata gönüllerimizi. (Karacaoğlu)

Bir adam hasmını utandıramaz
Elde külliyetli var olmayınca
Pervane sem'ini uyandıramaz
Başta sevda, kalpte nar olmayınca (Karacaoğlu)

2.7. Nabokov'un Kelebekleri

Edebiyat ve sinema dünyasının yakından tanıdığı, Lolita'nın yazarı, Rus asıllı Amerikalı yazar Vladimir Nabokov (1899-1977)'un kelebeklere düşkünlüğünü anlamadan geçmemek gerekir. Nabokov aynı zamanda Harvard Müzesi'nde bir lepidopterist idi. Ne gariptir ki Lolita'yı yazmasaydı kelebek uzmanı olduğundan kimsenin haberi olmayacaktı; kelebek aşkı da olmasaydı Lolita'yı yazamayacaktı.

Bilim dünyası Nabokov'un kelebek aşkına kayıtsız kalamadı ve Peru'nun And dağlarındaki Cusco şehrinde keşfedilen bir kelebek türüne Nabokov'un adını vererek onu onurlandırdı: Nabokovia cuzquenha. Şili'de bulunan bir kelebeğe de Nabokovia faga adı verildi. Nabokov'un 1945 yılında ortaya attığı kelebek mavisi hakkındaki hipotezi ise ancak 2010 yılında DNA teknolojisi sayesinde anlaşıldı. Gök mavisi, camgöbeği, turkuaz, kobalt mavisi, koyusu açığı, çivit rengi, kot rengi, gece mavisi, lacivert ve menekşe mavisi... Bu uzun listeye bir de kelebek mavisi eklenebilir.

Nabokov, keşfettiği yeni kelebek türlerini eliyle çizer ve karısı Vera'ya hediye edermiş. Vanessa verae, bunlardan biri. Edebiyat dünyası Nabokov'un karısına yazdığı mektuplarla meşgulken bilim dünyası da onun kelebekleriyle ilgilendi. (Kadir Demircan, 2019). <https://www.tzv.org.tr/#/haber/4053>

2.8. Lewis Carroll'un Alice Harikalar Diyarında Adlı Eseri

Lewis Carroll'un Alice Harikalar Diyarında adlı eserinde Alice, harikalar diyarının uçsuz bucaksız ormanlarında kaybolmuşken bilgeliği temsil eden Absolem adındaki yaşlı tırtıla rastlar. Tırtılın "Sen de kimsin?" sorusuna "Şu an için pek emin değilim. Aslında bu sabah uyandığımda kim olduğumu bilmiyordum ama o zamandan bu yana birkaç kez değiştim sanırım." diye cevap verir. Alice'i şaşkına çeviren dönüşümler, Absolem'i hiç şaşırtmaz. Çünkü dönmek, değişmek ve yeniden doğmak tırtılın doğasıdır (Arıt, 2020, 132).

Alice, Harikalar Diyarı'na inerek aklın, mantığın ve matematiğin referans olamayacağı, her an her şeyin, paradigmanın dışına çıkıp saçmalama özgürlüğüne sahip olduğu bir evrene varır. Harikalar Diyarı'nda büyük-küçük, doğru-yanlış, uzun-kısa, güzel-çirkin her şey bulunduğu yere göre değişir. Peki ama 'gerçek' nedir o zaman? Biz birçok şeyi -belki de her şeyi- yanlış anlıyor ya da anlamlandırıyor olabilir miyiz? Harikalar Diyarı'nda mantık geçerli değil. Eserdeki asıl mesaj şudur: Dünya, beklentilerin karşılanmadığı çılgın bir yerdir; her şeyde bir anlam aramak yerine kendini doğal akışa bırakmak daha doğru olabilir. <http://aykiriakademi.com/sanat/sanat-kitaplarin-dunyasi/alice-harikalar-diyarinda> Bu düşünceyi destekleyen bir karakter olarak Absolem'in tamamlayıcı varlığı göz ardı edilemez elbette.

2.9. "Kelebek" Sözcüğü

11. yüzyıl Türkçesi eseri DLT'nin Atalayca hazırlanan Dizin'inde kebeli maddesinde "ışık etrefında geceleri uçan kelebek, pervane, evelek" açıklamasıyla yer alan sözcük (Atalay IV, 2006, 289), I. ciltte "gecekuşu, yarasa" anlamıyla verilmiştir (Atalay I, 2006, 448). Sözcük, Dankoff ve Kelly'nin çalışmasında da kâpâli "butterfly" olarak verilmiştir (Dankoff – Kelly III, 1985, 152, 250).

Kelebek sözcüğünün kelebeğin kanatlarıyla çıkardığı sesi yansıtan bir ad olduğunu belirten Eren'e göre, sonda yer alan +k bir küçültme ekidir. Anadolu ağzlarında kepenek, öbelek (~ öpelek) biçimleriyle de kullanılır. Çağdaş diyalektlerdeki durum ise şöyledir: Az kəpənək, Tkm kebelek, Blk gebemek, xumelek, Nog küpelek, Kklp gübelek, Özb kapalak, Krg köpölök / köbölök, Kzk köbelek, Tarançi kepelek, Alt, Tel köbölök. Çağdaş diyalektlerde kullanılan biçimlerin tanıklığına göre Türkiye Türkçesindeki kelebek sözcüğü metatez / göçüşme sonucu bu biçimi almıştır ve sözcüğün asıl şekli kebelek'tir (1999, 227).

Caluson'da kepe:li biçiminde "kelebek" anlamıyla görülür (1972, 689).

Gülensoy'a göre 11. yüzyılda kepele, 13. yüzyılda kebelek, 14. yüzyılda köpelek / köbelek biçimleri mevcuttur. Sözcük □kep+el-(e)k ya da □köpe+lek biçiminde incelenmiştir (2007, 493).

Anadolu ağzlarında kepenek, kelepек, kepeneyh, kepenk, köpelek kullanılmalarının yanında (Derleme Sözlüğü IV, 2747), gebelek, göbelek, gelebak, gelebek (Derleme Sözlüğü III, 2115) ve öbelek (Derleme Sözlüğü V, 3308) örnekleri de görülmektedir.

Kelebek, Farsçada pervâne, Arapçada farâşadır.

2.10. Tarihte İlk Kelebek

Kelebeğin görece daha yakın tarihini, mitolojik hikâyelerdeki ve antik eserlerdeki yansımalarından biliyoruz. Bilimsel bulgular, fosiller ise bizi bu canlıların milyonlarca yıllık tarihine ulaştırıyor.

Kelebeklerin ve güvelerin tarih sahnesine çıkışının hep çiçekli bitkilerden sonra ya da onlarla birlikte, Krete döneminde olduğu düşünülmektedir. Çiçekli bitkilerin bu türlerin ana besin kaynağı olması, bu hipotezi güçlendiriyordu. Ancak yakın zamanda yayımlanan bir araştırma, bunun böyle olmadığını ortaya çıkardı (Eldijk vd, 2018). Araştırmaya göre, ilkel güve ve kelebekler, ilk çiçekli bitkilerin ortaya çıkışından yaklaşık 50 milyon yıl önce, Jurassic döneminde var oldular. Araştırmayı yürüten Prof. Strother, 2012 yılında Almanya'da bundan yaklaşık 200 milyon yıl öncesine tarihlendirilen bir felaketin izlerini taşıyan katmanlardan alınan toprak örneklerini incelerken çeşitli gymnosperm (açık tohumlular) polenleri ile böcek kanatlarına benzer yapılara rastladı (Boston College, 2018). Bunlar kelebek kanatlarıydı ve tarihleri çiçekli bitkilerin öncesine dayanmaktaydı. Prof. Strother ve çalışmayı yürüten ekip, Glossata alt takımı olarak bilinen ilkel güve ve kelebeklerin, çiçekli bitkilerin henüz evrimleşmediği dönemlerde yaşadıklarını ortaya koydu. Peki çiçekli bitkiler o dönemde olmadığına göre, bu canlılar nasıl besleniyordu? Araştırmacılar bu canlıların proboscis yani hortum gibi yapılar kazandıklarını ortaya koydu. Bu yapıların kozalak gibi gymnosperm tohumlarının olgunlaşmamış hâllerinin ucundan su damlacıklarını emerek besin bulmak üzere kullanıldığı düşünülüyor. Bu bulgulara göre, kelebeklerin evrimi çiçekli bitkilerden sonra değil onunla birlikte olmuştur. Stroter'e göre açık tohumlu bitkilerin polenleriyle beslenen Glossata, zamanla kapalı tohumluların ortaya çıkışı ile beslenme alışkanlıklarını da değiştirmiş ve çiçek nektarı ile beslenirken polenleri de taşıyan bir işlev kazanarak günümüz kelebeklerine evrilmiştir. <https://www.evrensel.net/yazi/80672/kelebeğin-tarihi>

3. DEĞERLENDİRME

Entomolojiye (böcek bilimi) göre kelebekler, hayvanlar aleminin böcekler sınıfının pulkanatlılar takımındandır. Bu takım, Latince lepidoptera olarak anılır ve kelebekleri inceleyen bilim dalına da lepidopteroloji (kelebek bilimi) denir. <https://en.wikipedia.org/wiki/Lepidopterology>

Yaklaşık 200.000 türden oluşan lepidoptera takımı arasında gündüz kelebekleri 15.000 tür ile temsil edilmektedir. Sözen bu sayıyı 17.500 olarak bildirmektedir (2013, 5).

Kelebeklerle güveler lepidoptera takımı altında sınıflandırılır. Kelebekler ile güveler genel vücut yapısı ve görünüşleriyle birbirine benzerlik gösterse de morfolojik olarak önemli farklılıklar ile iki alttakıma ayrılarak sınıflandırılırlar.

Kelebekler gündüzleri aktiftirler, güveler ise alacakaranlık, akşam veya geceleri aktiftirler. Gündüz kelebekleri uzun mesafeler uçabilirler, güveler ise kısa mesafeler uçar. Kelebekler kanatlarını daima vücuda dik konumda tutar, güneşten yararlanmak için ara sıra kanatlarını açar kapatır. Güveler ise kanatlarını çoğunlukla vücuduna yapıştırır, çok az bir kısmı ise kanatlarını tamamen açarak üzerine konduğu nesneye yapıştırır. Kelebekler renkli kanat desenleriyle dikkat çekerken güveler ise kahverengi gri tonlarda mat kanat renklenmesi gösterirler.

Kelebekler başkalaşım geçiren canlılardır ve bunu yumurta, larva (tırtıl), pupa (koza) ve kelebek olmak üzere dört safhada gerçekleştirir. Kelebekler çiftleştikten sonra dişi kelebek yumurtalarını larvanın beslenebileceği konak üzerine veya yakınına bırakır. Bazı türlerde yumurta embriyonik gelişimini bir hafta gibi kısa bir sürede tamamlarken bazı türler de uzun bir kış dönemi boyunca açılmadan geçirir (Atay, Cebeci, Çelik, Sarıgül, 2017, iv-v).

Türkiye çeşitli jeolojik ve iklimsel karakteri olan farklı alt ekosistemlere sahip olması nedeniyle çok sayıda kelebek türüne sahip nadir ülkelerdendir. Son yıllarda yapılan bazı çalışmalara göre Türkiye’de 380 kelebek türü listelenmişse de konu üzerindeki en kapsamlı bibliyografik incelemelere dayanan güncel bir çalışmaya göre Türkiye’de hesperiidae, lycaenidae, nymphalidae, papilionidae, pieridae ve riodinidae ailelerinden 409 gündüz kelebeği türü bulunmaktadır (Cebeci, Çoban, 2013).

Bir başka çalışmada ise Türkiye’deki türler hesperiidae, lycaenidae, argynnidae / nymphalidae, papilionidae, pieridae, riodinidae, danaidae, libytheidae ve satyridae olarak adlandırılan 9 aileye ayrılmaktadır. <https://www.kelebek-turk.com/families.php>

“Zıpızıplar” olarak bilinen hesperiidae ailesi üyelerinin tipik bir uçuşu vardır, bazıları yere yakın ve çok hızlı uçar. Hızlı, sıçrayan uçuş alışkanlıklarından dolayı bu ad kullanılmaktadır. [https://en.wikipedia.org/wiki/Skipper_\(butterfly\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Skipper_(butterfly))

“Maviler, İnceizgililer ve Bakırlar” gibi grupların bulunduğu ve Türkiye’deki türlerin

%40’tan fazlasını kapsayan lycaenidae ailesi, “ince / zarif kanatlı kelebekler” (gossamer winged butterfly) olarak da bilinmekte ve küçük, genellikle parlak renkli

kelebeklerden oluşmaktadır. <https://www.britannica.com/animal/gossamer-winged-butterfly>

“Fırçaayaklı kelebekler” olarak bilinen argynnidae / nymphalidae ailesi, genellikle göze çarpan parlak renkli, orta ve büyük boy kelebeklerden oluşur. Dört ayaklı gibi görünen

“fırçaayaklı kelebekler”in adı, öndeki iki ayağının fırça şeklinde olup yürürken ve dinlenirken

kullanamamasından gelmektedir. <https://evrimagaci.org/alaca-kelebekler-nymphalidae-8765>

“Kırlangıçkuyruklar” olarak bilinen papilionidae ailesi, genellikle iri ve desenleri fark edilen kelebeklerdir. “Kırlangıç kuyruğu” adı, bu ailenin hepsinde olmasa da birçoğunda bulunan arka kanadın kenarındaki kuyruk benzeri bir uzantıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. <https://web.archive.org/web/20160411234816/http://tolweb.org/Papilionidae/12177>

“Beyazlar, Sarılar ve Sülfürler” olarak bilinen pieridae ailesine mensup alt türlerin çoğu beyaz, sarı veya turuncu renktedir ve genellikle siyah noktalar içermektedir. İngilizce “butterfly” adının bu ailenin bir üyesi olan açık sarı renkli “orakkanat”tan (gonepteryx rhamni) geldiğine inanılmaktadır. <https://en.wikipedia.org/wiki/Pieridae>

Çoğu türü tropikal Amerika’da bulunan “Metaliklekeliler / Madenilekeliler” adıyla bilinen riodinidae ailesi, lycaenidae ailesi ile yakın akrabadır. “Metaliklekeliler” adının kanatlarında yaygın olarak bulunan küçük, metalik görümlü lekeler dolayısıyla verildiği bilinmektedir. <https://en.wikipedia.org/wiki/Riodinidae>

“Kral kelebekleri” olarak bilinen danaidae ailesine mensup üyeler, büyük, güçlü, parlak renkli ve diğer kelebek türlerinden oldukça uzun bir yaşam süresine sahip olmaları dolayısıyla bu adla anılmaktadır. <https://www.kelebek-turk.com/families.php>

“Uzunburunlu kelebekler” olarak bilinen libytheidae ailesi, belirgin, kafalarından daha uzun dokunaçları ile tanınırlar. Buruna benzeyen bu dokunaçları dolayısıyla söz konusu adla anılmaktadırlar. <https://en.wikipedia.org/wiki/Libytheinae>

“Kahverengi kelebekler” olarak bilinen satyridae ailesine mensup türlerin hakim rengi kahverenginin tonlarından oluşmaktadır. <https://www.kelebek-turk.com/families.php>

En uzun ömürlü olan kelebek türlerinden hükümdar kelebeği (danaus plexippus) tam 12 ay yaşamaktadır. Hiç bir kelebeğin ergin aşamasındaki ömrü 1 yıldan fazla değildir. Yaşamlarına yumurta, tırtıl ve pupa evrelerini de eklersek daha uzun ömürleri olduğunu görebiliriz. Uzun yaşama rekoru ise bir güve türü olan Güney Amerika yukka güvesine (prodoxus y-inversus) aittir ve tırtıl evresinde geçirdiği süre 30 yıla kadar uzayabilmektedir (Sözen, 2013, 1).

Türkiye’de bulunan kelebek ailelerinin adlarına bakılarak kelebeklerin dış görünüşlerinin öne çıkan özelliklerine uygun şekilde adlandırıldıkları düşünülebilir. Nitekim kelebeklerin kanat renkleri, desenleri, büyüklükleri, ayakları, dokunaçları, uçuş biçimleri gibi fiziksel görünüşlerinde öne çıkan özellikleri adlandırmalarda belirleyici olmaktadır. Ancak her bir aileye mensup alt tür adlarına bakıldığında oluşan izlenimin uzağında bir durum ile karşılaşılmalıdır. Bu ailelere mensup alt tür adlandırmalarında “güzellik”, “estetik”, “zarafet”, “cesaret”, “güç sahibi olma” ile ilişkilendirilen mitolojik kimliklerin, tarihsel kahramanların “kelebek” sözcüğü kullanılmadan ilgili türe ad olarak verildiği görülmekte, yer adlarının, köken / millet adlarının sıkça kullanıldığına tanık olunmakta, benzetmeler, serbest çağrışım yoluyla oluşan adlandırmalar dikkati çekmektedir.

Türkiye Türkçesinde kullanılan kelebek adlarına araştırmacıların bahsi geçen yollarla ad verdiği görülmekle birlikte kelebek adlarının bir kısmının Latince ya da İngilizce asıllarından çeviri yoluyla dile uyarlandığı anlaşılmaktadır. Johanson’un kopyalama teorisinde de belirttiği gibi bir “birleşme kopyası” olarak nitelenebilecek bu çeviriler, araştırmacıların adlandırmada tercih ettiği yollar arasında yerini almaktadır.

Örneğin Latince *celastrina argiolus*, İngilizce *holly blue*, Türkçeye kutsal mavi adıyla; Latince *archon apollinus*, İngilizce *false apollo*, Türkçeye yalancı apollo adıyla; Latince *erynnis tages*, İngilizce *dingy skipper*, Türkçeye paslı zıpzıp adıyla birebir kopyalanmıştır (Atay, Cebeci, Çelik, Sarıgül, 2017, x-xvii). Bunun yanında kimi araştırmacılar adları değiştirme yoluna gitmiş, yukarıda bahsi geçen adlandırma yollarından birini tercih ederek özgün adlandırmalar yapmıştır. Örneğin Latince *polyommatus theresia*, İngilizce *theresia’s blue* adıyla bilinen kelebek türü, çokgözlü Saimbeyli mavisii adıyla literatürde yerini almıştır (Atay, Cebeci, Çelik, Sarıgül, 2017, ii). Latince *satyrium abdominalis*, İngilizce *Gerhard’s black hairstreak*, Türkçede sevbeni adıyla kullanılmıştır (Atay, Cebeci, Çelik, Sarıgül, 2017, x-xvii).

Adbilimin alt türlerinden biri olan hayvanadbilim (zoonimi), kedi, köpek, inek, koyun, keçi gibi evcil hayvanlar yanında hayvanat bahçesindeki, sirkteki hayvanların ya da edebiyatta geçen özel ad nitelikli hayvan adlarını inceleyen adbilim koludur. Hayvanadbilim çalışmalarında ayrıca, özel (onim) adlarla birlikte cins (apelyatif) adların da beraber araştırılması gerekmektedir (Şahin, 2016, 89). Bu çalışmanın örneklemini oluşturan kelebek adları da hayvanadbilimde araştırılmaya ihtiyaç duyulan cins adlar arasında yer almaktadır. Hayvanadbilimin inceleme alanı içinde olan söz konusu adlar, “insan ile kelebek arasındaki bağı yansıtan adlar” ile “kelebeğin dış görünüşüne dayalı adlar” olarak iki ana grup üzerinden incelenmiştir. Kelebek-türk, trakel ve adamerkelebek adlı internet adreslerinde yer alan kelebek adlarının derlenmesi ve sınıflandırılmasıyla oluşan çalışmada, sınıflandırmanın alt türlerinin belirlenmesini sağlayan sınırlı sayıda kelebek adı kullanılmıştır.

Yararlanılan kaynaklarda, birden fazla sözcükten oluşan kelebek adlarının yazımında farklılıklar olduğuna tanık olunmuştur. Aynı kelebek adının kaynakların birinde bitişik, diğerinde ayrı yazılma eğilimi, tür adlarının yazımını tekrar düşünmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada ise yararlanılan kaynaklardaki biçimler dikkate alınmış, ayrı ya da bitişik yazıma müdahale edilmeden örnekleme birimleri doğrudan kullanılmıştır.

3.1. İnsan ile Kelebek Arasındaki Bağ Yansıtan Adlar:**3.1.1. Kişi Adlı Kelebek Adı:****3.1.1.1. Önadlı / Soyadlı Kelebek Adı**

Ön adın ya da soyadının kelebek türüne ad olarak verilmesi, kelebek biliminde yaygın bir gelenektir. Yeni bir tür keşfeden araştırmacı, ilgili türe ad verirken akılda kalma, kolay hatırlanma, türler arasında dikkati çekme gibi etkenlerle tarihte ün sahibi bir kimsenin adını kullanmıştır. Bunun yanında araştırmacı, ilgili türe bir ön ad ya da soyadı ekleyerek adlandırma yapmıştır.

amannisa (melitaea athalia / heath fritillary): Amannisa Hanım, Saidiye Hanlığı'nın ikinci hükümdarı Sultan Abdürreşit Han'ın eşi, ünlü müzisyen, şair ve Uygur Oniki Makam ustası bir Uygur hanımıdır (16.yy). https://tr.wikipedia.org/wiki/Amannisa_Han%C4%B1m

haşmetli pirireis (satyrus ferulus / gerat sooty satyr)

ıparhan (melitaea cinxia / glanville fritillary): Çin ve Uygur tarihinde önemli bir yer teşkil eden İparhan, günümüzde Dilşad Hatun, Xiangfei ve Rongfei adıyla da bilinmektedir. Teninin kokusu ile dillere destan olan bu güzel kadın, Çin tarihinde barışın, Uygur tarihinde ise kahramanlığın sembolü olmuştur (Ceylan, 2007, 251-252).

karamurat (brintesia circe / great banded grayling)

kleopatra (gonepteryx cleopatra / cleopatra)

mecnun güzlesmeri (erebia melancholica / alpine ringlet)

nostrodomus (gegenes nostrodomus / mediterranean skipper / dingy swift)

sesilya (pyronia cecilia / southern gatekeeper)

seyit (arethusana arethusana / false grayling)

Christoph'un esmergözü (plebejus christophi / small jewel blue)

Gerhard'ın çokgözlüsü (polyommatus eurytilos / Gerhard's blue)

Geyer'in yalancıcadası (pseudochazara geyeri / grey Asian grayling)

Hopfer'in çokgözlüsü (polyommatus hopfferi / Hopfer's blue)

Hubert'in çokgözlüsü (polyommatus huberti / Hubert's blue)

Koçak'ın esmerperisi (hyponphele kocaki / Kocak's meadow brown)

Krüper'in beyazmeleği (pieris krueperi / Krueper's small white)

Mann'in beyazmeleği (pieris mannii / southern small white)

Rebel'in korubenisi (phengaris rebeli / mountain alcon blue / navy argus)

Staudinger'in minikmavisi (cupido staudingeri / persian blue / Staudinger's blue)

3.1.1.2. Mitolojik Adlı Kelebek Adı

Mitolojiye ilişkin adlar, kelebek türlerine ad verirken kullanılmaktadır. Özellikle Yunan mitolojisinden tanrıların ve kahramanların adlarının kelebek türlerine ad olduğu görülmektedir. Yunan mitolojisine göre kelebek, ruhun sembolüdür. Eski Yunancada “kelebek”, “ruh” anlamına gelen “psyche” sözcüğü ile karşılanmıştır. “Psyche”, aynı zamanda Yunan mitolojisinde ruh tanrıçasına dönüştürülen ölümlü bir kadının adıdır. Bu bağlamda kelebek türlerine ad verirken özellikle Yunan mitolojisine başvurulmasının rastlantısal olmadığı anlaşılmaktadır.

apollo (parnassius apollo / apollo): Yunan mitolojisinde Apollo, güneşin ve ışığın, müziğin ve şiirin, kehanetin ve bilginin, güzelliğin, şifanın, okçuluğun ve tarımın tanrısıdır. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Apollon>

atalanta (vanessa atalanta / red admiral): Bir kelebek türü adı olan atalanta, Yunan mitolojisinde bir kadın kahramandır. Atalanta, mitolojide evlenmek istemeyen ve kahraman Meleager tarafından sevilen bakire bir avcı olarak bilinmektedir. <https://www.greekmythology.com/Myths/Heroes/Atlanta/atlanta.html>

çokgözlü dafnis (polyommatus daphnis / Meleager’s blue): Sicilya çobanlarının efsanevi kahramanı ve pastoral şiirin tanınmış mucidi Daphnis, Hermes’in oğludur ve çobanlar tarafından bir defne korusunda bulunmuştur. <https://www.britannica.com/topic/Daphnis-Greek-mythology>

çokgözlü eros (polyommatus eros / Forster’s Eros blue): Eros, aşkın, cinselliğin ve şehvetin tanrısıdır. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Eros>

mavi osiris (cupido osiris / osiris blue): Osiris, Mısır mitolojisinde yeraltı dünyasının hakimi, ölümsüz yaşam için diriliş tanrısıdır. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Osiris>

minik kupid (cupido minimus / little blue): Kupid, Roma mitolojisinde aşk tanrısı Eros’a karşılık gelen tanrıdır. https://www.greekmythology.com/Other_Gods/Eros/eros.html

nazuğum (euphydryas aurinia / marsh fritillary): 18. yüzyıldan itibaren yaşanan Çin istilâsı, sözlü Uygur edebiyatına büyük destanlar kazandırmıştır. Bunların en ünlüsü 1827 mücadelesine katılan Nazuğum adlı Uygur kadının başına gelenleri ve Çin zulmüne karşı direnişini anlatan Nazuğum Destanı’dır (Özkan, 2007, 265).

niyobe (argynnis niobe / fritillary): Yunan mitolojisine göre Apollo ve Artemis tarafından, Niobe’nin yedisi kız yedisi erkek olan çocukları öldürülmüştür. Evlat acısı ile ağlayarak tüm giysilerini parçalayan, saçlarını yolan Niobe’ye Tanrılar acımış ve Niobe Spil Dağı’nda taş kesilmiştir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Niobe>

pironiya (pyronia tithonus / gatekeeper / hedge brown): Pyronia, kelebeğin kanatlarındaki parlak turuncu renge atıfta bulunan ateş anlamına gelen Yunanca πυρ (pyr) kelimesinden türemiştir. <https://earthstar.blog/tag/pyronia-tithonus/>

yalancı apollo (archon apollinus / false apollo)

3.1.1.3. Unvan Adlı Kelebek Adı

Bu ad türünde, kelebek sözcüğü kullanılmadan, doğrudan “şehzade, imparator, kral, paşa, melike, sultan” gibi unvan adları ile kurulan kelebek adları yer almaktadır.

Anadolu şehzadesi (thaleropis ionia / ionian emperor)

çift kuyruklu paşa (charaxes jasius / twin-tailed pasha)

çöl melikesi (melanargia grumi)

İspanyol kraliçesi (issoria lathonia / queen of spain fritillary)

kara melike (melanargia syriaca / syrian marbled white)

kral kelebeği (danaus plexippus / monarch): Yurt dışında bulunan bir türdür, ülkemizde bulunmamaktadır.

küçük morimparator (apatula ilia / lesser purple emperor)

orman melikesi (melanargia galathea / marbled white)

sultan (danaus chrysippus / African queen / plain tiger / common tiger)

şehzade (euapatura mirza)

3.1.2. Yer Adlı Kelebek Adı

Bu grupta, türe verilen adın öncesinde, yer adları kullanılmaktadır. Esmergöz, çokgözlü, mavi, esmerperi gibi adlar, kelebek ailelerine mensup alt tür adlarıdır. Tür adlarının öncesinde, söz konusu türlerin de alt türlerini belirlemek için bulundukları, yaşadıkları, keşfedildikleri ya da görüldükleri şehir, ülke, bölge gibi yer adları kullanılmaktadır.

Akdeniz melikesi (melanargia titea / mediterranean marbled white)

Anadolu karameleği (hipparchia fatua / Freyer's Grayling)

Artvin çokgözlüsü (polyommatus artvinensis / artvin blue)

Balkan esmergözü (plebejus sephirus / zephyr blue)

Cezayir zıpzıpı (carcharodus stauderi / false marbled skipper / Stauder's skipper)

Gürcistan yalancıcadısı (pseudochazara guriensis)

Himalaya mavisi (pseudophilotes vicrama / vicrama blue / eastern baton blue)

İran esmerperisi (hyponephele cadusia)

Pakistan zıpzıpı (eogenes lesliei / Pakistani skipper)

Türkmenistan esmergözü (plebejus zephyrinus / Turkmenistan zephyr blue)

3.1.3. Millet / Köken Adlı Kelebek Adı

Kelebeğin yaşadığı ya da keşfedildiği yerde yaşayan milletin adı kullanılarak kelebek adları oluşturulmaktadır.

Acem çokgözlüsü (*polyommatus alcedo*)

Avrupalı esmergöz (*plebejus argyrognomon* / Reverdin's blue / northern blue)

Azeri esmerperi (*hyponephele zuvandica* / Caucasian steppe brown)

İskoç güzelesmeri (*erebia aethiops* / scotch ringlet)

İspanyol zıpzıpı (*pyrgus armoricanus* / Oberthur's grizzled skipper)

Kafkas apollo (*parnassius nordmanni* / Caucasian apollo)

Kafkas fistosu (*zerynthia caucasica* / Caucasian festoon)

Cezayirli iparhan (*melitaea ornata* / eastern knapweed fritillary)

Kafkasyalı amannisa (*melicta caucasogenita* / Transcaucasian fritillary)

Uygur şeytancığı (*cigaritis uighurica* / large silver-line)

3.1.4. Bitki Adlı Kelebek Adı

Kelebeğin besin kaynağı ya da yaşam alanı olarak seçtiği bitkilerin adları kullanılarak kelebeklere ad verilmektedir.

ağaç karameleği (*hipparchia statilinus* / tree grayling)

beşparmakotu zıpzıpı (*pyrgus carlinae* / cinquefoil skipper): Larvaların besin kaynağı beşparmak otudur. https://en.wikipedia.org/wiki/Carline_skipper

böğürtlen brentisi (*brenthis daphne* / marbled fritillary): Larvaların böğürtlen (*rubus fruticosus*) ve ahududu (*rubus idaeus*) ile beslenmeleri dolayısıyla bu adı almıştır. https://en.wikipedia.org/wiki/Brenthis_daphne

ebegümeci zıpzıpı (*pyrgus malvae* / grizzled skipper)

erik kırlangıçkuyruğu (*iphiclides podalirius* / scarce swallowtail): Çakal eriği (*prunus spinosa*) türünün bulunduğu yerlerde ve özellikle meyve bahçelerinde rastlanan bir kelebek türüdür. https://tr.wikipedia.org/wiki/Erik_k%C4%B1rlang%C4%B1%C3%A7kuyru%C4%9Fu

hatmi zıpzıpı (*carcharodus alceae* / mallow skipper): Larvalar hibiscus (hatmi / ebegümeci) türleri ile beslenir. https://en.wikipedia.org/wiki/Carcharodus_alceae

karaağaç nimfalisi (*nymphalis polychloros* / large tortoiseshell / blackleg tortoiseshell)

karaağaç sevbenisi (*satyrium w-album* / white-letter hairstreak)

mormeşe (*favonius quercus* / purple hairstreak)

siyaherik / karaerik sevbenisi // karasevbeni (satyrium pruni)

3.1.5. Dinî Yaşam / Metafizik ile İlgili Kelebek Adı

Kelebeklere ad verilirken inanç sistemine ilişkin sözcükler kullanılabilmektedir.

benekli melek (pontia daplidice / bath white)

büyük beyazmelek (pieris brassicae / large white / large cabbage white)

büyük karamelek (hipparchia syriaca / eastern rock grayling)

cadı (chazara briseis / hermit)

esmerperi (hyponphele lupina / oriental meadow brown / branded meadowbrown)

funda zıpzip perisi (coenonympha arcania / pearly heath)

karahayalet (minois dryas / dryad)

kutsalmavi (celastrina argiolus / holly blue)

stepcadısı (chazara anthe / dark rockbrown)

şeytancık (cigaritis acamas / Arab leopard / tawny silverline)

3.1.6. Hayvan Adlı Kelebek Adı

Sınırlı sayıda hayvan adlı kelebek adına rastlanmıştır.

Balkan kaplanı (tarucus balkanicus / little tiger blue)

kırlangıçkuyruk (papilio machaon / swallowtail / common yellow swallowtail)

mavizebra (leptotes pirithous / Lang's short-tailed blue / common zebra blue)

sardunya zebrası (cacyreus marshalli / Geranium bronze)

tavuskelebeği (inachis io / peacock / European peacock)

3.2. Kelebeğin Dış Görünüşüne Dayalı Adlar

3.2.1. Renk Adlı Kelebek Adı

Bu grupta yer alan kelebek adlarında ya kelebeğin tamamı ya da bedeninin bir bölümü (kanadı, ayağı, deseni, anteni ya da dokunaçları) için renk adı kullanılmaktadır.

beyaz çilli kara zıpzip (pelopidas thrax / millet skipper / white-banded swift)

kara zıpzip (erynnis marloyi / inky skipper)

kızıl zıpzip (spialia orbifer / orbred red-underwing skipper | Hungarian skipper)

kızılcadı (chazara bischoffi / orange hermit)

mavi benekli sevbeni (*satyrium zabni* / zap hairstreak)

mavi sevbeni (*satyrium armenum* / Rebel's hairstreak)

sarı ayaklı nimfalis (*aglais xanthomelas* / yellow-legged tortoiseshell)

sarıazamet (*colias crocea* / clouded yellow)

siyah antenli zıpzıp (*thymelicus lineolus* / essex skipper)

zeytuni zıpzıp (*pyrgus serratulae* / olive skipper)

Kelebek ailelerine mensup alt türleri birbirinden ayırmak için kullanılabilen renk adları, dokuz kelebek ailesinden üçünde yer alarak ailelerin birbirinden ayrılmasını sağlayan belirleyici bir özellik de göstermektedir.

beyaz ve sarı kelebekler ailesi (*pieridae*)

mavi kelebekler ve bakırlar ailesi (*lycaenidae*)

kahverengi kelebekler ailesi (*nymphalidae*)

Beyaz ve sarı kelebekler ailesinin alt grubunda beyaz melekler, turuncu süslüler; mavi kelebekler ve bakırlar ailesinde ateş ve bakır kelebekleri; kahverengi kelebekler ailesinde esmerboncuk, esmerperi, güzelesmer, kamelek gibi alt türler görülmekte ve söz konusu türlerde sıklıkla renk adı ya da renk adını çağrıştıran adlar kullanılmaktadır.

3.2.2. Dış Görünüşüne Bağlı Bir Özelliğinin Öne Çıktığı Kelebek Adı

Büyüklik-küçüklük, uzunluk-kısalık, kanat deseni (çizgili, benekli, noktalı) vb. fizikî özelliklerin öne çıkartılarak adlandırılmaların yapılabildiği görülmektedir.

benekli büyük iparhan (*melitaea phoebe* / knapweed fritillary)

cüce zıpzıp (*gegenes pumilio* / pigmy skipper / dark hottentot)

çift noktalı brentis (*brenthis hecate* / twin-spot fritillary)

isli bakırgüzeli (*lycaena tityrus* / sooty copper)

küçük benekli sevbeni (*satyrium ledereri* / orange banded hairstreak)

küçük brentis (*brenthis ino* / lesser marbled fritillary)

küçük yalancıapollo (*archon apollinaris* / small false apollo)

minik sevbeni (*satyrium acaciae* / sloe hairstreak)

mozaik zıpzıpı (*muschampia tessellum* / tessellated skipper)

tüylü zıpzıp (*carcharodus flocciferus* / tufted skipper)

3.2.3. Benzetmeye Dayalı Kelebek Adı

Kelebeğin kanat biçimi, vücut yapısı ya da içgüdüye dayalı davranışı gibi öne çıkan özellikleri bir nesneye, canlı bir varlığa, bir şekle benzetilerek adlandırma yapılabilmektedir.

beyazinci (*clossiana euphrosyne* / pearl-bordered fritillary)
halkacık (*aphantopus hyperantus* / ringlet)
incilikelebek (*hamearis lucina* / duke of burgundy)
karagöz (*ypthima asterope* / African ringlet / common threering)
minikzümürüt (*callophrys mystaphia* / Miller's green hairstreak)
mücevherkelebeği (*chilades trochylus* / grass jewel)
orakkanat (*gonepteryx rhamni* / brimstone / common brimstone)
sarı bandlı kadife (*nymphalis antiopa* / camberwell beauty / mourning cloak)
süzülen karakız (*neptis rivularis* / Hungarian glider)
yırtık pırtık (*nymphalis c-album* / comma)
zümürüt (*callophrys rubi* / green hairstreak)

3.2.4. Serbest Çağrışıma Dayalı Kelebek Adı

Kelebek, yeniden doğuşun, dönüşümün, ilkbaharın, yaz mevsiminin, dişiliğin, duygusallığın ve doğada güzel, zarif ve pozitif olan her

şeyin sembolü olarak görülmektedir. Kelebeğin bu özelliği, alan araştırmacılarında da benzer bir etki bırakmış, adlandırma yapılırken kelebeğin söz konusu özelliklerini çağrıştıran sözcükler kullanılmıştır.

alevatesgüzeli (*lycaena kefersteinii* / Turkish fiery copper / golden copper)
büyük korubeni (*phengaris arion* / arion blue / large arion blue)
çokgözlü selam mavisii (*polyommatus merhaba* / merhaba blue)
dicle güzeli (*junonia orithya* / blue pansy)
güzel zıpzip (*pyrgus cinarae* / sandy grizzled skipper)
güzelesmer (*erebia ligea* / arran brown)
nadir zıpzip (*pyrgus carthami* / safflower skipper)
narinormanbeyazı (*leptidea sinapis* / wood white)
sevbeni (*satyrium abdominalis* / Gerhard's black hairstreak)
stepsüslüsü (*anthocharis gruneri* / Gruner's orange tip)

Diğer kelebeklerle kıyaslanınca daha büyük, iri görüntüleri olması sebebiyle çağrışımsal adlarla kullanılan kelebek adları görülmüştür.

bahadır (*argynnis pandora* / cardinal)
cengaver (*argynnis paphia* / silver-washed fritillary)
güzel azamet (*colias sareptensis* / Berger's clouded yellow)

4. SONUÇ

Bu çalışmayla, yeniden doğuşun, değişimin, dönüşümün, dişiliğin, güzelliğin, zarafetin, pozitifliğin sembolü olarak görülen kelebeğin türlerinin adlandırmaları söz konusu olduğunda şu değerlendirmelerde bulunabiliriz:

İnsan ile kelebek arasındaki bağı yansıtan adlar arasında “ön ad / soyadı, mitolojik ad ya da unvan adı ile kurulan kişi adları”, “yer adları”, “millet / köken adları”, “bitki adları”, “dini yaşama / metafiziğe dayalı adlar”, “hayvan adları” ile kurulan kelebek adları görülmüştür. Bu ad türleri arasında kişi adlı, yer adlı, millet / köken adlı kelebek adlarının hatırı sayılır bir oranda kullanıldığı görülmüştür.

Kelebeğin dış görünüşüne dayalı adlar arasında renk adlarının yeri büyüktür. Kelebeğin tamamı ya da bedeninin bir bölümünü oluşturan kanadı, ayağı, anteni ya da dokunaçları renk adları ile birlikte anılmıştır. Bunun yanında kelebeğin büyüklüğü / küçüklüğü, uzunluğu / kısalığı, kanat deseni (çizgili, benekli, noktalı) gibi fizikî özellikleri öne çıkartılarak ve kanat biçimi, vücut yapısı ya da içgüdüye dayalı davranışı bir nesneye, canlı bir varlığa, bir şekle benzetilerek adlandırmalar yapılmıştır.

Adlandırmalarda dikkat çeken bir husus da “kelebek” sözcüğü kullanılmadan adlandırmaların yapılmasıdır. Bu durum, tür adlarının işitildiğinde birer kelebek adı olduğunun anlaşılmasını engellemektedir.

Kelebek adlarının bir kısmının Latince ya da İngilizce asıllarından çeviri yoluyla dile uyarlandığı, anlamların kopyalandığı da görülmektedir. Ayrıca zegrıs (zegrıs eupheme), Mezopotamya kolotısı (colotis fausta), aglais (aglais urticae) dağ oykölösü (euchloe ausonia), doğu elfinstonyası (elphinston), karsandra (zizeeria karsandra) gibi çevirinin yapılmadığı, doğrudan Latince ya da İngilizce adın kullanıldığı adlandırmalar da mevcuttur.

Sonuç olarak kelebeğin mitolojilerden güzel sanatlara, edebiyattan dünya kültürlerindeki yerine değin yapılan değerlendirmeler ışığında, Türkiye Türkçesinde kelebeklere verilen adların tesadüfî ya da keyfî olmadığı anlaşılmakta, ad üretimlerinin zenginliği ve çeşitliliğinin kelebeğin doğası kadar etkileyici olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Arıt, Ayşe Nilgün (2020). Şamanizmde Kutsal Rehberler, Nagual Sembolizmi. İstanbul: Ray Yayıncılık.
- Atalay, Besim (2006). Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri) Cilt I. Ankara: TDK Yayınları.
- (2006), Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk (Dizin) Cilt IV, Ankara: TDK Yayınları.
- Atay, Erol – Zeynel Cebeci – Mehmet Çelik – Turgut Sarıgül (2017). Saimbeyli Kelebekleri. Adana: Ulusoy Ofset Matbaacılık.
- Can, Şefik (1994). Klasik Yunan Mitolojisi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Cebeci, Zeynel - H. Durdu Çoban (2013). Adameros: Türkiye Kelebek Biyoçeşitliliği Bilgi Sistemi. 15. Akademik Bilişim Konferansı, Antalya, Türkiye, 23 - 25 Ocak 2013, 554-560.
- Ceylan, Fatma Ecem (2017). Çin Sarayında Bir Uygur Cariye: İparhan. E. Şan (Ed.), Toroslardan Tanrı Dağlarına Genel Türk Tarihi Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na 75. Yaş Armağanı içinde. s. 251-267. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Clauson, Sir Gerhard (1972). An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish. Oxford: Clarendon Press.
- Dankoff, Robert - James Kelly (1985). Mahmud al-Kashgari, Compendium of the Turkic Dialects (Diwan Lugat at-Turk), Part III. USA: Harvard University Press.
- Durmuş, Mithat (2018). Ömer Seyfettin'in Bahar ve Kelebekler Adlı Öyküsünde Doğu ve Batı Kadını Karşıtlığından İdeal Kadına. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7(2), 890-901.
- Eren, Hasan (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: Bizim Büro.
- Gülensoy, Tuncer (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü A-N / O-Z, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1999). Ziya Gökalp ve “Yeniden Doğma” Temi. Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1. İstanbul: Dergâh Yayınları. 517-534.
- Lekesiz, Ömer (1997). Yeni Türk Edebiyatında Öykü 1. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Özkan, Nevzat (2007). Türk Dilinin Yurtları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztanık, Sinan (2019). Sanatta Kelebek İmgesinin Örneklerle İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Altınbaş Üniversitesi. İstanbul.
- Pala, İskender (1999). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Seyfettin, Ömer (2018). Aşk Dalgası, Bahar ve Kelebekler, İlk Düşen Ak. Bütün Eserleri 9. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sözen, M. (2013). “Kelebekler; Doğanın Sessiz Kanatları”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, 1-20.
- Şahin, İbrahim (2016). Adbilim (Çerçeve, Terim, Yöntem ve Sınıflandırmalarıyla). Ankara: Pegem Akademi.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2009). Cilt III, E-H. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2009). Cilt IV, I-N. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2009). Cilt V, O-T. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

- <http://aykiriakademi.com/sanat/sanat-kitaplarin-dunyasi/alice-harikalar-diyarinda>
- <http://www.adamerkelebek.org/>
- <http://www.gulcindokur.com/blog/salvador-dali-kelebekler-283>
- <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/kelebek-avcisi-vladimir-nabokov>
- <http://www.sunguray.com/ask-ve-ruh-eros-ve-psyche/>
- <https://docplayer.biz.tr/8228002-Kelebekler-doganin-sessiz-kanatlari.html>
- <https://earthstar.blog/tag/pyronia-tithonus/>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Brenthis_daphne
- https://en.wikipedia.org/wiki/Carcharodus_alceae
- https://en.wikipedia.org/wiki/Carline_skipper
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Lepidopterology>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Libytheinae>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Pieridae>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Riodinidae>
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Skipper_\(butterfly\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Skipper_(butterfly))
- <https://evrimagaci.org/alaca-kelebekler-nymphalidae-8765>
- <https://evrimagaci.org/fototaksi-bazi-bocekler-neden-isiga-yoneliir-7807>
- <https://kifisanat.com/resim-sanatinin-unutulmus-bir-temasi-vanitas/>
- <https://onurguven.org/2021/01/12/astrosembolizmde-kelebek/>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Amannisa_Han%C4%B1m
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Apollon>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Erik_k%C4%B1rlang%C4%B1%C3%A7kuyru%C4%9Fu
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Eros>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Niobe>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Osiris>
- <https://turgutlutivi.com/srebrenitsa-katliami-mavi-kelebeklerin-hikayesi/>
- <https://web.archive.org/web/20160411234816/http://tolweb.org/Papilionidae/12177>
- <https://www.britannica.com/animal/gossamer-winged-butterfly>
- <https://www.britannica.com/topic/Daphnis-Greek-mythology>
- <https://www.butterflyinsight.com/butterfly-mythology.html>

<https://www.evrensel.net/yazi/80672/kelebegin-tarihi>

<https://www.greekmythology.com/Myths/Heroes/Atlanta/atlanta.html>

https://www.greekmythology.com/Other_Gods/Eros/eros.html

<https://www.insanokur.org/nabokovun-kelebek-tutkusu-ve-cizimleri/>

<https://www.kelebek-turk.com/families.php>

<https://www.trakel.org/kelebekler/?fsx=@>

<https://www.tzv.org.tr/#/haber/4053>

<https://www.volkandurmaz.com/sinemayazilari/salvadordali>

BEDRİ AYDOĞAN***YÜZÜNCÜ YILINDA ÇUKUROVA’NIN
KURTULUŞU ***

Toplumların tarihinde ve hayatında 100 yıllar önemli dönüm noktasıdır. Genç Türkiye Cumhuriyetinin 100. yılına giderken bu cumhuriyet nasıl kuruldu, hangi mücadeleler verildi, ne güçlükler aşıldı konusunun anlatılması ve anlaşılması çok gerekli. Yaşadığımız tarihi gerçeklerin, olayların farkına varmak ve özellikle gençlere bunu fark ettirmek çok önemli. Çukurovalının verdiği özgürlük, bağımsızlık mücadelesi ve kurtuluşu Cumhuriyetimizin de yolunu açmıştır. Bugün bunun ne kadar farkındayız, bunu araştırmak gerekli.

Zaman pek çok şeyi çabucak unutturur, ama tarih dersleri bize bunları hatırlatır, layıkıyla yapılırsa. Kitabı olmaktan uzaklaşıp bazı şeyleri hatıradan günümüze, gözümüzün önüne getirebilirse. Bugün bir anlamıyla bunu yapmaya, 100 yıl önce Çukurova’da neler yaşandı, neler yapıldı hatırlatmaya çalışacağız.

100. yılda pek çok faaliyetin yapıldığını biliyoruz. Yapılıyor ama, dikkat çekecek biçimde ve sindirilerek oluyor mu? Bu faaliyetlerin kaçını izledik, ne kadar insana hatırlattık, araştırmaya değer. Bu konuya ilgi göstermeme rağmen yapılanlardan yeteri kadar haberdar olamadığımı, halkta bir heyecan yaratılamadığını düşünüyorum. Yapılanlar sınırlı sayıda yurttaş, Adanalıya uzanıyor kanaatini

*Dr Öğr. Üyesi - Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
baydogan@cu.edu.tr

* Konuşma Tarihi: 5 Ocak 2022

taşıyorum? Neden? Neden bu konuda başarılı olamadık? Bu konuyu konuşmamın sonunda birlikte değerlendirebiliriz.

Ben bu konuya neden kuvvetle ilgi duyduğumdan biraz söz etmek istiyorum. Arkadaşım Çetin Derdiyok'un yaklaşan emekliliği nedeniyle bir kitap çıkartmayı planlamıştık. Onun için nasıl, hangi konuda bir yazı yazarım diye düşünüyordum. Konuyu bir şekilde Adana'ya da bağlamak istiyordum. Mehmet Emin Yurdakul, Kurtuluş savaşı yıllarında Adana'ya gelmiş ve kurtuluştan hemen sonra Dağlılar adıyla bir hitabe vermişti. Bu konuyu işlemek istedim ve "Mehmet Emin'in Adana Günleri ve Dağlılar Hitabesi" başlıklı bir yazı yazdım.

Bu konuyu işlerken Adana'nın kurtuluşunun 100. yılı olduğu dikkatimi çekti. Neler yapılabilir diye düşündüm. Ben ne yapabilirim diye düşündüm ve okumaya başladım. Taha Toros'u, Kasım Ener'i, Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı ve başkalarını okudum. Bunlardan yola çıkarak "Mehmet Emin'in 1897 Türk-Yunan Savaşı'ndan Adana'nın Kurtuluşuna Yolculuğu" ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Çukurova Koçaklaması ve Adana'nın Kurtuluşu" başlıklarını taşıyan iki yazı daha yazdım. Bugün yeni bir metinle sizin karşınıza çıkmak istedim ve bu yazı ortaya çıktı. 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi'yle 1. Dünya Savaşı sona erdi. Antlaşmanın 19. maddesi "Toros tünelleri, İtilaf Devletlerince işgal olunacak" (Dinç,2003,s.48) hükmüyle Çukurova'yla doğrudan bağlantılıydı. Yedinci madde ise şöyleydi:

"İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi önemli askeri noktayı işgal hakkına haiz olacaktır." (Dinç, 2003,s.47)

Antlaşmanın 7. maddesinin tanıdığı hakka dayanan galip devletler Osmanlı Devletinin bazı bölgelerini hiç vakit kaybetmeden işgale başladı. 6 Kasım'da Boğazlar İngilizlere teslim edildi. 13 Kasım'da İtilaf devletleri filosu İstanbul'a demirledi. Filoda antlaşmada yer almamasına rağmen Yunan gemileri de vardı.

Mustafa Kemal antlaşmanın imzalandığı gün Liman von Sanders'in yerine Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına atanmıştı. Güney Cephesinde yenilen Osmanlı ordusu geri çekilmekteydi. Bu çerçevede Atatürk de Adana'ya gelmişti. İskenderun'un İngilizlerce işgal edileceği anlaşıldığından Mustafa Kemal, emrindeki birliklere direniş ve ateş emri verir. İstanbul, emrin geri alınmasını ister, Mustafa Kemal'i de İstanbul'a çağırır. Yıldırım Ordularının dağıtılması üzerine Harbiye Nezareti emrine verilir. Mustafa Kemal'in 10 Kasım'da görevini Nihat (Anılmış) Paşa'ya devredip Adana'dan ayrılmasından hemen sonra İskenderun işgal edilir, ama Mustafa Kemal'in yaktığı ateş Çukurova'yı, Adana'yı ayağa kaldıracaktır.

Mustafa Kemal, 15 Mart 1923'te Devlet başkanı olarak Adana'ya geldiğinde yaptığı konuşmada "Bende bu vakayin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da doğmuştur" diyerek inancının, umudunun Adana'da doğduğunu gururla söylemiştir. İstanbul'a gittiğinde ise denizde işgal donanmasının gemilerini görmüş yine o bilinen sözünü mırıldanmıştı: "Geldikleri gibi giderler."

9 Kasım 1918'de Fransızlar bir torpidodan iki müfreze asker indirerek işgale başlarlar. Kaymakam Şevket Bey'e mülki idareyi alacaklarını söylerler. Kaymakamı kovarlar. Adana'ya gelen kaymakam 2. Ordu komutanı Nihat Paşa'nın emriyle İskenderun'a döner ve durumu protesto eder. Halk önünde tokatlanarak

İskenderun'dan dışarı çıkarılır. Güç durumunda bir kez daha Adana'ya gelir. Vali Nazım Bey durumu İstanbul'a bildirir. Bu tokatla birlikte Ermenilerin azgınlık ve zulümlerinin yolu açılmış olur. 14 Aralık'ta Fransız bandralı üç vapurla 1500 asker Mersin limanına gelir. 17 Aralık'ta bunların 500 ü, 20 subayla karaya çıkarlar. Fransız komutanı Romyö'dür.

18 Aralık'ta 4 İngiliz, 4 Fransız subayı Adana'ya gelerek ikametgah aramaya başlamışlardır. 19 Aralık'ta ise 100 kişilik ilk tabur Adana'ya gelir. Çok kısa sürede İskenderun, Dört Yol, Ceyhan, Mersin, Hassa, Bahçe, Mamure ve Adana işgal edilmiştir. İşgal kuvvetleri ağırlıklı olarak Fransız ve Ermenilerden oluşuyordu. İşgali takip eden günlerde 100.000 Ermeni bölgeye yerleştirilmiştir. Asker ve Ermeni halkın yanında çeteci komovarlar da bulunmaktadır. Bu çeteciler bölgedeki tüm olumsuz olaylarda etkili olmuşlardır. Fransız gücünün çoğunun gönüllü Ermenilerden oluşması yerli halk üzerinde olumsuz etki ve hoşnutsuzluk yaratmıştır. Ermeni ve Rumlar sevinç ve şımarıklıkla Yunan bayrakları asmış, bu tutumları tepki doğurduğundan bayraklar toplatılmıştır.

Ermeniler yağma, talan, adam kaçırma, öldürme olaylarına karışıyor ve Fransız komutanlardan destek görüyorlardı. 30 Aralık'ta Kadirli kaymakamının Ermeni kökenli karısı bile kaçırılmış ve günlerce alıkonulmuştu. Ermeni asıllılara bile bunları yapanlar Türklere neler yapmazlardı? Karakine'de 2 Ocak'ta 6 erkek bir kadın Fransızlarca kesilmiş, pek çok kişi yaralanmış, bunların tedavileri dahi yapılamamıştır.

İngilizler postane kurmuş, özel, resmi mektup ve evraka sansür uygulamaya başlamışlardır. Osmanlı pullarına Fransız damgası basılıyordu. Kısacası Osmanlı'nın postasına el konulmuştu. Devlet yazışmaları kontrol ediliyordu. Buna karşılık gizli olarak telefon ve telgraf yazışmalarıyla iletişim sağlanmıştır.

İngiliz ve Fransızların Kilikya'da askeri başkontrolörlüğüne atanan Ermeni yanlısı, Ermeni dostu Albay Bremond, 1 Şubat'ta Mersine geldi, aynı gün Adana'ya geçti. Barış yapılanı kadar burada kalacaklarını, adalet ile işleri görececeklerini, huzuru sağlayacaklarını açıkladı. Adana Valisi diye imza attı, memurluklara (polis, jandarma ve adliye) çoğunlukla Ermenileri getirdi. Nazım Paşa Adana Valisi imzasını kullanmalarına karşı çıktığından Adana Sancağı mührü kullanıldı.

Bremond'un Ermeni yanlısı idaresi kentte asayiş ve huzuru bozdu. Ermeniler yağma, talan, öldürme giriştiler. Halk evlerine çekildi, dükkanlar açılmadı, itirazlar yükselmeye başladı. Bremond göstermelik önlemler aldı, ama çoğu kez suçlular yakalanıp cezalandıramadı. Pamukçu Aziz Efedinin kızının tükürüğü 5000 liraya mal oldu. Tevfik Kadri Bey, evinde silah bulunduruyor diye çıplak olarak kırbaçlandı (Toros, 2001, s.45-46).

Tren yolculuklarında da pek çok vukuat, yaralama, öldürme oldu. İngiliz komutanları Fransızların dolaylı olarak desteklediği bu olaylara göz yumdu. Ancak Suriye'deki İngiliz kumandan haksızlıkları gördü ve Romyö'yu geri çekip yenine Albay Lesley'i atadı. Ardından Hintli askerlerden oluşan Tugay ve Hintli işçiler gönderdiler. Bu olumlu gelişmeler (yani Müslümanların gönderilmesi) Türk halkını biraz rahatlatmıştı. Lesley kentin ileri gelenlerinden bir heyeti topladı ve onların da asayişe katkıda bulunmasını istedi. Kentteki askerin azaltacağını söyledi. Asker olarak az sayıda Hintlinin görev alacağını, asayişin bozulmasına izin vermeyeceğini bildirdi.

Bu olumlu gelişmelere rağmen Alenbi, Adana üzerinden İstanbul'a gittiğinde hükumete sert bir nota verdi. Türklerin memurluklarını son derece kısıtladı. En çekindikleri kişi, Jandarma komutanı Haşim Beydi. Onu tutuklatıp Beyrut'a sürdüler. Oradan da Mısır'a. Siyasi bir tutukluydu. Sonra serbest kaldı. Ermeni Dikran eski bir iyiliğe karşılık ona yardımda bulunmuştu. Fransızlar, eğitimcileri de Adana'dan uzaklaştırmışlardır. Ramazanoğlu Niyazi Bey bunlardan biridir. Sultani okulunda Türk bayrağının indirilmesine karşı çıkar ve buranın siyasi bir yer değil bir eğitim kurumu olduğunu söyler. Bayrak indirilince öğrenciler Sultaninin üst katında bayrak dalgalandırıp bahçede marşlar söyleyerek tepkilerini ortaya koyarlar. Niyazi Bey Adana dışına çıkarılır. İstanbul'a giderek Kilikyalılar Cemiyetinin kuruluşunda rol alır. Bu cemiyet 1 Aralık 1918'de kuruldu. Böylece ilk örgütlenmeler başlamış oldu.

Vali Nazım Bey, baskılar karşısında yıprandı, affını istedi, yerine Nihat Paşa atandı, ancak Fransızlar onu kabul etmedi. Pozantı'ya gelen Nihat Paşa'ya orayı geçerse tutuklanacağı bildirildi. Nihat Paşa daha fazla karışıklık olmaması için Konya'ya geri döndü. Suphi Paşa'nın oğlu Abidin Beyi vali yapmak istediler. Kabul etmeyince onu da Adana dışına çıkardılar. O da Kilikya'yı Kurtarma Cemiyetine girdi. Belediye başkanını birkaç kez değiştirdiler. Vali Nazım Bey 20 Eylül 1919'da vekaleti mektupçu Esat Bey'e bırakarak 9 ay sonra İstanbul'a döndü. Bu arada Vali Nazım Bey'e bir Ermeni Bekçi silah çekmiş, neredeyse vuracaktı. Koruması ve kâtabinin Nazım Bey'e siper olması üzerine tetiği çekmemiştir. Vali vekilliğine getirilen Esat Bey, Fransız idari baskısına ve Bremond'a karşı direndi. Kanunsuz iş yapmadı, halkın hakkını gözettiler. Bu Bremond'un hoşuna gitmedi, aralarında sert yazışmalar oldu. Bremond Türklerin en etkin ve tek gücü jandarmalarla uğraştı, onları terhis etti, işlerine son verdi. Albay Norman, Ermenilere köylerde silah dağıtıyordu. Esat Bey bunları kabul etmedi, yazılarla itiraz etti. Sonunda görevine son verilip, Adana dışına çıkarıldı. Yerine kıdemli Kadı Nazif Efendi Vali vekilliğine atandı.

Esat Bey, Bremond'a şu sözlerle itiraz edip protesto etti:

“Burası benim vatanımdır. Ayrıca burada hükûmeti temsil ediyorum. Uygulamanızı asla kabul etmiyorum ve reddediyorum (Toros, 2001, s.74).

Görevde bir ay kalan Esat (Özyiğit) Bey, Konya üzerinden İstanbul'a gitti. Yöneticilere rapor sundu, durumu açıkladı. Adana'ya atanan Celal Bey ile de görüştü. O da Kilikya Cemiyetine katıldı.

Bu günlerde Bremond'u şaşırtan bir olay yaşandı. Bremond'un özel kalem müdürü Beyrutlu Kemal Elyafı, Arap asıllı ve Türk düşmanı olmasına rağmen bir Ermeni tarafından öldürüldü. Suçunu itiraf eden katil, emri Ermeni komitasından aldığını söylemiştir.

Bremond ve Mustafa Kemal arasında telgraf yazışmaları (29 Ekim 1919) oldu. Mustafa Kemal işgali protesto etti. Bremond'dan işgalin geçici olduğunu ilan etmesini istedi. Halka da mitinglerle durumun protesto edilmesini söyledi. 20 Kasım 1919'da İngilizler Adana'dan çekilmiş, meydan Fransızlara kalmıştır.

Nazım Bey ve Esat Özyiğit'ten sonra Adana'ya atanacak vali elbette önemliydi. Dönemin koşulları içinde Adana'ya uygun bir vali bulmak kolay değildi. Celal Bey'in Adana Valiliğine atanması düşünüldü. Celal Bey Almanya'da eğitim görmüş, değişik illerde valilik yaptığı gibi İçişleri ve Ziraat Bakanlıklarında bulunmuş çok güçlü bir kişiliğe sahipti. Adana Valiliği onun geçmişteki görevlerine bakarak

küçük kalır. Ayrıca kendisi hiçbir görev kabul etmemektedir. Damat Ferit Paşa, ondan bu görevi kabul etmesini rica etmiştir. Aksi halde Adana valisiz kalacaktır.

Celal Bey 19 Aralık 1919 Perşembe günü bir kurtarıcı gibi Adana'ya gelmiştir. (İstifası 23 Mayıs, ayrılışı 30 Mayıs'tır) İlk gece Suphi Paşa'nın misafiri olmuş, ertesi gün Ulu Cami'de namaz kılmış ve hutbeye çıkarak halka padişahın selamını iletmiştir. 20 Aralık Cumartesi günü Vilayete gelmiş, halkın tebriklerini kabul etmiş, ancak Fransız makamlarını ziyaret etmemiştir. İki gün Fransızlarla görüşmeyen Celal Bey, Vilayete çekilen Fransız bayrağının indirilmesini istemiş, Bremond Pazar dışında bayrak çektilerememiştir. Müzakerelerden sonra sadece Pazar günleri bayrak çekilmiş, o gün de Celal Bey vilayete gitmemiştir. Vali Celal Bey, Bremond'la yaman bir mücadeleye girişti. Onun Ermenilere silah dağıttığını ispatladı, yüzüne vurdu. Celal Bey sessiz ve derinden hareket eden bir komitacıydı. Gizli gizli milli, kuvvetlere her türlü yardımı yapıyor, bunun yollarını arıyordu.

Vali Celal Bey'in Adana'ya gelmesinden bir buçuk ay önce Mustafa Kemal Çukurova'da milli bir cephe açmayı ve milis kuvvetleri oluşturmayı planladı. Kilikya Kuva-yı Milliye komutanlığı oluşturdu. Kilikya'yı Doğu ve Batı olarak ikiye ayırdı. Buraya güvendiği iki subayı gönderdi. Komutan Binbaşı Kemal Doğan'dı. Yanında yüzbaşı Osman Nuri vardı. Bunlar Kayseri'de jandarma yüzbaşısı Ali Ratip'le görüştüler. Ali Fuat Cebesoy'la bu üç komutan Kayseri'de görüşüp Kilikyayı üçe ayırdılar. Ali Ratip için "kaş yaparken göz çıkarır" diye Emrullah Efendi itiraz etti, Cebesoy "bize öyle adam lazım" diyerek Ali Ratip'i ekibe ekledi.

Bu üç komutana yerel adlar verdiler. Kemal Bey'e Doğan, Osman Bey'e Tufan, Ali Ratip'e Sinan adları verildi. Onlar artık Kozanoğlu Doğan, Aydınoğlu Tufan, Tekelioğlu Sinan'dılar.

Doğu kısmı Kemal, orta kısım Osman, Batı kısmı Sinan Bey'e verildi. Bundan sonra Kuva-yı Milliye kuvvetleri oluşturuldu ve çalışmalara başladılar. Buradaki halkı örgütleyecek, askerin ihtiyaçlarını karşılayacak ve cephelerde çarpışmaları planlayıp yürütecek olan bu komutanlardı. Bremond'un ve Fransızların baskılarıyla İstanbul millî kuvvetlerin mücadelesini önlemek istedi. Bir fetva çıkardı. Bu fetva okunurken Vali Celal Bey, Ulu Cami'ye gitmemişti. Bu fetvaya karşı Kadirli müftüsü (büyük müftü adıyla tanınıyordu) ve Karaisalı Müftüsü Hacı Mehmet (Aldatmaz) karşı bir fetva verdiler. Karşı fetvayı Celal Bey destekledi. Bu fetvada şu söyleniyordu:

"Padişah İngilizlere karşı şer ve fesat aleti olmaktadır. Bu durumda ona uymak, şariat koşullarına aykırıdır. Bu bakımdan, memleketi kurtarmak için meydana atılan mücahitlere ve kumandanlara katılmak, onlara uymak farz olmuştur (Toros, 2001, s.122).

Görüldüğü gibi millî kuvvetler sadece işgalcilerle değil, İstanbul hükûmetiyle de savaşıyorlardı. Bütün bunlara rağmen millî kuvvetler güçleniyor, halk onlara katılıyordu. Ceyhan Kaymakamı Yüzbaşı İbrahim Hakkı, Bremond'a "Biz çete değiliz, Müslümanız, yapılan zulümlere tahammülümüz kalmadı, çok fena şeyler olacak" diyerek milli kuvvetlere katıldı. Bundan sonra artık cephede çarpışmalar başladı. Çukurova'nın her yöresi her köyü bir cephe haline geldi ve pek çok çarpışmalar oldu.

Bunlar arasında en çok bildiğimiz Karbogazı çarpışmalarıdır. Bu çarpışmalarda Menil'in esir alınması Türk çetecilerine, düzenli ordu birliklerine büyük moral verdi. Bu arada Sakarya Savaşı'nın kazanılması moralleri iyice yükseltti. Buna karşılık Fransızlar iyice yıprandılar. Karboğazı başarısı Nisan 1920'de oldu. Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921'de yapıldığına göre çarpışmalar 1.5 yıl daha sürdü. Karboğazı'nda kazanılan başarıdan sonra Temmuz 1920'de Kaçkaç yaşanmış, Kahyaoğlu kıyımı gerçekleştirilmiştir. Gelin bunlardan Karboğazı baskınını hatırlayalım:

Çukurova'nın kurtuluşunda en önemli kırılma noktası, Pozantı'da geçen savaşlar, Belededik'in düşürülmesi Madam Menil'in esir alınması, Karboğazı baskını ile 43 kişilik çete kuvvetiyle Verdun kahramanı Menil ve taburunun teslim alınmasıdır.

Belededik'in düşmesi, hemşire Madam Menil'in esir edilmesi, çetecilerin yolları kesmesi, hava koşullarının müsait olmayışı Pozantı'da sıkışan Menil'e Mersin ve Tarsus'tan yardım gelmesini engellemiş ve Menil kuvvetleri zor duruma düşmüşlerdir. Sinan Paşa da sürekli Menil'e teslim olması çağrısında bulunur, Verdun kahramanı Menil de gururlu bir subaydır, ama yardımın kısa sürede gelmeyeceğini görünce kaçarcasına Mersin'e çekilme kararı alır. Yağmurdan istifadeyle Namrun Yaylasına ulaşmak isterler. Gülekli Hatice kadının kılavuzluğuna sığınır. Hatice Kadın onları Karboğazı'na sokar ve orda Fransızlar için kıyamet kopar.

O ne

taşlar kayalar

göklerden yuvarlanmakta

yamaçlarda bir deprem korkunç

o ne kurşunlarla delinmiş

ayaklarının dibinden kalkıyor toprak

birbirine girmiş dört yönün

sırtlardan yaylın ateş

büyümüş Allah Allah sesleri

orman kurt çakal sesleriyle şahlanmakta

ana baba günü dedikleri bu mudur

savaşın ağzı dört yanın (Dağlarca, s. 64-65)

Karboğazı'nın mahşer yerine dönmesi üzerine Binbaşı Menil, ak bayrağı çektedir ve teslim olmayı kabul eder. Teğmen Hasan, yaveri teğmen Besim'le Menil'i teslim alır. Menil kılıcının kendisinde kalmasını ister, ama kabul edilmez.

Karboğazı çarpışması sonrasında Menil'in 700 askeri esir alınmış, 4 top, ağır makineli tüfekler, 200 kadana, binlerce mühimmata el konulmuştur. Asıl şaşırtıcı olan onları bozguna uğratan esir alan kuvvettir. Bu kuvvet, Menil ve çevresindekileri şaşkına çevirmiştir.

büyüdü gözleri hepsinin

görünce

birkaç av tüfeği birkaç orak

birkaç mavzer birkaç keser

birkaç tırpan

birkaç çeteci birkaç subay

çoğunluğu köylülerden oluşuyordu

yalnız 43 kişiydi çevredekiler (Dağlarca, s. 68)

Çoğu köylülerden oluşan 43 kişilik bir müfreze birkaç subayın komutasında orak, keser, tırpan ve av tüfekleriyle Menil taburunu esir almışlardır. Bu başarı arkasından Fransızlar ile Türkler arasında 20 günlük bir ateşkes imzalanmıştır. Ateşkesten sonra Adana'da Kaç Kaç ve Kahyaoğlu kıyımı yaşanmıştır.

5 Ağustos 1920 tarihli Pozantı Kongresi Çukurova'nın kurtuluş serüveninde bir başka önemli dönüm noktasıdır. Bu toplantıda Pozantı Vilayet merkezi yapıldı, İsmail Safa Özler geçici süre Vali vekilliğini kabul etti. Daha sonra Pozantı'daki tümen komutanı Nuri Conker vali oldu. Milis güçleri ile düzenli ordu güçleri birleşmiş oldu. Bu ordunun gücünü yükseltti. Atatürk'ün kongreden sonra yayımladığı beyanname Yeni Adana Gazetesi aracılığıyla halka ulaştı.

Pozantı Kongresi'nden sonra bir yıl daha çarpışmalar sürdü. Buruk, Yüreğir, Kurttepe savaşları oldu. Bir başka savaş ise Fadıl Muharebesi idi. Demin belirttiğim gibi Karboğazı çarpışmaları hep hatırlanır, Fadıl Muharebesini ve onun gibi pek çok muharebeyi bilen var mı? Sanırım pek yok. İşte 100.yıl bunlarında hatırlatılmasına vesile oldu. Ben size şimdi Fadıl muharebesinden söz edeceğim.

Fadıl muharebesi 20-24 Kasım 1920 tarihlerinde 4 gün süren bir muharebedir. 10 Ağustos 1920'de Sevr Anlaşmasıyla İstanbul hükümeti Ceyhan Nehri'nin Doğusunu Fransızlara bırakmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi bu anlaşmayı reddetmiş, kabul edenlerin vatan haini olacakları kararını 19 Kasım 1920'de ilan etmişti. Aynı günlerde Fransızlar kuvvetlerini Kurttepe-Fadıl Köyü yöresine yönlendirdi. Emin Ağa kuvvetleri düşmanla çarpıştılar. İbo Osman ve Cemal Efe'nin kuvvetleri de onlara yardım etti. Ferahum Şalvuz'un Konya'daki kuvvetleri destek için Pozantı Kelebek yöresine geldiler. Düşman Tepeçaylak Köyünü ve Fadıl Köyünü zapt etmişti. Çarpışmalar sürdü ve düşman Nail-i Hürriyet köyüne çekilip top ateşi açtı. Millî kuvvetlerin taarruzu başarılı oldu ve düşman Adana'ya doğru çekildi. Abacılar ve Salbaş'ta millî kuvvetler zayıftı, burayı ele geçirdiler ve yaktdılar. Millî kuvvetlerin karşı taarruzları sonucu Fadıl Köyü, Bekirli civarında sıkıştılar. Kuşatmayı kırmaya çalıştılar, ama büyük zayıat verdiler. Her türlü malzemeyi bırakarak Kayaoğlu yönüne çekildiler. Fadıl Muharebesi Türk halkı ve kuvvetlerinin kaynaşıp kenetlenmesinde büyük rol oynayan ve Fransızların ümitlerini iyice söndüren bir muharebe oldu. Muharebede millî kuvvetler ve komutanları çok başarılı oldular. İbo Osman Ağa muharebede önemli rol oynayan komutanlardandı. Başarıyı şu telgrafla haber verdi:

“Bölge Komutanlığı’na

Yaşasın Mustafa Kemal Paşa ile Sinan Paşa. Kahrolsun Bremon ve Düfyo. Elhamdülillah düşmanı kovduk. Abacılar yönüne gitti. Düşmanın genel kaybını sorarsanız 400 ölüdür. 30 katır öldürülmüş ve iki katır ganimet alınmıştır. Bir de otomatik tüfek. Bizden üç şehit ve üç yaralı vardır.

Merkez Bölük K.

İbo Osman” (Ener, 1996, s. 224)

Bu muharebede yapılan telgraf haberleşmesi bize pek çok bilgi vermektedir. Karahüseynzade Süleyman da telgrafında düşmanın tüm dinç kuvvetlerini harcayarak Memişli köyüne doğru kaçtığını, Deveci’de biraz kuvvet bıraktıklarını, onları da tepeleyeceklerini söyler.

Bu muharebede düşman binin üzerinde ölü, millî kuvvetler 25 şehir vermiş 40 da yaralıları olmuştur. Tüm komutanlarımızın büyük başarı gösterdiği çarpışmalarda İbo Osman Ağa’nın teğmenliğe yükseltilmesi Sinan Paşa tarafından teklif edilmiştir.

Çukurova’nın kurtuluşunda bölgenin pek çok yerinde olduğu gibi Adana’nın pek çok yerinde de savaşlar olmuş, Adana’nın içinde pek çok cephe açılmıştır. Bu nedenle Adana ve Adanalı kurtuluş mücadelesinin destanının yazılmasında büyük pay sahibidir. Tüm Çukurovalıların yiğitçe, kanıyla canıyla verdikleri mücadele sonrasında Türk orduları 3 Ocak’ta Tarsus’a ve Mersine girmişler, Fransızlar Mersin Hükümet Konağına çekilen bayrağı selamlayıp önünde eğilerek gemilerine binip geldikleri gibi gitmişlerdir. 5 Ocak’ta da Türk ordusu Adana’ya girmiş, 7x15 metre büyüklüğündeki Ay yıldızlı bayrağımız Ulu Cami ile Saat Kulesi arasına asılmıştır (Ener,1996: 254). Adana’nın kurtuluşu kentin her noktasında bayram coşkusuyla kutlanmış, halk asılan bayrağımızı gururla, şevkle selamlamıştır. Biz de yüzüncü yılında bu coşkuyu yaşamaya hazırlanırken bize bağımsızlığımızı armağan eden şehit, gazi tüm Çukurovalıları selamlıyor, önlerinde saygıyla eğiliyoruz.

5 Ocak 1922’de ana kartalın Alacadoruk’a bildirdiğidir:

Görkemle girdi Türk ordusu Adana’ya

pırl pırlıdı süngüler

güneşe mi varacaklardı

güneşi mi deleceklerdi

bilemem

toprakta yeşil bir buğu

çiçek kokuları birbiriyle yarışırken

çekildi

Ulu Cami ile Saat Kulesi arasına

Toroslarda işlediği bayrak
Adana kadınlarının kızlarının
yönlerle kocaman dalgalandı o

peki neden
Ulu Cami ile Saat Kulesi arasına
çekilmiş
bir ucu Tanrı'da olsun
bir ucu çağlarda diye mi
bilemem

(Dağlarca, s. 85)

KAYNAKLAR

- Dağlarca, F. H. (1999), Çukurova Koçaklaması, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Dinç, S (2003), Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Karahan Kitabevi, Adana.
- Ener, K (1996), Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1836, Ankara.
- Toros, T. (2001) Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova, Kültür Bakanlığı Yayınları / 2588, Ankara.

BÜLENT ARI***KARACAOĞLAN'DA ÇUKUROVA COĞRAFYASI *****Giriş**

Adana ve çevresinde Karacaoğlan ile başlayan bir âşıklık geleneğinden söz edilebilir. Aslında Türk Halk Edebiyatı içerisinde 16-19. yüzyıllar arasında altı Karacaoğlan ile karşılaşırız (Başgöz, 1977:5). Bunlardan 16. yy'da yaşayan Karacaoğlan'ın asker olduğu dolayısıyla da Bektaşî olduğu konusunda araştırmacılarımızdan Şükrü Elçin, Umay Günay ve İlhan Başgöz'ün aynı fikre sahip oldukları görülmektedir. (Sakaoğlu, 2004:30).

Bizim şiirlerini incelediğimiz Karacaoğlan ise bunların içerisinde en tanınmış olan Çukurova çevresinde yaşamış Karacaoğlan'dır. Söz konusu Karacaoğlan, araştırmacıların ifadesine göre 17. yüzyılda yaşamıştır. Adı Halil ya da Hasan'dır; Düziçi, Fekeli veya Mutlu olduğuna yönelik rivayetler vardır (Arı, 2009:124). Örneğin Öztelli, Karacaoğlan'a ait cönklerin 17. yüzyıla tarihlendirilmesi, ayrıca IV. Murat'ın Bağdat seferinde (1630) şehit olan Genç Osman için şiir yazmış olması ve Gevheri ile karşılaşmış olma ihtimalini dikkate alarak 17. yüzyıl'da yaşamış olduğunu ifade eder (Öztelli, 1957: 1553). Cenap Ozankan , Pertev Naili Boratav ve Halil Vedat Fıratlı da aynı görüştedir (Ozankan, 1960:138), (Boratav ve Fıratlı, 1943: 128). İşte Çukurovalı Karacaoğlan da yukarıda sıralanan karışıklıklardan kısmetine düşeni almış ve şiirleri diğer Karacaoğlanların şiirleriyle karıştırılmıştır (Boyraz, 1995:225).

Kısaca, Karacaoğlan'ın hayatı hakkında kesin bir belge ele geçmiş değildir; güvenilir kaynaklara henüz sahip olmadığımız bir gerçektir. Yani bu konuda her

*Prof. Dr. – Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

bulentari01@gmail.com

*Konuşma Tarihi: 9 Şubat 2022

araştırmacı farklı yorumlarda bulunmuştur. Yine de gerçeğe en uygun tahminin 17. yüzyıl olduğu söylenebilir. Bunun için en önemli tanık Karacaoğlu'nın kullandığı dil, daha doğrusu o dönemin dil özellikleridir.

Karacaoğlu'nın sazına hakim olduğu ve sazını eline alarak çok yer dolaştığı söylenebilir (Sakaoğlu, 2005: 115). Halk arasında anlatılan rivayetlerden onun badeli bir âşık olduğu anlaşılmaktadır (Soylu, 1972: 15). Şiirlerinde aşk, doğa, gurbet, ayrılık gibi konuları, beşeri ilişkiler içerisinde gerçekçi bir anlayışla dile getirdiği söylenebilir (BrittannicaCompton's, 1992: 323.). Kısacası Karacaoğlu, doğa ve sevgi âşığıdır. O, aşkın verdiği sevinci doğa ve yaşadığı coğrafya ile kaynaştırmış; yetiştirdiği yöreyi, halkın yaşama biçimini yansıtmıştır (Arı, 2006: 94).

Sosyal Çevre

Karacaoğlu 'ın şiirlerinde gördüğümüz sosyal çevre, il, aşiret düzenindedir ve göç halindedir. Bunun için çoğu zaman göç sahneleriyle karşılaşmak muhtemeldir:

Türkmen kızı katarlamış mayayı,	Annaçtaki karlı dağın ardına
Çekip gider , bir gözleri sürmeli .	Aşar, gider yaylasına bir gelin.
.....	
82/121-2-4	83/122-4-4

Güzellerin salağına konarlar,	Ala gözlü Türkmen kızı,
Konup göçer, bir gözleri sürmeli.	Çeker gider göçlerini.
.....	
82/121-3-4	261/369-1-2

Karacaoğlu'nın şiirlerinde kız, sevgili, kadın somut bir kişilik kazanmıştır. Onun şiirlerinde bu adı geçen güzeller, pınara inerler, yayık yayarlar, selam alıp, verirler; kısaca, göçebe toplumda kadın erkek yan yana omuz omuzadır:

Böyle güzel m'olur köylü kızında?	Sabah namazında Belen ardından
Emirler ' den bir kız indi pınara.	Saydım, altı güzel ini pınara
.....	
369/499-2-4	7/10/-1-4
Selam verdim, almaz oldun;	Gelin kızlar yayık yayar bilekle.
.....	
Kadir, kıymat bilmez oldun.	Sallanıyor gümüş halhal kolunda.
250/351-3-1	159/233-3-3

Bu söylenenlerin dışında sosyal çevre verilirken, dönemin devlet adamlarından, toplumu etkileyen faktörlerden, inançtan, toplum düzensizliklerinden ve adı geçen yemek adlarından yola çıkarak bir sıralamaya gittik; şimdi bunları sıralayalım:

Sana derim sana , ey Acem şahı!

..... Genç Ali paşa da , bir ünlü vezir
Üstüne mağribden asker geliyor.
Tahtını yıkıp da mülkün almağa, yetmiş bin mızraklı yanında hazır.
..... 334/457-4-1
Sultan murad kalkmış kendi geliyor:
.....
334/457-1,3,4

Gelen Ahmed Paşa kendidir kendi.

.....

Altmış bin dal kılıç, kusuru cündi.

323/447-31

Evvel yakın idim şimdi ırağım. Ben bu güzellerden görmedim kemlik,
Felek beni nazlı yardan ayırdı. Her ne çektim ise felekten çektim.

.....
35/51-1-4 54/80-1-2

Bir yiğit gurbete çıksa,
Gör başına neler gelir.
Mardin , sılayı andıkça,
Yaş gözüne dolar gelir.

271/384-1

Karac' oğlan eydür: başların tacı, Doldur ver badeyi, bir daha uzat;
Ayrılık şerbeti zehirden acı. Ayrılık şerbetin ver, melil melil

.....
42/62-3-2 32/47-2-4

Aşkın ataşından kül oldum, yandım . Yar eline almış aşkın kılınıcı;

.....

Felek senin ihmal, imhal işinden .

231/335-3-3

Çarha vurmuş, benim için zağlıdır.

65/97-3-3

Karac’oğlan der ki: içtim, bulandım;

İçip içip aşkın meyinden kandım.

.....

49/73-4-2

Kadir Mevla’m, sen bak benim yüzüme, Cenneti alayı nasib et bana,

.....

Cehennemin ataşıyla dağlama.

.....

328/453-3-3,4

.....

Sırat köprüsü ‘nden yolum bağlama

.....

328/443-1-3-4

Şimdiki beğlerin sazı çalınmaz.

Az rüşvet versem o da alınmaz.

325/449-3-1,2

Ustalar yapıyı tersine yapar,

Esnaflar işine hiyleler katar.

zamane kadısı altuna tapar,

Doğru, hak, şeriat sürülmez oldu.

325/449-2

İçli köfte gerek yola gidene,

Bumbar dolması benzer harane.

332/456-8-1,2

Bamyayı severim , dolma hoş olur.

Ballı börek pişer, içi boş olur.

332/456-6-1,2

Hayvanlar ve Bitkiler

A) Hayvanlar

Karacaoğlan’ın şiirlerinde hayvan adları da oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Hayvanlar, mekan tasviri yapılırken kullanıldığı gibi, onun sevgili ile ilişkisini

anlatmasında ve sevgiliyi tasvir etmesinde de büyük bir kolaylık sağlamıştır. (Arı, 2013: 79)

1) Ceylan

Ceylan şiirlerde en fazla adı geçen hayvandır. Sevgili tasvirlerinde ürkekliği, yürüyüşü, zarıflığı, baygın bakışları, pınar başına inişi gibi özellikleri ile benzetme sanatlarına ortam hazırlar; ceren, maral vb. kelimelerle ifade edilir:

Çıkar , yücelerde salınır, gezer.

Ceyran yavru güzellere baş m'ola?

.....

228/331-3-4

Boynun eğmiş kıza yazık ; iki gözü kara , ceran yavrusu,

.....

Telleri ceren o kızın ağlayı ağlayı solduktan geri

.....

9/13-3-3

284/402-2-4

Aklım şaştı, garib belim büküldü;

Kaşlar hilal, gözler ahu cerandır.

.....

48/72-1-4

Sen bir dilbersin ki, melektir soyun;

Bakışın benzettim cerana dilber.

.....

42/61-3-4

Karacaoğlan der ki: hanı maralım?

.....

Dağlar sana söyle var mı zararım?

232/337-4-1

Kömür gözlüm , benle gitmek dilersem,

Eğlen maral, eğlen, bile gidelim.

.....

157/230-1-2

2) Kuzu

Karacaoğlan'ın şiirlerinde “kuzu” kavramı da kullanılmaktadır. Özellikle anasını kaybeden kuzular, keder ve ayrılık duygularının ifadesi için kullanılırlar:

Anasız kalmış da melek kuzular,

Anasız kuzuyu yatıramadım.

.....

149/217-3-3

Kuzu, bir bakıma sevgilinin küçüklüğünün bir sembolü iken, diğer yandan da baharın müjdecisidir:

Türkmen ili yaylasına yürüsün,

Ak kuzular melesin de gidelim.

.....

33/48-2-4

Yarın bizim ile bahar yetişir,

Körpe kuzu melesin de gidelim

.....

157/230-3-4

3)At – Deve

Yine, bu şiirlerde at, deve (maya) gibi hayvan adlarına da rastlamak mümkündür. At, özellikle de arap atı göçebe kültürde önemli bir yer tutar:

Altı arab atlı, hem mavi donlu;

.....

Serdarlar serdarı , tepesi tuğlu;

Şah Bayezid ile ölçer boyunu,

Bu da bir gün kendisine derd olur

335/458-2-1

Arab ata bini cirit atanlar,

.....

Görünmüyor gözü kanlı delimiz.

327/452-1-3

Ayrıca at, yiğidi yiğit yapan, onu tamamlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar:

Yiğid yiğidin kardaşı,

At yiğidin öz kardaşı.

.....

363/491-3-1,2

Deve ise “maya” kavramıyla ifade edilir. Güzellerin göç zamanlarında mayayı katarlayıp götürmeleri yine şiirlerde güzel bir şekilde tasvir edilmiştir:

Katarında telli maya,

.....

Camalın benzettim aya

261/369-2-1

Ayrıca, sevgili, yürüyüşü itibariyle mayaya benzetilir:

Azca baha ile satın alınmaz,

Beğlik maya gibi geçti sabahtan.

.....

128/186-2-4

Yürüyüşün tülü maya,

.....

Güller topla benim için

261/370-2-3

4) Kuşlar

Karacaoğlan, şiirlerinde kuşlara da oldukça yer vermiştir. Kuş kavramı, bazan mücerret (yalın) olarak ele alınmıştır;

Rüzgar esen, dallarınız atıştır,

Kuşlarınız birbiriyle ötüşür.

.....

80/118-3-2

a) Bülbül

Çoğu zaman bu kuşların ismi verilerek onlardan bahsedilmiştir. Bülbül'ün bunlar arasında ayrı bir yeri vardır. Doğu edebiyatındaki gül – bülbül ilişkisi Karacaoğlan'ın şiirinde de görülür:

Şirin'in aşkına söyler sözünü, Bozulmuş siyeci, virane bağlar;

Şeyda bülbül gibi dilin sevdiğim. Bülbülün konduğu güller perişan.

.....

.....

85/125-14

78/115-2-4

Bağırın, çağırın aciz bülbülüm;

.....

Ne kadar bağırsam, duymuyor gülüm.

.....

54/137-5-1,2

b) Turna

Turna ise şiirlerde bülbülden sonra adına en fazla rastlanılan kuşlardandır. Haberci sayılır ve sıla, hasret, gurbet duygularını dile getirir.:

Gökyüzünde katarlanmış turnalar,

.....

Onlar da çığırır, baz gele deyi.

37/54-3-3

Turnam gelir süze süze,

.....

Deniz kenarında yerler hurmayı

Kılavuz ederler telli turnayı.

Ötüşerek idi düze

Kavil kurduk bahar, yaza; 82/121-12-2

Gönül yardan ayrılır mı ?

275/388-3-1

Irak, yakın diye, eğlenip kalma;

Turna, yârim selam saldı, gel deyi .

.....

348/471-34

c) Ördek

Göl, akarsu gibi unsurlarla birlikte ördek kavramını da görmek mümkündür. Ördek “suna , bahri , gövel ördek” gibi adlarla anılır. Sevgilinin birtakım özelliklerini (boyu, göğsü, süzülüğü) tasvir etmek amacıyla da kullanılır:

Hey ağalar , gelin seyran edelim,

Gövel ördek gölden uçtu sabahtan.

.....

127/186-1-2

Seherin yelleri, şafakın bendi;

Hanı usul boylu sunam gelmedi.

.....

135/196-4-4

Yeşil başlı gövel ördek ,

.....

Uçar gider, göle karşı.

307/434-1-1

Gövel ördek gibi gölden göllere,

.....

Çırpına çırpına yüzer ikisi.

63/94-1-1

d) Kuğu

Yine, zarafeti, beyazlığı, göl ve pınarlarda oluşundan dolayı, kuğu da sevgili tasvirlerinde yer alır:

Göllerde kuğular olur,	Ablak kuğu , akça kuğu,
.....	
Göğsü ak , kara benlidir.	Dal oynuna söydün bu gün
315/439-7-2	255/360-1-2

5) Diğer Kuşlar

(keklik, güvercin, tavus, şahin, balaban, ispir, kumru, dudu)

Karacaoğlan'ın şiirlerinde geçen diğer kuşlar arasında keklik, güvercin, tavus şahin, balaban, ispir, kumru, dudu kuşları adını zikredebileceğimiz diğer kuşlardır. Bunların hepsi sevgilinin tasviri (yürüyüşü, topuğu, göğsü, bakışı ve sesi) ve Karacaoğlan'ın sevgiliyle ilişkisini belirtmek için kullanılır:

Kınalı keklik gibi oynar sekersin
.....
Tor kuş gibi ağzın ağzın bakarsın
100/146-2-1

Kadife şalvarlı , tül libaslının;	Göğsü nakış nukuş, tavus kuşuna
Güvercin topuklu, sarı meslinin ;	
.....	Benzettim yavıyı seçemiyorum.
Elleri kınalı, kumru seslinin;	127/185-3-3,4
.....	
Zülüfü gerdana tarayışlının.	
89/131-2	

Ayağına geymiş altından nalin,
Gel dudu dillim, gel, karşımda salın.
.....
81/120-2-2

Tülü maya türüyüşlüm,

İspir balaban bakışlım.

.....

262/370-3-2

Üsküfün aldırımı şahan bakışlı

.....

Ver bana bir güzel, gönlüm eğleyim.

363/490-3-3

B) Bitkiler

Karacaoğlan'ın şiirlerinde yaşanan çevre nitelenirken bitkilere de önemli bir yer ayrılmıştır. (Arı, 2013: 85)

1) Çiçekler

Bu şiirlerde adı geçen çiçekler arasında gül, lale sümbül menekşe, reyhan, çiğdem, nergiz, karanfil vb. çiçekleri görmek mümkündür. Şimdi bunları teker teker ele alalım.

a) Gül

Bahar ve sevgili tasvirlerinde, bülbülün adının geçtiği yerlerde gülden bahsedildiği görülür;

Irmak kenarında, derya yüzünde,
Kuğuya benzetim güller içinde

.....

206/300-1-4

Yazın geldiğini neden bileyim;
Bülbül dikendedir, güller daldadır.

.....

338/463-1-2

Gül yârim oturmuş zerbab üstüne iki bülbül bir kafeste öterim,
..... Konmaz mıyım yeni açmış güle ben ?

Hiç bakmıyor yaranına, dostuna.

60/90-2-1

.....

7/9-3-4

Özellikle de sevgilinin yüzünün tasviri yapılırken gülün bir benzetme unsuru olarak kullanıldığı dikkati çeker:

Karacaoğlan söyler : durmam burada:
Gül yüzlüm, fikrime düştü bu ilde.

.....

53/79-4-2

Bahçanda açılan gonca gül gibi , Al yanaklar domur domur terlemiş
Dizip al yanağa soldurma beni Rahmetin güllere yağdığı gibi

10/14-3-3,4

42/62-2-3,4

Aşık olup senin hüsnün bimağına ,
Kırmızı güllerin dermeye geldim.

.....
18/27-5-4

b) Lale – Sünbül

Lale ve sünbül, gülden sonra en fazla adı geçen çiçeklerdir. Genellikle bir arada kullanılırlar. Bunlardan sünbül, sevgilinin saçlarının kıvrım ve kokusunu belirtmek için kullanılır . Yine, lale ve sünbül, dağ, yayla güzelliğini; bahar tasvirlerini süsler:

Kırıkhan'dan yüklediler göçünü, Lalesi, sünbülü boynun eğişin,
Mor sünbülle donattılar saçını.
... Rayihası tatlı gülü yaylanın.
Gülleri gördüm de bulandım bugün. İller de konup göçerler,
223/325-1-3 Lale sünbülü biçerler

.....
315/439-9-2

Sabahleyin , seher yeli değince;
Lale verip, sünbül boyun eğince;
.....
Yaz gelip / de beş ayları doğunca
Çekilir sağmalı, yozu dağların.

174/254-1-2

c) Menekşe

Menekşe, küçük, eğri boyunlu, hoş bir çiçektir. Bundan dolayı, sevgili tasvirlerinde kullanılır. Boynu bükük oluşu, bazan şairin kendi duygularını onunla özdeşleştirmesine de neden olur:

Yavrı, niçin boynun eğri tutarsın? Sünbüllü menevşe gözler
Senin derdin benden beter menevşe. Durur, yemenli yemenli
144/210-2-3,4 247/352-3-3,4

d) Diğer Çiçekler

(reyhan, çiğdem, nergiz, sarı, çiçek, karanfil...)

Reyhan, çiğdem , nergis sarı çiçek , karanfil vb. Karacaoğlan'ın şiirlerinde adı geçen diğer çiçeklerdir. Bunlar, sevgilinin kokusunun tasviri veya doğa tasviri için kullanılırlar: (Arı, 2013: 87)

Sarı çiğdem küme küme serilmiş, Yayla çiçeği kokuşlum,
..... Nergiz topla benim için

Taşlarında kekik, reyhan derilmiş.
..... 262/370-3-4
159/233-2-1,2

İki güzel bir araya gelince, Biri reyhan , biri güldür;
Oğlan kıza nerkis verir, gül alır
..... Ne hoş kokar memeleri.
223/324-1-4 283/400-3-3

Koç yiğit eğlencesi , koç çelebi . Yüzdüğün gölün siyeci.
Çevresi reyhanlı bağlar görünür, Karanfil gül gerek idi
.....
214/312-2-4 272/385-3-4

Sarı çiçek sarvan kurmuş oturur;
.....

Karışmış Güllere çimenin dağlar.
233/339-2-3

2) Ağaçlar

Bu şiirlerde ağaçlardan pek bahsedilmez . Adı geçen üç, dört ağaç vardır.
Bunlar da selvi, kavak, söğüt ve ardıç ağaçlarıdır.

a) Selvi

Karacaoğlan' ın şiirlerinde selvi, geniş yer tutar ve sevgilinin boyunun mazmunu olarak kullanılır:

Hayran oldum kaşlarına, boyuna: Elimden aldırdım bir selvi dalı,
Usul boyu selvi dala uydurmuş.
..... Domurcuk memeli yardan ayrıldım.
71/1058-2-4 77/114-2-32

b) Diğer Ağaçlar

(Ardıç, söğüt , kavak)

Bunun yanında doğa tasvirlerinde ardıç, söğüt, kavak vb. ağaçlara da rastlamak mümkündür:

Kan ardıçlı kamalaklı yüceler, Elim ile dikteceğim söğüdü,
.....
Selvili söğütlü yerin var dağlar. Öğüdü başıma dirsem ne idi .
..... 97/141-3-1

87/128-1-3,4

Garbi değmiş kavak gibi sallanır,

.....

Yürüyüşü ne hoş olur güzelin.

116/168-3-3

3) Meyveler

Meyvelerden ise, “alma “ yanak için bir benzetme unsurudur. Yine, kiraz “dudak turunc , ayva , şeftali “göğüs” nar “yüz” için bir benzetme unsurudur:

Alma yanak , kiraz dudak , diş sedef,

.....

İspir ala gözler mil ile oynar.

163/238-1-3

Memelerin turunc olmuş

,.....

Zülflerin tel mi yoksa?

267/377-4-3

O kiraz dudaklar, nar gibi yüzler,

.....

Kız beni anlıyor sendeki gözler.

173/252-2-2

Şeftalilerin ballanmış

.....

Sorulmayı sorulmayı,

305/432-2-3

Ayva , turunc mekan tutmuş koynunu;

.....

Kokar güller gibi, teri mi bilmem?

183/265-3-3

Doğa İle İlgili Diğer Unsurlar

Karacaoğlan’ın şiirlerinde yüksek yaylalar , engin ovalar, coşkun akan sular , başı dumanlı dağlar, mevsimler, rüzgarlar, ay, güneş, yıldızlarla ilgili niteleme ve benzetmelere de sıkça rastlanır. Karacaoğlan bu tarz şiirlerinde doğayı olduğu gibi resimlemez. Doğa, onun kendi duygularını anlatabilmesi için bir araçtır; ona benzetme, karşılaştırma olanakları sunar:

Gâhi bir bulanmak kisb ü karımdır,

Tuna seli gibi akar, yürürüm .

.....

90/132-4-4

Yaz bahar ayında faşa seliyim,

Akar boz bulanık kardan gelirim

.....

Kızlar gitti deyi , pınar ağladı;

Acıştım , yüreğim yandı bu nara

9/12-4-3

172/350-3-2

İli göçmüş mayaları bağrışır,
İller melil melil, bilmem nedendir?

.....

40/58-4-4

Yavru , niçin boynun eğri tutarsın? Yârim yaylamağa gelmiş otağı;
Senin derdin enden beter, menevşe. Canım , sana bu yaylalar vurgundur.

.....

144/210-2-4

.....

47/70-2-4

Çukurova bayramlığın geyerken,
Çıplaklığın üzerinden soyarken,
Şubat ayı kış yelini kovarken,
Cennet dense sana yakışır dağlar.

80/118-1

A) Mevsimler

Mevsimler içerisinde en fazla adı geçen bahar mevsimidir. Bu mevsimde karlar erir, yollar açılır; sular coşar, etraf yeşillenir ve doğa bir canlılık kazanır: (Arı, 2013:92)

Ala gözlüm benim ile gidersen,
Bahar ayları gelsin de gidelim.

.....

33/48-1-2

Evvel bahar, yaz ayları gelende

.....

Bahçada açılan güller öğünsün.

101/148-1-1

Evvel bahar, yaz ayları çatıldı;
Paralandı bulut , göğe atıldı .
Akan sular kar, buz oldu, tutuldu,
Dalgalanıp göller ağlamasın mı ?

101/147-1

Erisin dağların karı, erisin;
İniş seli düz, ovayı bürüsün.
Türkmen ili yaylasına yürüsün,
Ak kuzular melesin de gidelim.

33/48-2

Benden selam söyle kuğu, kazlara,
Kuru göller sulanacak zamandır.

.....

102/149-2-4

Ayrıca , bahar ile yaz aylarının başlangıcını temsil eden “ beş ayları” da bu şiirlerde sıkça geçmektedir:

Yaz gelip de beş ayları doğunca,

.....

Açılmış bahçanın gülleri güzel.

218/318-1-1

Yaz gelip de beş ayları doğunca,

.....

Akar boz bulanık selinden sakın.

219/319-1-1

Yaz gelip de beş ayları doğunca, Yaz gelip de beş ayları doğunca,
.....
Boz bulanık akar kuru dereler. Çiçekler açılır, gülden ziyade.
221/321-1-1 221/322-1-1

Yaz gelip de beş ayları doğunca, Yaz gelip de beş ayları doğunca
.....
Selleri gördüm de bulandım bugün. Kıvrım kıvrım gider yolu yaylanın.
Lalesi yetmiş de sümbülü taze; 222/323-1-1
Gülleri gördüm de bulandım bugün.
223/325-1-1

Yine , şiirlerde bahar, aşk mevsiminin bir başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır;

Evvel bahar yaz ayları gelende, Yaz gelip de mbeş ayları doğunca
Lale sümbül dallanacak zamandır. Ol çayların kenarını sel alır,
Koç yiğitler sılasını arzular, İki güzel bir araya gelince,
Yâre name gönderecek zamandır. Oğlan kıza nerkis verir, gül alır.
.....
102/149-1-3,4 223/324-1

Şiirlerde sonbahar pek işlenmez. Karacaoğlan, kış mevsimini de hiç sevmez ve ondan ürker:

Bir gece yatsam da misafir etmez, Yine dumanlandı dağların başı,
Kışın azgın olur yüzü dağların . aceb yavrımın da ili kış m'ola?
.....
177/254-4-4 227/331-1-2

Ağlamışsın gözlerinin yaşı ne ? Şubat ayı kış yelini kovarken,
Uğramışsın zemherinin kışına. Cennet dense sana yakışır dağlar.
212/308-3-1,2 80/118-1-3,4

B) Dağlar

Dağlar, âşğın kullandığı doğa unsurları arasında geniş yer tutarlar. Şair, hislerini onlarla paylaşır ve bir çok şiirinde onlarla hasbıhal eder:

Rüzgar eser, dallarınız atışır, Yörü , behey Bulgar Dağı!
Kuşlarınız birbiriyle ötüşür, Senden yüce dağ olma mı ?
Ören yerler bu bayramdan pek üşür.
Sümbül niçin yaşlı bakışır , dağlar? 247/353-1-2
.....
80/118-3-4

Dinleyin ağalar, size söyleyim,
Arş u kürsü gider yolun var , dağlar.

.....
87/128-1-2

Kurtlar konmuş , mor sümbüllü yurdlara,
Türlü libas giymiş yüzü dağların.

.....
175/254-5-4

Yüce dağlar, sen de bana dönesin:

.....
Ayrılāsın yareninden, eşinden !
232/337-4-3

C) Sular

Karacaoğlan'ın şiirlerinde geçen doğa unsurlarından birisi de sulardır. Bunlardan akarsular, göller, şairin ruh durumunu yansıtmak için benzetme ve karşılaştırmaya olanak vermek için kullanılır:

Yaz bahar ayında paşa seliyim ,
Akar , boz bulanık kardan gelirim.
172/250-3-1,2

Tuna suyu gibi çağlar, akarım
Yel estikçe hazan gibi solarım.
1/1-2-1,2

Çıkıp yücesine seyran ederken,
Gördüm ak kuğulu göller perişan .
76/112-1-1,2

Kolda götürürüm yavru baz gibi
Yüzerim göllerde boymul kaz gibi
233/338-3-1,2

Bu su kaynaklarından en fazla adı geçenler pınarlardır. Pınarın özel bir yeri vardır. Şair, güzelleri buralarda görür, onlarla buralarda buluşur. Kısacası, kızların çeşme ve pınar başlarında toplanmaları da bu duruma ortam hazırlar:

Salını salını yürekler ezer,
Eymirli' den bir kız geldi pınara.
.....
367/497-2-4

Aktı pınarları, suyu çağlıyor.
.....
İnim inim güzelleri ağlıyor.
222/323-2-1

Böyle güzel m'olur köylü kızında?
Emirler' den bir kız indi pınara.
.....
369/499-2-4

Oturmuş pınara kız ile gelin, Gün doğmadan şavkın düşmüş pınara,

Onlar birbirine arz eder halın.
366/495-1-1,2

Gün üstüne bir gün daha doğar mı?
31/45-2-3,4

Gün üstüne bir ün daha doğar a,
Güzel senin ziyaretin pınar mı?
.....
31/45-2-3

Sallanı sallanı suya gelmişsin,
Güzel senin ziyaretin pınar mı ?
.....
31/45-2-3

Umman, derya gibi kelimeler de şiirlerde geçmektedir. Bunlar, mekan ifadesi; sonsuzluk , büyüklük gibi kavramları karşılamak için kullanılırlar:

Karacaoğlan gene coştı, bulandı;
İnip aşkın deryasını dolandı.
.....

7/10-3-2

Ulu sular gibi durulup akma ,
.....

Her gördüğün güzele meyllle bakma.
206/299-2-1

D)Yaylalar

Yaylalar da göçerler için önemli bir yer sahiptirler. Baharla birlikte yaylalara göçülür. Bu göç esnasında Karacaoğlan'ın yaylaları tasvir ettiği gözlenir (Arı, 2013: 96):

Türkmen ili yaylasına yürüsün,
.....

Ak kuzular melesin de gidelim.
33/48-2-3

Kervan yaylasını, Perçem Beli'ni ,
.....

Lale sünbül bürüsün de gidelim.
33/48-2-3

Menevşe yaylanın Perçem Beli' ni
.....

Lale sünbül bürüsün de gidelim.
157/230-2-3

Yeşil ardıç, reyhan, sünbül kokuşur,
Fesleğen yayla anber toprak yolunda.

.....

159/233-1-4

E) Ovalar

Ova kavramı bir genişlik, enginlik sembolü olarak göze çarpar. Karacaoğlan gördüğü yerleri tasvir ederken doğal olarak ovadan da bahseder:

Erisin dağların karı erisin;

Yine göründü Gündeşli Ovası

İniş seli düz ovayı bürüsün.

.....

.....

Hani , sana konun akça melekler?

33/48-2-2

228/332-1-1

Çukurova bayramlığın geyerken,

.....

Çıplaklığın üzerinden soyarken,

Şubat ayı kış yelini kovarken,

Cennet dense sana yakışır dağlar.

80/118-1-1

F) Ay, Güneş, Yıldız

Ay, güneş ve yıldız gibi doğa unsurları, kendi anlamlarından soyutlanarak, sevgilinin güzelliğini tasvir için kullanılırlar:

Aydan örnek almış , kaşın eğmişsin;

.....

Kudretten mi ala gözün sürmesi?

43/64-1-1

Gün üstüne bir gün daha doğar a.

.....

367/497-3-3

Bedir olmuş ay yerinde,

Seher yıldızı, ülker yıldızı.

374/506-4-3,4

Ala gözlerini sevdiğim dilber,
Niçin benden ay yüzün döndürdün?
.....
22/32-1-2

G) Rüzgarlar

Seher yeli, sevgilinin sesini, kokusunu getiren bir unsur olarak karşımıza çıkar. Ayrıca, baharın simgesi olarak da garbi yeli kullanılır: (Arı, 2013:99)

Benden selam eyle sevgili yâre,	Benim için dostun uğra yanına,
Perişan hatırın sor , seher yeli.	Uğra sen yanına gör , seher yeli.
.....	
56/83-1-2	56/83-3-4

Garbi yeli serin değer,	Garbi yeli yeğın eser
.....	
Akçadeniz dalga döğer.	Deli poyraz sana küser.
282/397-4-1	281/397-2-1
Zülfüne bir dokunayım,	
Esen garbi yel et beni	
.....	
258/364-1-4	

SONUÇ

Karacaoğlan'ın şiirlerinde karşılaştığımız sosyal çevre göç hâlinde ve aşiret düzenindedir. Bu yüzden de doğa ile iç içe bir ortamla karşılaşırız. Karacaoğlan'ın şiirlerinde bu ortam içerisinde ceylan, kuzu, maya (deve), at, bülbül, turna, ördek, kuğu gibi hayvanlarla karşılaşırız. Hayvanlar yer tasviri yapılırken kullanıldığı gibi; sevgilinin nitelikleri verilirken ya da sevgili, güzel ile Karacaoğlan'ın ilişkisinin anlatılması esnasında kullanılır.

Ele aldığımız şiirlerde çiçeklerden gül, lale, sümbül, reyhan, çiğdem, nergiz, karanfil, menekşe gibi çiçeklere rastlarız. Bahar ve sevgili tasvirlerinde gül, lale, sümbül, reyhan ve yayla çiçeğinin kullanıldığını; sevgilinin güzelliğinin, kokusunun, saçlarının kıvrımlarının bu çiçeklerle ifade edildiğini; menekşenin ise boynu bükük oluşu dolayısıyla Karacaoğlan'ın kendisiyle özdeşleştirildiğini söyleyebiliriz.

Âşık doğa tasvirlerinde selvi, kavak, söğüt ve ardıç ağaçlarından söz eder. Şiirlerde geçen meyveler çoğu zaman sevgili veya güzelin çeşitli uzuvlarının nitelenmesi için kullanılır. Örneğin kiraz, dudak; alma ise yanak için bir benzetme unsurudur. Karacaoğlan'ın şiirlerinde yüksek yaylalar, engin ovalar, coşkun akan sular, başı dumanlı dağlar; ilkbahar, yaz ve kış mevsimlerinden bahsettiği ve zaman zaman hislerini onlarla paylaştığı, dertleştiği; onlar aracılığıyla ifade ettiği - Çukurova'nın yeşillenmesinin bayramlık giyen bir çocuğa benzetilmesi, kışın sert ve acımasız olmasından dolayı azgın yüzlü bir insana benzetilmesi gibi- görülür.

Kısacası Karacaoğlan, halkın yaşayışını, giyim-kuşam ve davranışlarını, doğa ile çok uyumlu bir şekilde şiirine yansıtan; adeta doğa unsurlarını resimleyerek bir tablolar bütünü halinde şiirlerinde yansıtan önemli bir halk âşığı olarak edebiyatımızda önemli bir boşluğu doldurmuş ve kendisini izleyen âşıklara da örnek olmuştur.

Sonnot: Şiirler Müjgan CUNBUR'un Karacaoğlan (1985, KTB Yay.) kitabından alınmıştır. Rakamlar sırasıyla sayfa, şiir sayısı, dörtlük sayısı ve dizeyi ifade etmektedir.

KAYNAKLAR

- Arı, Bülent (2006); "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Sevgilinin Giyim Kuşamı", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı: 38, Ankara.
- Arı, Bülent (2009); Adana'da Geçmişten Bugüne Âşıklık Geleneği (Karacaoğlan-1966) Altın koza Yay., Adana.
- Arı, Bülent (2013); Karacaoğlan'da Benzetme ve Nitelemeler, Color Ofset, İskenderun.
- Başgöz, İlhan (1977); Karacaoğlan, Cem Yay., İstanbul.
- Boratav, P. Naili-Fıratlı, H. Vedat (1943); İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Ankara.
- Boyras, Şeref (1995); "Karacaoğlan'da Hayvan ve Bitki Adlarının Fonksiyonu", TUBİAR, Ankara.
- Britannica Compton's (1992); "Karacaoğlan Mad.", Ana Yay., İstanbul.
- Ozankan, Cenap (1960); Kırk Halk Şiiri, Tan Matbaası, İstanbul.
- Öztelli, Cahit (1957); "Karacaoğlan'ın Yaşadığı Çağ", TFA Yay., Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (2004) Karacaoğlan, Akçağ Yay. Ankara.
- Soylu, Sıtkı (1972); "Karacaoğlan" Mutlu Olmak, Sayı 5-6, Mut.

GÖKHAN AKINBİNGÖL***TÜRK ROMANINDA ÇANAKKALE MUHAREBELERİ ***

Edebî eserler, içerisinden çıktıkları toplumların kültürlerini, tarihlerini, insana bakışlarını, hayatı algılama biçimlerini, sosyolojik özelliklerini, ekonomik yaşamlarını çok yönlü olarak yansıtmaktadır. Edebî eserlerin bu özellikleri, insan merkezli bir bakış açısıyla yazılmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Edebî eserler; özelde roman yaratıcısı ve anlattıkları bağlamında insanı konu almakta, insanı farklı yönleriyle yansıtmaya çalışmaktadır. Bu yüzden romanlar, insanı kavrama, onu kendi dünyası ve toplumsal tarafıyla görmek açısından oldukça önemli olmuştur. Yazar ve şairler, hem kendilerini hem de içinde bulundukları toplumun fertlerini farklı yönleriyle anlatarak insanı ontolojik olarak vermeye çalışmaktadır. Tarih bilimi de ortaya koyduğu verilerle edebî eserlerin disiplinler arası bağlamda ele alınmasını sağlayan çok önemli bir alandır.

Edebî eserlerin yukarıdaki özellikleri düşünülürse tarihin romanlar için çok önemli kaynaklar olduğu düşünülebilir. Bu anlamda tarih, edebiyat bilimiyle çok yönlü olarak kurduğu ilişkide edebî eserlere kaynak olabilmekte, edebî eserlerin kurgusunun şekillendirilmesinde ilham kaynağı olarak kullanılabilir. Tarih, olmuş bitmiş olayların anlatımı değildir; aynı zamanda bu olayların yeni bir düzen ve mantık içerisinde aktarımıdır. Edebiyat, tarih bilimine bu çerçevede destek olmakta ve geçmişte meydana gelen, millî ya da evrensel etkileri bulunan olayları yeni bir bakış açısıyla ve mantıkla ele alarak aktarmaktadır. Roman, tarihin kendi külleri arasından sıyrılıp yeni bir çehre kazanmasını ve bu suretle okurla buluşmasını sağlayan en önemli edebi türler arasındadır.

*Öğr. Gör. Dr. - Çukurova Üniversitesi, Türk Dili Bölümü.

gakinbingol@cu.edu.tr

* 16 Mart 2022 tarihli konuşmanın özet metnidir.

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, Türk ve dünya tarihi açısından değiştirici ve dönüştürücü sonuçları olan bir cephe'dir. Âdeta bir kırılma noktasıdır. Türk milletinin var oluş mücadelesi olarak da görülebilecek olan Çanakkale Muharebeleri, daha önceki savaşlarda (Trablusgarp ve Balkan Savaşları) kendine olan güvenini kaybetmiş olan bir milletin, yeniden toparlanmasını ve Millî Mücadele'ye giden yolda dinamizm kazanmasını sağlamıştır. Diğer cephelerde ağır yenilgiler olsa da Çanakkale Cephesi'nde unutulmayacak bir destan yazan Türk milleti, Anadolu'nun işgal edilmesini ve sömürge durumuna getirilmesini önleme konusunda bir ruh yaratmıştır. Bu yönüyle Çanakkale Muharebeleri, Türk milleti için çok özel ve önemli bir yere sahip olmuştur. Bu cephe'deki kahramanlıklarla ilgili müstakil eserler yazılmış, dönemi geniş çapta anlatan eserlerde bu konuya farklı açılardan değinilmiştir. Roman, hikâye, şiir ve tiyatro türünden eserler, bu savaştan yıllar sonra yazılmış ve okurla buluşmuştur. Bu da Çanakkale Muharebelerinin, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında sahip olduğu değeri göstermesi açısından oldukça önemlidir. Özellikle Çanakkale Muharebeleri üzerine yazılan romanlar, değer ve önemi bakımından yeni kuşakların bu savaşlarda neler olup bittiğini görmesini sağlamıştır.

Çanakkale Muharebelerini ele alan bu çalışmada, tarihsel bir olay olan ve Türk tarihinde dönüm noktası olarak görülen Çanakkale Muharebelerinin, edebiyat-tarih ve harp edebiyatı arasındaki ilişki bağlamında ne tür bir öneme sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çanakkale Muharebeleri, tarih araştırmalarında önemli bir yere sahiptir ama Türk milletinin zihninde sahip olduğu değeri göstermesi açısından söz konusu savaş, edebî eserler yoluyla da işlenmiş, bu destan kurgusal zeminde ele alınmıştır. Hemen hemen her evden bir ya da birkaç şehidin bulunduğu, cadde ve sokaklara bu şehitlerin isimlerinin verildiği, hakkında edebî eserlerin yazılmasının dışında sinema ve dizi filmlerin çekildiği, tiyatro gösterimlerinin yapıldığı, her sene okullarda coşkulu törenlerin gerçekleştirildiği Çanakkale Muharebeleri, Türk milletinin kalbinde ve zihninde kalıcı bir biçimde yer edinen tarihsel bir olaydır.

Tarihsel olaylar edebî eserlerde, büyük değişikliklere uğratarak anlatılmamaktadır. Çalışmada ele aldığımız yirmi romanda da yazarların, büyük oranda tarihsel verilere bağlı kaldığı görülmektedir. Birinci bölümde, Çanakkale Muharebeleriyle ilgili olarak verdiğimiz açıklamalara romancılar, büyük oranda sadık kalmış, Çanakkale Muharebelerinin tarihini farklı kaynaklardan okuyarak romanlarını yazdıklarını göstermişlerdir. Özellikle bazı yazarlar, romanlarına ön sözlerle başlayarak eserlerinde kullandıkları kaynakları net olarak zikretmiş, Türk milletinin kalbinde ve zihninde çok önemli bir yere sahip olan Çanakkale Muharebelerini bu kaynaklara bağlı kalarak aktarmaya çalıştıklarını bildirmişlerdir.

Çalışmada, tüm konular bireyler üzerindeki etkisi bağlamında ele alınmıştır. Çünkü roman, yukarıda da açıkladığımız gibi insan merkezlidir. İnsan unsurunun öne çıktığı tarihsel romanlar, insanı sadece toplumsal taraflarıyla değil, bireysel özellikleriyle de vermektedir. Bu da savaşlarda görev alan devlet görevlileri, komutanların ve sıradan erlerin de bir iç dünyasının olduğunu göstermektedir. Yazarlar, kurgularında bireylerin psikolojik yaşamlarına da belli temalar üzerinden dokunmaya, onların içinde bulundukları durumu yansıtmaya çalışmışlardır. Bu noktada, Çanakkale Cephesi'nde savaşan askerler, yalnızlıklarını gidermek için kendi geçmişlerine yönelmekte, eski hayatlarını hatırlayarak mutlu olmaya, savaş ortamında

kendilerini diri tutmaya gayret ederler. Anne hasreti de güçlü bireysel duygular arasında yer almakta ve öne çıkmaktadır. Askerler, en zorlu anlarında annelerini hatırlayıp içinde bulundukları durumdan sıyrılmak istemektedir. Anne, onlar için, içinde bulundukları sıkıntılardan kurtulma yoludur. Psikolojik bir tarafı olduğu, annenin sonsuz merhamet kaynağı olarak görüldüğü ve anne-çocuk münasebetinin çok özel bir içeriğe sahip olduğu düşünülürse Çanakkale Cephesi'ndeki askerlerin annelerine, bu zor zamanda hasret duyması ve onları anımsaması olağan karşılanabilir. Anne, bu askerler için bir anımsanan bir figür olmaktan ziyade, tıpkı aşk gibi yaşam kaynağı ve ölümün karşısında yaşama kaçılabilen bir araç olarak görülmüştür. Anneler, komutan ya da er düzeyindeki tüm askerlere güç vermekte ve onları, gerçekleştirdikleri mukaddes mücadele konusunda motive etmektedir. Annenin vatanla ilişkilendirildiği Anadolu kültürü düşünülürse, romanlarda annenin niçin vatan müdafaasında askerlere güç veren, onların savaşma azmini artıran bir araç olduğu anlaşılabilir. Bu anlayışın ortaya çıkma nedenleri arasında, kadınların (sevgili, kız kardeş ya da anne) doğurucu ve yaşatıcı, yani yaşamın sürmesini sağlayıcı işlevleri bulunmaktadır.

Nisan'ın İki Günü'nde Bahri, annesini rüyasında görüp şefkat ihtiyacını gidermek istemektedir. Rüya motifi, Bahri'nin çevresindeki katı gerçeklerden kurtulması için bir yoldur. Rüyasında annesini görmek, onunla sohbet ederek içinde bulunduğu sıkıntıyı atmak istemesi, Bahri'nin içinde bulunduğu sert gerçeklikten kurtulmak, eski güzel günlere dönmek arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda anne, aslında bilinçaltında yer eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, *Koçaklar 1915*'te Sökeli Hüseyin, tedavi olurken annesini sayıklamaktadır. Bu zor günler, onun yaralarını saracak bir kişiye gereksinim hissetmesi gibi bir duygunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hüseyin, annesini bilinçaltı bir sürecin parçası olarak sayıklamıştır. Rüya ve sayıklama, askerlerin iç dünyalarının ortaya çıkmasını sağladığı kadar, bir evlat olarak hasret duydukları annelerini hatırlamalarını da sağlamıştır. Bu, askerlerin içinde bulundukları savaşın gerçeğiyle bireysel gerçekleri arasında sürekli olarak geçişler yaptıklarını göstermektedir. Anne ve sevgililer, onların bireysel gerçekleridir; savaş ve vatan müdafaası ise toplumsal gerçeklerdir.

Savaşırken bireysel gerçekliklerini unutan askerler, yalnız kaldıklarında ya da kendilerini savunmasız hissettiklerinde, bir güç kaynağı olarak annelerini anımsamaktadırlar. *Çanakkele'ye Gidenler-Şu Boğaz Harbi*'nde, Yedek Subay Hasan Ethem, Maydos'un arkasındaki çam ağaçlarının altında iki gün boyunca annesini hayal etmiş, sonra da annesine mektup yazarak hasretini gidermiştir. Annesini hatırlamak için yalnız kalmayı tercih eden Hasan Ethem, âdeta onunla baş başa kalmak istemektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki anne, sonsuz şefkat duygusunu temsil etmektedir ve askerler, üzerlerine ateş yağarken korunmaya ihtiyaç duymaktadır. Şefkat, her canlının ihtiyaç duyduğu bir histir; savaş sırasında bu hisse daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bir de askerlerin yaşı göz önüne alınırsa durum daha anlaşılır bir hâl almaktadır. On altı, on yedi, on sekiz yaşlarındaki bu gençler henüz anne kuzusudur ve bunun için de anneleriyle geçirdikleri günleri anımsamaktadırlar. Annelerini anımsamak, onlar için bir teselli kaynağı olmaktadır.

Bu çerçevede, askerler için hatıraların özel bir önemi vardır. Sadece askerlerin değil üst düzey komutanların da zaman zaman hatıralara sığındığını görmek mümkündür. Çanakkale Muharebelerinde askerlik dehasını gösteren, Türkiye

Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de annesini hatırlayan komutanlardan biridir. *Çanakkale Yanarken* isimli romanda, Mustafa Kemal'i İstanbul'da bıraktığı annesi ve kız kardeşini anarken görmekteyiz. Liman von Sanders'e sinirlenen Mustafa Kemal, daha fazla gerginlik yaşamamak için ailesini düşünmüştür. Anne ve aile, Mustafa Kemal için de bir rahatlama aracı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, sert ve rahatsız edici gerçeklerden kurtulmak için hatıralarına yönelmiştir. Liman von Sanders'ten çok fazla hazzetmeyen Mustafa Kemal, annesini ve ailesini hatırlayarak mutlu olmak istemiştir. *Bir Ulu Destan-1915 Çanakkale*'de Binbaşı Mustafa Sabri de hatıralarına yolculuk yaparak mutlu olmaya çalışan kahramanlardan biridir. Mustafa Sabri, yaşama sarılmak, ölümden kaçmak için kurşun yediğinde oğlu Mustafa'yı düşünmüş, onun hatıralarıyla kendini canlı tutmaya çalışmıştır. Sevgili ve anne yanında evlat da komutanları ve askerleri güdülemekte, onları içinde bulundukları ortamda daha dinamik hale getirmektedir. Aile askerlerin savaş azmini ve dinamizmini artıran en önemli unsurdur.

Çanakkale Muharebelerinin anlatıldığı romanlarda devlet görevlileri ve komutanlar, roman kahramanı olan kişiler arasındadır. Yazarlar, kurgularına gerçeklik katabilmek adına tarihsel figürlerden yararlanmıştır. Bu figürlerin hepsi savaşın kaderini değiştiren kişilerdir. Komutanları ve devlet adamlarını kendi gerçeklikleri içinde yansıtan yazarların temel amacı, tarihsel gerçeklikleri bozmamaktır. Mustafa Kemal, Padişah Mehmet Reşat, Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa, Cevat Paşa, Esat Paşa, Selahattin Adil Bey, Liman von Sanders, General Hamilton roman kahramanı olan tarihsel kişiliklerdir. Bu devlet adamları ve komutanlar, farklı yönleriyle verilmiş, savaşta tutumlarıyla aktarılmaya çalışılmış, okurun zihninde canlı bir tasavvur oluşturulmaya gayret edilmiştir. Türk kahramanlardan Enver Paşa, genel olarak olumsuz bakış açısıyla ele alınmıştır. Enver Paşa'nın savaşta tutumu, eleştiri konusu olmuştur. Tüm romanlarda yiğit, kahraman, Türk birliğinden yana ve cesur bir devlet adamı ve komutan olarak çizilen Enver Paşa, Sarıkamış Harekâtı'ndaki tutumu ve Liman von Sanders'e çok fazla yetki vermesinden dolayı eleştirilmiştir.

Yazarların Enver Paşa'dan yola çıkarak bir hesaplaşma içine girdikleri gözden kaçmamaktadır. Sadece Sarıkamış Harekâtı değil, aynı zamanda Çanakkale Muharebelerindeki kararlarıyla da Enver Paşa, eleştirilerin odağındadır. Enver Paşa, yiğit ve cesur bir kahraman olarak tasvir edilmekte; korkusuz kişiliği ön plana çıkarılmakta fakat Almanlarla ilişkileri, özellikle de Liman von Sanders'e duyduğu tam itimat eleştirilmiştir. Türk komutanlar tarafından fiili olarak idare edilen Çanakkale Muharebelerinde, en tepede bir Alman komutanın bulunması ve Almanların emperyalist emellerle Osmanlıdan taraf olmaları Türk komutanlar, özellikle de Mustafa Kemal tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. *Vardar Rüzgarı, Kan ve Çiçekler, Çanakkale Yanarken, Diriliş-1915 Çanakkale, Bir Çanakkale Destanı-Şehadetname, ...Ve Çanakkale* üçlemesi Enver Paşa'nın eleştirildiği romanlar arasındadır. Enver Paşa'ya bağlı olarak Liman von Sanders de *Koçaklar 1915, Vardar Rüzgarı, Operasyon 1915-Çanakkale, Bir Ulu Destan-1915 Çanakkale, Çanakkale Mahşeri, Diriliş-1915 Çanakkale, Bir Çanakkale Destanı-Şehadetname* isimli romanlarda eleştiri konusu olmuştur. Liman von Sanders'in buyurgan ve tepeden bakan tavırları, Türk askerlerini ciddi şekilde rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın arkasında, bir miktar da milliyetçilik duygusunun etkisi bulunmaktadır. Savaşçı bir millet olan Türkler arasından bir komutanın cepheyi tümüyle yönetmemesi, rahatsızlığın nedenleri arasında yer almaktadır. Liman von Sanders'in

dışındaki Alman komutanlar da Türk askerlerini küçük görmekte, kimi zaman eleştirmektedir. Bu durum da doğal olarak Türk komutanlar için bir izzetinefis sorunu hâline dönüşmüştür. Onca yokluğun içinde ellerinden geleni yapan, yemeyip yediren, kimi zaman maaşlarını bile askerleri için harcayan Türk komutanların bu özverilerinin Almanlar tarafından anlaşılmaması, romanlarda eleştirel bir bakış açısıyla verilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Çanakkale’yi konu alan tüm romanlarda cesaret, fedakârlık, ileri görüşlülük, askerlerle iyi diyalog kurması açısından olumlu bir kahramandır. Savaşın kaderini değiştiren kararlarıyla öne çıkan Mustafa Kemal, savaşı bir sanat ve bilim olarak gören bir kahramandır. Özellikle, Conkbayırı bölgesine herhangi bir emir almadan askerlerini götüren ve düşmanları oyalayan, 57. Alay’ın bölgeye kolayca intikal etmesini sağlayan Mustafa Kemal, pek çok romanda dâhi bir komutan olarak övülmüştür. Liman von Sanders’in Türk ordusunun başına geçmesi karşısında kendisini tutamayıp astı olan askerlere rahatsızlığını dile getiren Mustafa Kemal’in canını sıkıyan husus, cepheyi bilmeyen bu komutanın savunma planını alt üst edecek olmasıdır. Cevat Paşa, Esat Paşa, Selahattin Adil Bey de yiğitlik ve fedakârlıklarıyla öne çıkan diğer komutanlardır. Çanakkale denince akla gelen iki asker Yahya Çavuş ve Seyit Onbaşı da Çanakkale’yi konu alan romanların büyük bir kısmında savaşın kaderini değiştiren kahramanlar olarak işlenmiştir.

Bazı tarihçilerin olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirdiği II. Abdülhamit, Çanakkale Muharebelerini ele alan romanların bir kısmında, vatansever bir kahraman olarak gösterilmiştir. Mehmet Reşat’ın İstanbul’u terk ederek Eskişehir’e gitmek istemesine karşı II. Abdülhamit, İstanbul’u terk etmeyeceğini belirtmiştir. *Operasyon 1915-Çanakkale*, *Diriliş-Çanakkale 1915*, ve *Bir Ulu Destan-1915 Çanakkale* isimli romanlarda, II. Abdülhamit, Çanakkale cephesini çok iyi bildiğini sözleriyle ortaya koymuş ve Çanakkale’nin düşman tarafından alınmasının Anadolu’nun kaybı olacağını bildirmiştir. Sultan Reşat, kendi ikbalini ve yaşamını öne alan bir padişahken II. Abdülhamit, gerekirse ölebileceğini ama İstanbul’dan ayrılmayacağını söyleyen bir padişaktır.

Cevat ve Esat Paşalar da vatansever, aydın, milletini ve askerlerini düşünen komutanlar olarak öne çıkartılmıştır. Hemen hemen her romanda, Cevat ve Esat Paşalardan bahsedilmiş, onların savaşın kaderini etkileyen kararları dikkatlere sunulmuştur. Bu iki komutan, Türk milletinin kaderini belirleyen stratejik kararlarıyla ön plana çıkmıştır. Buna karşın *Diriliş-1915 Çanakkale* isimli romanda Esat Paşa, itaatkâr ve Alman hayranı bir komutan olarak anlatılmıştır. Seyit Onbaşı da efsanevi bir kahraman olarak yerini almıştır romanlarda. 250 kilodan fazla top mermisini kaldırıp düşman gemisi Ocean’ı batırması, romanlarda en fazla söz konusu edilen olaydır. Bu olayla onun cesaret ve gücü öne çıkarılmıştır. Ezineli Yahya Çavuş da beş manga askeriyle, düşmana karşı çok önemli bir savunma yapmıştır. Romanların bir kısmında Yahya Çavuş’un destanına yer verilmiştir.

Romanlarda kadın kahramanlar da önemli bir yere sahiptir. Yazarlar, bu savaşın sadece erkeklerle kazanılmadığını göstermek için savaşta kadın kahramanlardan da bahsetmişlerdir. Bu kahramanlar arasında doğrudan silah kullanarak savaşanlar olduğu gibi, cephe gerisinde sargı yerlerinde ya da hastanelerde hemşire, yardımcı personel olarak çalışanlar da bulunmaktadır. *Koçaklar 1915*’te Emine, eşi Ruşen öldükten sonra cepheye gitmiştir. *Fındık da Tatlı Çıktı* isimli

romanda Ayşe, bebeğiyle birlikte savaşa katılmıştır. *Bir Çanakkale Destanı-Şehadetname* isimli romandaki Seher Nine, elinde ne var ne yoksa askerlere götüren yaşlı bir kadındır. Albay Hafız Halit Bey'in kızı Nezahat Onbaşı, bizzat savaşan kadınlardandır. ...Ve Çanakkale üçlemesindeki Zehra, Zübeyde, Hala Hatun, Semiha ve Hesna da cepheye giden kadın kahramanlar arasındadır. Kadın kahramanlar, Çanakkale'de üstlerine düşen ne varsa güçleri nispetinde yapmış, savaşın kazanılması için fedakârlıklar göstermekten çekinmemişlerdir. Kadınların ön plana çıkarıldığı romanlarda, Çanakkale Muharebelerinin, Türk milletinin kadın erkek tüm fertleriyle kazanıldığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Kadınların romanlarda bir kahraman olarak bulunması, Türklerin savaşçı özelliğinin yalnızca erkeklere mahsus olmadığını da göstermektedir. Kadınlar, becerileri ölçüsünde ya savaşmış ya da cephe gerisinde faydalı olmaya çalışmıştır. Çanakkale'deki savaşın kazanılması, bu manada topyekûn bir çabanın sonucudur. *Çanakkale Yolunda-14 Yaşında Asker* isimli romanda Avustralyalı asker J. C. Davies, annesine yazdığı mektupta keskin nişancı bir kızın şehit olana kadar pek çok Avustralyalı askeri öldürdüğünü belirtilmiştir. Bu kızın kim olduğu tarihî belgelerde kayıtlı değildir ancak bir Anzak askerinin mektubu, bunun gibi pek çok Türk kadının ellerinde tüfekle savaştığını göstermektedir. Aynı romanda, Mısırlı bir askerin The Egyptian gazetesinde yayımlanan mektubuna yer verilmiştir. Bu asker, yeşil kamuflajlı kadın askerlerin kendileriyle savaştığını belirtmiştir. ...*Ve Çanakkale* serisinde de Zübeyde, cepheye mühimmat götürerek savaşta Türk askerini destekleyen bir kahraman olarak gösterilmiştir.

Çanakkale Muharebeleri hakkındaki romanların büyük bir kısmında Anzaklar, olumlu bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Anzak askerleri, Yeni Zelanda'nın İngiltere'nin sömürgesi olmasından dolayı savaşa dahil olmuşlardır. Anzaklar, kendilerini İngiliz kökenli olarak görmeleri, maruz kaldıkları olumsuz propaganda, serüvenci bir ruha sahip olmaları gibi nedenlerle Çanakkale'ye gelmişlerdir. *Vardar Rüzgârı*'nda Anzaklar, İngiliz emellerine hizmet eden zavallılar olarak görülmektedir. *Kan ve Çiçekler*'de esir düşen Anzak Yüzbaşı, Çanakkale'ye verilen emir gereği geldiğini belirtmiştir. *Şafakta Yanan Mumlar*'da Yeni Zelandalıların savaşı sorgulayan neslinin görüşlerine de yer verilmiştir. *Orada Herkes Ölüyor*'da Anzak askerler, herhangi bir savaş tecrübesine sahip olmadıkları için çok fazla zayıat veren bir millet olarak yansıtılmıştır. *Direniş-Çanakkale 1915*'te bir Türk askerinin Anzak subayını kendi siperine götürmesi karşısında Anzakların Türkler hakkında olumlu bir bakış açısı edinmeleri söz konusu edilmiştir. *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* isimli romanda ise sonradan Türk olan Alistair John Taylor, hümanist bir yaklaşımla anlatılmıştır.

Çanakkale Muharebelerini ele alan romanlar, tarihsel gerçekliklere sadık kalınarak yazılmaya çalışılmıştır. Bu durum, roman yazarlarının tarih kitaplarından yararlandıklarını göstermektedir. Çanakkale Cephesi, romanlarda insan merkezli bir bakış açısıyla yansıtılmıştır. Merkeze insanın alınması, romanlarda duyguların ve psikolojik süreçlerin de aktarılmasını sağlamıştır. Çanakkale Cephesi'ni konu alan romanlarda kurmaca unsuru, yalnızca sıradan kahramanlar için kullanılmıştır. Devlet adamları ve komutanlar, yeniden kurgulanmamış, kendi gerçekleri içinde aksettirilmiştir.

İngilizlerin emperyalist niyetleri, hemen hemen her romanda dikkatlere sunulmuş, kendi ülkelerindeki askerleri değil de sömürgelerindeki askerleri cepheye sürmeleri eleştirilmiştir. Türk ordusunun kıt imkânlarla düşmana karşı koyması, her

romanda öne çıkarılan ana unsurdur. Özellikle askerlerin şehitlik konusunda sahip oldukları bilinç dinî perspektifle sunulmuştur. Romanlarda askere alımlardaki adaletsizlikler de eleştirilmiştir. Zengin ve seçkin sınıfların çocuklarının askerden kaçması ama yoksul Anadolu halkının askere gitmesi üzerinde durulmuştur.

Tüm bu veriler ışığında, Çanakkale Muharebelerinin Türk tarihi kadar Türk romanında da önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Tarihle ilgili yapılan çalışmalar çerçevesinde Türk romancıları, Çanakkale Muharebelerini kendi gerçekliğinden sapmayacak şekilde ele almıştır. Romanlarda Çanakkale Muharebeleri sadece savaşlar bağlamında ele alınmamış, insan unsuru da en az savaşlar kadar önemli görülmüştür.

HARUN ARIKAN***UKRAYNA RUSYA SAVAŞININ AVRUPA GÜVENLİĞİNE VE
TÜRKİYE'YE YÖNELİK ETKİLERİ ***

Her ne kadar Rusya'nın Ukrayna'yı işgali 24 Şubat 2002 tarihinde başlamış olsa da, iki ülke arasında yaşanan ve yüksek politika alanları içerisinde değerlendirilen güvenlik ve egemenlik ile ilgili sorunların arka planında tarihsel süreçte yaşanan olgular bulunmaktadır. Sorunların kökenleri çok eski tarihlere dayanmakla birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte taraflar arasında sorunlar daha somut hâle gelmiş ve sonuç olarak iki ülke yakın tarihlerde birkaç kez kontrollü silahlı çatışmalarla karşı karşıya kalmışlardır.

Soğuk Savaş sonrası süreçte aslında iki ülke arasında yaşanan sorunların temelinde Ukrayna'nın Rusya Federasyonundan bağımsız ve özerk bir dış politika izleme isteğine karşılık, Rusya'nın kendi güvenliğini ileri sürerek Ukrayna'nın bu talep ve uygulamalarına güç kullanarak set çekme isteği yatmaktadır. Ukrayna'nın demografik yapısı ve bu demografik unsurların içinde %18'e yakın Rus azınlığının ülkenin doğu ve güney bölgelerinde yoğunlaşması, Rusya'nın "Rus azınlık" kartını kendi politikası çerçevesinde kullanma çabası ve doğu ve güney Ukrayna'da ayrılıkçı hareketleri desteklemesi iki ülke arasında yaşanan askerî ve siyasi gerilimi daha da artırmış ve artırmaya devam etmektedir. Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ın ve Sivastopol'un uluslararası hukuka aykırı bir şekilde ilhak etmesinin ardından, Ukrayna'nın doğusunda yer alan ve Rus ayrılıkçılarının yoğun bir şekilde yaşadığı

*Prof. Dr. - Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
harikan@cu.edu.tr

* 18 Mayıs 2022 tarihli konuşmanın özet metnidir.

Donetsk and Luhansk bölgelerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve bu iki bölgenin Rusya tarafından bağımsız devletler olarak tanınması aslında iki ülke arasında yaşanan güvenlik ve egemenlik merkezli tartışmaların ne ölçüde zor ve girift olduğunu göstermektedir.

Rusya Federasyonunun siyasi aktörleri, eski Devlet Başkanı Yeltsin ve mevcut Başkan Putin’de dâhil olmak üzere, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin (Ukrayna, Letonya, Estonya, Beyaz Rusya ve Moldova) Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisinin en önemli savunma kurumu olan NATO’ya üyeliklerine 1990’lardan itibaren sıcak bakmadıklarını ve bu ülkelerin NATO’ya dahil edilmelerinin Rusya’nın güvenliğine bir tehdit olarak değerlendirdiklerini sürekli ifade etmişlerdir. Özellikle Rus siyasetçiler, Ukrayna’nın Batı kurumları ile yoğun işbirliğini ve bu kurumlara üyeliğinin (NATO ve AB vb.) Rusya tarafından kabul edilemez olduğunu her fırsatta dile getirmişlerdir.

Ukrayna ise meşru egemen ve bağımsız bir devlet olarak kendi ulusal çıkarı doğrultusunda dış ve güvenlik politikasını yürütme hakkına sahip olduğunu ve Rusya’nın bu yöndeki tehditlerinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmaktadır.

Fakat ifade etmek gerekir ki, Ukrayna-Rusya savaşını sadece iki ülke arasında yaşanan bir sorun olarak görmek eksik bir analiz olur. Aslında iki taraf arasında yaşanan sorun, daha geniş anlamı olan bir Batı-Doğu arasında yaşanan “değerler” / “normlar” tartışması olarak da ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle, Ukrayna -Rusya savaşını özellikle Ukraynalı ve Batı ülkeleri siyasetçileri (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya vs) demokratik kimlik temelli değerler paradigması ile “otoriter kimlik temelli” değerler paradigması savaşı olarak tanımlamışlardır. Soğuk Savaş sonrası süreçte Ukrayna’nın yeni devlet ve ulus inşa sürecinde “Batı” ve “Doğu” kimlik tartışması iç politikanın en önemli sorunu olmuş ve belki de uzun süre bu kimlik tartışması Ukrayna siyasetini şekillendirmeye devam edecektir.

Yaklaşık dört ay önce başlayan ve birçok arabuluculuk cabalarına rağmen taraflar arasında savaş devam etmektedir. Şu ana kadar açıklanan resmî rakamlara göre her iki taraftan hayatını kaybeden insan sayısının 50 bine yaklaştığı, yine BM raporlarına göre Ukrayna’yı terk eden insan sayısının 5 milyonu aştığı ve milyonlarca kişinin yerinden edildiği belirtilmektedir.

Ukrayna savaşının Avrupa güvenlik mimarisine ve Türkiye etkileri kuşkusuz olmaktadır. Özellikle Ukrayna’nın işgali ile birlikte NATO içerisinde 1960’dan itibaren var olan (özellikle Fransa’nın ve ABD’nin başını çektiği) Avrupa-Atlantik tartışmasının (en azından şu sıralar) askıya alındığı ve NATO’nun Avrupa Güvenlik Mimarisinin ana unsuru olduğu teyit edilmiş görülmektedir. Bu bağlamda İsveç ve Norveç’in NATO üyeliklerine başvurusu bu savı doğrular niteliktedir.

Ukrayna-Rusya savaşı Türk dış politikası açısından da oldukça önemli bir sınama konusu oluşturmaktadır. Hem Rusya, hem de Ukrayna ile ekonomik, siyasi ve diplomatik açıdan yakın işbirliği içerisinde olan Türkiye bir “aktif tarafsızlık” siyaseti uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle savaşan iki ülke tarafından da Türkiye’nin arabuluculuk çabalarının kabul edildiği izlenimi ortaya çıkmaktadır.

BARAN ASLAN***JAKO ROMANINDA FELSEFİ TEMELLER ***

Edebiyat toplumun belleği, olmazsa olmazıdır. Bir sanat dalı olarak edebiyat var. Aynı zamanda edebiyatın kendisi de bilimsel bir faaliyet. Bu anlamda bilim alanı olarak edebiyat var. Edebiyat için en öz tabirle dilin edebî ve estetik kullanımından doğan sanat diyebiliriz. Kurgusal bir dünya, yaratılmış bir varlık alanı. Kasıtlı olarak yaratılmış kahramanlar, karakterler, mekânlar ve zamanlar var. Ancak edebiyat bilimi farklı. Nesnesi edebî metinler. Edebiyat bilimi kendi metodolojisi bağlamında incelemeler yapıyor, analizlerde bulunuyor. Bir edebiyat metnini, felsefenin çözümleme ve yorumlama yöntemiyle analiz etmek çoğu zaman uygun düşmez. Elbette edebî bir formun oluşumunda tutarlılık ve bağdaşıklık var. Bir kurmaca yapı var. Kurmaca bir yapının ardında da bir tutarlılık olmalı. Edebî metinlerin kendi içinde felsefî bir arka planı ve yapısı var. Yaratıcı özne dediğimiz kişi yazar ile dünyanın özel ilişkisi var. Romancının sanatsal kaygıları var. Estetik faaliyetin bir varlığı var. Ebedi metinler her şeyden önce varlıksaldır. Felsefedeki ontolojiye denk gelir bu. Her edebî metnin arkasında bir düşünce vardır. Bu düşünce olmazsa metni yapısal olarak ortaya koymak, olayları kurgulamak, kişileri anlatmak mümkün değildir. Bir edebî metinde bu anlamıyla arka planında bir felsefe arayabiliriz. Batı edebiyatına yön veren Hümanizm, Klasisizm, Romantizm, Postmodernizm gibi edebî akımların ardında güçlü bir felsefî düşünce ve bilgi birikimi olduğu gerçektir.

* Psikolojik Danışma ve Rehberlik Öğretmeni – Yazar.

rehberbaran@hotmail.com

* Konuşma Tarihi: 20 Mayıs 2022

Sanatçı tikelin peşindedir çoğu zaman. Bir kadın, bir erkek ya da bir balina... Sanatçı gerçeğe de bağlı olmak zorunda değil. Filozof ise gerçeğin peşindedir. İşte sanat için taklittir, sanat yaratıcı etkinliktir ya da ikisinin etkileşiminin ürünüdür diye üç başlık açabiliriz. Felsefe hakikati arar ama sanat zevkle ilgili. Sanatsal bir yapı akılsal değil, hayal gücü ve duygularla ilgili. Estetik duygu oluşturur. Felsefe soğuk ve rasyonel bir akıl yürütme biçimi. Felsefe gerçek olandan bahseder ama sanatçı yeni bir gerçek yaratır hayal gücüyle. Felsefe tümel olanın peşinde. Estetik tavır estetik haz var. Sanat şeylere form verme işi. Hayal gücüyle yapar bunu. Felsefe varlık, bilgi değer üzerine; sanat güzel ve çirkin olan üzerinde durur. Sanatın güzelin peşinde olmasını felsefe kendine konu edinmiş estetik doğmuş. İyi, kötü, güzel, çirkin... Güzel olanın ontik değerlerini felsefe araştırıyor. Edebiyat roman, şiir, öykü, deneme, diyalog formuyla yapılır.

Edebiyat ve felsefe zihnin ürünü. Hayal gücü hep var o zihinsel izlekte. Kimi edebiyatçılar eserlerinde felsefeyi; kimi felsefeciler eserlerinde edebiyatı kullanmıştır. Her ikisinin de ortak paydası dildir. Sorun varsa felsefe vardır. Huzursuzluk önemli. Filozofun da sanatçının da bir derdi, huzursuzluğu var. Bir kurt gibi için için kemirir durur yaratıcıyı. Bir şeyi neden arzularız neden merak ederiz? Hakikati bulmak için aslında. Dilin kullanımında edebiyat metninin üstünlüğünü kabul etmek gerekir.

Antik Yunan'da ilk filozoflar eserlerini şiir ile verdi. Lucretius'un doğa üzerine yazdığı eser şiir formunda. Lucretius şair midir yoksa filozof mu? Karar veremeyiz. Parmendies'in Doğa Üzerine yazdığı eser şiir formundadır. Platon felsefesini edebî bir tür olan Diyaloglar ile yaptı. Montaigne'nin Denemeler adlı eseri hem felsefidir hem edebî bir metindir. Aydınlanma filozofları eserlerini edebî form da verdiler. Agustinus'un itiraflar adlı eseri aynı zamanda edebî eserdir. Nietzsche aforizmalar biçiminde yazmıştır. Sarte ve Camus edebiyatın içine varoluşun sancılarını, sızılarını, bulantılarını yerleştirdiler. Çok geniş kitlelere ulaştılar. Bunun en başarılı örneği Albert Camus'ta çıkar karşımıza. Sisifos Söyleni uyumsuz insanı işlediği metinlerden oluşur. Buna paralel yazdığı Yabancı adlı romanı uyumsuz insanın romanıdır. Ya da Başkaldıran İnsan adlı eseri, insan valığının anlam arayışlarını anlattığı felsefi eserdir buna bağlı yazdığı Veba romanı işte bu başkaldırışın romanıdır.

Bir edebî yapıtta felsefe arıyorsak her şeyden önce formuna değil içeriğine bakmamız gerekmektedir. Edebî metinde ölüm, kaygı, aşk, yalnızlık, kader, varoluş, özgürlük gibi felsefi problemler var mı? Eğer arka planında, alt metinlerde felsefeyle temas etmişse, ilişki kurmuşsa işte o edebî eserler ölümsüzdür.

Kadın Ve Erkek Olma Hali

Jako'ya felsefi derinliğini veren çağrışımlara dayalı bir metin olmasıdır. Bu çağrışımlar Jako'nun geceden başlayan suretinin bir kayboluş etrafında Jako ve kadın üzerinden lirik bir anlatıdır. Metindeki diyalektik yapı Jako ve kadın üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda kadınlık ve erkeklik hali üzerinden kadın olma erkek olma hali sorgulanır. Özellikle kadın kahramanın iç dünyasına yoğunlaşmış kederine uzanan diyalektik bir biçim görürüz. Jako sert ve katı ruhlu bir erkek, çoğu zaman da acımasız. Kadın erkek ilişkisi içindeki güç iktidar dengesizliği ve erkek şiddeti açılabilir metinde. Yaşanmış bitmiş bir aşk. Kadın unutamamış. Ne yapsa nereye baksa kafasının içinde kendi karşısı Jako var. Geçmiş ile gelecek paradoksu kadının zihninde anda duruyor. Metinde adeta bir kolaja dönüşüyor. Kadın sorunu feminal bir

karakterde metinde kendine yer bulmuş. Koca bir dünyada sıkışıp kalmışlık ve yılgınlığa direniş. *Ülkemdeki tüm kadınların durduğu yerden, ne yukarıda ne de daha aşağıda, yaşadığım bu aşkı, aşkın arılığına teslim edip, kanayan ellerimin üzerine kapıyorum.*

Doğu Batı ve Göç

Edebiyat bahçesinde binlerce metin var. Saba Kırer'in Jako adlı romanı öykü, roman, şiir formunda okunabilecek deneysel bir metin. Güçlü bir kurgusu var. Kuantum fiziğinin adeta parçalı metinlere yansıdığını görürüz. Bu yönüyle klasik anlamda sebep sonuç ilişkisi kuracağımız determinist bir metin değil. Sebep sonuç ilişkili metinler Newton fiziğinin hâkim olduğu yüzyılda kaldı belki de. Elbette bu türün öncülleri var. Kafka'nın Dönüşüm adlı eserinde George Samsa bir böceğe dönüştü. Sebep sonuç ilişkisi yıkılmıştır. Anlam çok anlam ve belirsizlik bağlamı var. Bu anlamıyla bölünmüş, tamamlanmamış, yarıda kalmış, bitmemiş cümleler metni yeniden kurmamızı sağlıyor.

Bir metni anlamak elbette zihinsel bir süreç. Ki Jako'nun yoğun sancılar sonucunda yaratıcısının zihinden çıktığı her sayfada hissediliyor. Sancının romanı da diyebiliriz. Yazmak ve yeniden yazmak eylemlerini içerir. Saba Kırer'in Jako'daki kavramları neler? Cümleler birbirine nasıl bağlanmış? Derdi ne, Neden yazmış? Mutlaka bir soruya verilmiş bir cevap var. Zihinsel bir uğraşın sonunda verilmiş bir cevap var. Jako'daki birbirinden bağımsız gibi görünen parçalı yapıyı bütüne tamamlamamız gerekiyor. Belki de Saba Kırer biraz zihin egzersizleri yapmamızı istiyor.

Doğu Batı medeniyetler arası karşıtlık *Batiya dönen yüzünde bir şark çıbanı* diyor kadın Jako'nun bıyıkları için. Kadın *İspanyol kadının kederini* yaşıyor. Jako bir aitsizlik Akdeniz gecesinden kalma zamanlarda. Ve hep yabancı. Yurtsuz ve uzak. Çok uzaklarda.

Jako yaşadığımız çağın öncelikli bir sorunu olan göç ve mültecilik sorununu yaşadığı çağa içerden bakarak ele alıyor. Zygmunt Bauman, Retrotopya adlı eserinde uzun uzun göçmen sorununu ele alır. Göçmenlerin gittikleri ülkelerde nasıl da ucuz iş gücü haline geldiğini, organ ve insan ticaretini ayrıntılarıyla anlatır. Ancak bu felsefi ve sosyolojik metinde duygular yoktur. Zihnin sancılı süreçleri yoktur. Tek bir insana aitliği göremeyiz metinde. İşte edebiyat burada devreye girer. Yazarın düş gücü aslında zihninde dışavurumdur. Saba Kırer zihnin dar, karmaşık labirentlerinden geçerek göç kavramını Jako'nun suretleri üzerinden anlatmıştır. Evrensel bir olguya değinmiş, bir tek insan üzerinden bunu yapmıştır.

Karl Jaspers'in deyimiyle söylersek felsefe yolda olmaksızın en iyi yol arkadaşı edebiyat olmuştur.

Dil Oyunları

Martin Heidegger dil varlığın evidir demiştir. Kendi kendisinde olan varlık Dasein kendini dil içinde var eder. Canlı, dinamik, değişken olan dil toplumların da zenginliğidir. Edebiyat ve felsefe dilin ürünüdür. Ortak paydaları dildir. Dili kullanmada edebiyat metinlerinin de üstünlüğünü kabul etmek gerekir. Dili geliştiren edebiyatçılar dili kavramsallaştıran filozoflar vardır.

Jako da dili kullanmadaki zenginlik kaşımıza çıkıyor. Özgün bir biçim, şaşırtıcı bir dil anlatımı var. Cümleler parçalara bölünmüş devrik yapılar, yinelemeler, eksiltili cümleler ve sözcüklerle, noktalama işaretlerinin varlığıyla beraber şiirsel metnin de ötesine geçerek müzikal bir ritim yakalanmış. –*ISINIRIM dedi, gitar, gitar çalarsam, hafif hafif mırıldanırsam, - ISINIRIM dedi, gitti –ISINIRIM dedi, gitti - ISINIRIM dedi, gitti –ISINIRIM dedi, gitar, –ISINIRIM dedi, gitar, –ISINIRIM dedi, gitti.*

Bilinç akışla, sayıklamalarla dilin içinden dilin dışına doğru akıyor. *Cinnetimjako* gibi ses olayları metnin anlamını çoğaltıyor.

Jako'nun son cümlesi *Kapıyı ne çarptı ne kapattı*, virgül ile bitiyor ve tamamlanmamış, devamlılık hissini okura veriyor. Bu yapı okuru zihninde kendini yazmayı sürdüren bir metin gereği yapının sınırlarını zorluyor. Sezgisel metin okurun zihninde tamamlanıyor.

Jako'nun Kozmos'taki Yeri

Metindeki bu alt başlık nedensiz seçilmiş gibi durmamaktadır. Sahiden, en gerçek ve yalın anlamıyla Jako'nun bu dünyada yeri nedir? Bu sorunu anlamak için Max Scheler'in İnsanın Kozmostaki Yeri adlı eserini incelememiz gerekiyor. Max Scheler İnsan felsefesi ve felsefi antropoloji gibi konularda çalışmalar yürütmüştür. Temel problemi yalnız ve yalnız insandır. İnsanın kendisidir. İnsan nedir sorusu insanın kendisi kadar eskidir. Felsefenin de konusu olmuştur. İlk defa felsefi antropoloji sayesinde tüm felsefi disiplinlerin ötesinde tek başına insanın kendisi sorun edinmiştir. Platon'da tartışılan asıl soru adil kişi kimdir? Aristo insan nedir sorusuna etik ya da siyaset bağlamında cevaplar arar. İnsan düşünen hayvandır ya da insan alet yapan hayvandır gibi... Sokrates, Sofistler, Heraklitos insana dair görüşler vardır ancak tek başına insan nedir sorusu bağlamında cevaplar göremeyiz. Orta Çağ da insan Tanrıya ulaşmak adına akıllı bir şeydir. Descartes ikili bir varlık olarak insanı tanımlamıştır. Nietzsche, Kant, Feuerbach insanı sorun edinmişlerdir.

Max Scheler düşünce tarihinin hiçbir döneminde insan kendisi için bu kadar sorun olmamıştır der. Bilimsel, felsefi, teolojik antropolojimiz var ama insan üzerine birleşilen bir bilgidir yoksunuz. Kitabında insanı ayrıntılı inceler. Yahudi Hristiyan yaratılışçılığını sorgular. Bilimlerin geldiği son noktayı inceler, psikolojinin getirdiği verilerden yararlanır. Eğer insan mutlak bir yere dayandırılmak istenirse onun dayandırılacağı yer ancak şeylerin en yüksek temeli kendisi olabilir. Tine sahip varlık ancak dünyaya açık varlıktır. Bu varlığın bir dünyası vardır. Tine sahip bir varlık olarak insan kişi olduğu kadarıyla kendisini aşabilir. İnsan tüm edimlerini kendisinden yola çıkarak gerçekleştirdiği, insanın kendi bedenini ve ruhunu bütün olarak dünyayı nesneleştirdiği merkez doğal olarak bu dünyanın bir parçası olamaz. Onun bu dünyada bir yeri ve zamanı da olamaz. Tinin merkezi insanın kendisidir. Tin eylemleri ve edimleriyle varlık kazanır. Tin kendisine nesne edilemeyen biricik varlıktır. Tin saf edimseliktir. Sadece kendi edimlerinin özgür biçimde gerçekleşmesiyle varlık kazanır. Kişi kendi ediminde var olur ve sürekli aktüeldir. Kişiler zamanın ve uzamın üstünde yükselen salt edim merkezleri olarak vardır.

Tinsel bir varlık olarak Jako'da *Dünya bütün bu adların telaffuz edilmesi için ya da kağıda dökülmesi için yaratılmıştır. Tanrının adları kombinasyonları. Bu yapıldığında dünya yaratılış amacını gerçekleştirmiş olacağından kendi kendini*

ortadan kaldıracaktır. Jako'yla yaşananların oluşturduğu sanrılardan sonra kadın kendini mutlak tin olarak var edecektir. Zaman, mekan ve uzamın üstünde dolaşan tinsel kahramanlar sadece ve sadece insan'dırlar.

Kendimizden geçmiştik. Öylesine ıslaktı. Islanmıştık. Dizlerim kırık, dizlerinde. Dudağı dudağıma, uzvu uzvuma! Yapıştığında. O an tek kişiydik. Ayırt edilemez bir çift ya da.

Varoluş Sancıları

Varoluş felsefesinin kökeni Sokrates'e kadar dayanır. Ve en özlü söz Kendini bil olmuştur. Sorgulanmamış bir yaşam yaşamaya değmezdir. Varoluşçu filozoflar genel anlamda umutsuzluk, bulantı, kötümserlik, hayatın anlamı, yaşama değip değmeyeceği, saçma, ölüm, intihar ya da uyumsuzluk gibi belli başlı kavramları kullanmışlardır. Ortak nokta elbette yabancılaşmadır.

Sadece insan olarak Jako romanında kahramanlar varoluşsal sancılar yaşamaktadır. Metnin içinde varoluşçuluğun temel kavramları dans eder gibi gezer durur. Kitaptan alıntılarla bir gezintiye çıkalım:

Ne kadar basamak çıkılırsa çıkılsın yukarıya ulaşamama, bir hal, başa gelen hal

Jako'yla uzlaşmasız hayatlarını devasa bir dünyada nasıl köşeye sıkışıp kaldığını, bir kadının ezikliğinin hiçbir türlü giderilemeyeceğini, zamanın merhem olmak yerine yaraları derinleştirme süreci olduğunu

Ölecektir. Seçeneksizliğin zorudur bu ve ihtimal az. Biraz sonra nihai.

Hezeyanın.

Bu uzun saralı salon hayatımın kalbi oldu.

Ben bu lirizmin ağıyla suda soluk alıp verirken.

Bozgun yemiş bir kentin ölü ruhu.

Savrulan karın altında devinen insanlar.

Bir ses. Sonra bir iç çalkantı, bir bulantı.

Bu huzursuzlukla ya terasa çıkardım ya da pencereye.

Kadın arzusunun öznesiyle mi, serabıyla mı?

Uyumsuz Sen de .

Devlet Hududu İtibarı : Bölünmüşlük

Dokuzuncu Daire : Ailenin ölümü

Hava Kütlesindeki Sürtünme : Evrenin oluşumu

Hiç Hikâye: Hiçlik

Jakosuz Bir Sonraki Gün: spiritüel özgürlüğümüz

Bilirsin, kartalgibi yüksekten uçanlar içindir bu tür kayalıklar.

Son Söz

Edebiyatta güçlü ve estetik bir biçimde yerleştirilmiş felsefenin varlığı o eseri ölümsüz kılar. Jako güçlü bir felsefi arka planı bulunduğu için ölümsüz bir eserdir.

Jako üzerine hazırladığım bu metni Jako romanındaki gibi virgülle bitiriyorum. Kim bilir ilerde daha farklı eklemeler de yapılır,

KAYNAKLAR

Kırer Saba, (2008). Jako. Everest Yayınları.

